

**1828–1829 OSMANLI-RUS SAVAŞINDA DOĞU
ANADOLU**

Yüksek Lisans Tezi

FATMA YELDA GÖK

Kütahya - 2008

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

1828–1829 OSMANLI-RUS SAVAŞINDA DOĞU ANADOLU

Danışman
YRD. DOÇ. DR. BAYRAM NAZIR

Hazırlayan
FATMA YELDA GÖK
2005926112104

Kütahya – 2008

Kabul ve Onay

Fatma Yelda GÖK'ün hazırladığı “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2008

Tez Jürisi

Doç. Dr. Hasan Basri KARADENİZ

Yrd. Doç. Dr. Bayram NAZIR (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Nurgül BOZKURT

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2008

Fatma Yelda GÖK

ÖZGEÇMİŞ

21.11.1983 tarihinde İzmir’de doğdu. İlköğrenimini, Albay Çolak İbrahim Bey İlköğretim Okulu ve Urla Lisesi’nde, Orta öğrenimini ise İzmir Kız Lisesi’nde tamamladı. 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde başladığı Lisans eğitiminden 2004–2005 eğitim-öğretim yılında mezun oldu. 2006 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisan programından mezun oldu.

ÖZET

Çalışmamızda, 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında doğu cephesinde yapılan savaşlar ve savaşa son veren Edirne Antlaşması ele alınmıştır.

Rusya, devlet haline geldikten sonra, sürekli yayılcı bir siyaset takip etmiştir. Bu genişleme siyasetinin ana hedeflerinden biri de Kafkasya olmuştur. Kafkasya'nın önemini bilen ve sıcak denizler inmeyi kendilerine ülkü edinen Ruslar, tarihin hiçbir döneminde bu bölgeden ellerini çekmemişlerdir.

Rusya, 1828 yılında bu amaçla yeniden harekete geçmiş ve bir takım bahanelerle Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir. Rusya, iyi eğitilmiş ama az sayıdaki askeriyle kısa zamanda Osmanlı topraklarında ilerleyerek; Anapa, Kars, Ahılkelek, Kertvis, Ahıska, Poti, Özurketi, Açkor ve Bayezid gibi irili ufaklı birçok kaleyi ele geçirmişti. Kış mevsiminin yaklaşması ve veba salgını gibi sebeplerle savaşa ara verilmiş, 1828 yılı harekâtı, Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Kaybettiği yerleri geri almak ve Rusları Türk topraklarından çıkarmak amacıyla 1829 baharında yeniden harekete geçen Osmanlı Devleti, gerek ordudaki eksikler gerekse Ermeni halkın ihanetleri sebebiyle başarı sayılabilecek bir gelişme kaydedememişti. Ruslar hızla ilerleyerek Erzurum ve Bayburd'u da işgal etmiş ve Trabzon'a kadar yaklaşmışlardı.

14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması ile son bulan savaş, Osmanlı Devleti için tam bir yenilgiyle sonuçlanmıştı. Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni büyük miktarda tazminat ödemeye zorlamış, toprak kaybetmesine sebep olmuştu. Osmanlı Devleti, çok büyük öneme sahip Anapa, Ahıska, Ahılkelek ve Poti kalelerini kaybetmiş, diğer işgal altındaki yerler ise Ruslar tarafından boşaltılmıştır. Ruslar giderlerken 100.000 kadar Ermeni'yi yanlarında götürerek, İran ve Osmanlı Devleti arasındaki bölgeye yerleştirmişlerdi.

ABSTRACT

In this work, it was handled was done in the Eastern Front during the Ottoman-Russian war in 1828–1829 and the Treaty of Adrianopole (Edirne) which put an end war.

Russia was followed continuously a spreading policy after it had become a state. One of the fundamental aims of this spreading policy was Caucasus. Russians knowing importance of Caucasus and aimed at themselves land to warm seas. Were not pulled drug from this region in nothing period of time of history.

Russia was moved again with this aim in 1828 and declared of war to the Ottoman Empire by some excuses. Russia, by progressing with not much in number but well educated Russian ones in in the Ottoman's lands in a short time, occupied a lot of big and little castle as Anapa, Kars, Ahilkelek, Kertvis, Ahıska, Poti, Özürketi, Açkor and Bayezid. It had resulted in war due to the causes as bringing near of winter season and plague epidemic and 1928's operation resulted in a serious defeate of Ottoman Empire.

Ottoman Empire moved again in the spring of 1829 aiming at make up for lost ground back and take out Russians have occupied Erzurum and Bayburd by quickly progressing and they have approached up to Trabzon.

The war which come to an end with the treaty of Adrianopole on the 14th September 1829, has resulted in entirely defeate for the Ottoman Empire. Treaty of Adrianopole has forget Ottoman Empire to pay a great amount of demages, causes that it lost a lot of land. They have lost the castles of Anapa, Ahıska, Ahilkelek and Poti with great importance and other where defeated was evacuated by Russians. Russian, has put in to place to region between Iran and Ottoman Empire by taking away Armenian about hundred thousand when they going.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
TEZ HAKKINDA.....	x

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1828–1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI

1.1. Başlangıçtan 1828–1829 Savaşına Kadar Osmanlı-Rus İlişkileri	4
1.2. 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşının Nedenleri ve Savaş İlanı.....	11
1.2.1. Savaşın Nedenleri.....	11
1.2.2. Savaş İlanı	13

İKİNCİ BÖLÜM

1828 SEFERİNDE KAFKAS CEPHESİ

2.1. Anapa Muharebesi ve Anapa Kalesinin Teslimi.....	18
2.2. Kars Muharebesi ve Kars Kalesinin Teslimi	20
2.3. Ahılkelek Muharebesi	25
2.4. Ahıska Muharebesi	26
2.4.1. Ahıska Meydan Muharebesi	26
2.4.2. Kale Harekâtı ve Kalenin Elden Çıkışı	30
2.5. Çevre Kazaların Durumu ve 1828 Seferinin Tatili	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1829 SEFERİNDE KAFKAS CEPHESİ

3.1. Türklerin ve Rusların Sefer Hazırlıkları	39
3.1.1. Türklerin Sefer Hazırlıkları ve Harekât Planı	39
3.1.2. Rusların Sefer Hazırlıkları ve Harekât Planı.....	41
3.2. Türklerin Ahıska'yı Geri Alma Girişimi	43
3.3. Zivin Muharebesi	45
3.4. Millidüz Muharebesi	48

3.5. Erzurum Ruslara Teslimi	50
3.6. Erzurum'un Ruslara Tesliminden Sonra Çevre Kazaların Durumu	52
3.7. Rusların Bayburd Muharebesi	53
3.7.1. Birinci Bayburd Muharebesi ve Hart Savaşı.....	53
3.7.2. İkinci Bayburd Muharebesi.....	54
3.8. 1828–1829 Osmanlı Rus Savaşında Ermeniler.....	57
3.9. Savaşın Sona Ermesi ve Edirne Antlaşması	63
3.10. Edirne Antlaşmasından Sonra Doğu Anadolu'da Rusya'ya Bırakılan Yerler	69
SONUÇ	77
EKLER.....	80
KAYNAKÇA.....	142
DİZİN.....	146

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.HR.	Cevdet-i Hariciye Tasnifi
Çev.	Çeviren
DiY. İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.H.	Hatt-ı Hümayun
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
km.	kilometre
m.	metre
Nr.	Numara
s.	sayfa
S.	Sayı
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yrd. Doç. Dr.	Yardımcı Doçent Doktor
yy.	Yüzyıl

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

Çalışmamızın problemini, 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Doğu Anadolu’da verilen mücadeleyi irdelemek oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın amacı, Rusya’nın daha devlet haline geldiği ilk günlerden beri hayalini kurduğu sıcak denizlere ulaşma ülküsü uğrunda, birçok bahane ileri sürerek ilan ettiği 1828–1829 savaşında Osmanlı Devleti’nin verdiği kayıpların boyutunu ve önemini vurgulamaktır.

Araştırmanın Önemi

Araştırma konumuz, Osmanlı ile Rusya arasında vuku bulan tüm savaşlarda olduğu gibi bu savaşının da sebebi, Rusların Kafkasya’da hâkim olma ülküsü ile Osmanlı topraklarında hak iddia etmesidir. İşte 1828–1829 savaşı ve sonunda imzalanan Edirne Antlaşması, Rusların bu beklentilerinin büyük ölçüde gerçekleşmesine yardım etmiş olması açısından oldukça önemlidir. Ruslar, savaş sırasında elde ettikleri askeri galibiyeti, Edirne Antlaşmasıyla diplomatik alanda da onaylatarak tam bir zafer kazanmıştır. Osmanlı Devleti ise Doğu Anadolu’daki çok önemli kalelerini kaybetmiş ve ağır bir tazminat ödemek zorunda kalmıştır.

Araştırmada Hipotez

Osmanlı Devleti, 1828–1829 savaşına hiçbir hazırlığı olmaksızın girmiş içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla da ağır bir yenilgi almıştır. Osmanlı-Rus savaşına son veren Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin omuzlarına yüklediği ağır şartlar sebebiyle Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonraki en ağır antlaşmadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmamız, 1828–1829 yılları arasındaki Osmanlı ve Rusya arasında vuku bulan savaşı ve Edirne Antlaşmasını kapsamaktadır. Araştırmamız arşiv belgelerinin taranması ve değerlendirmesi aşaması epey zamanımızı almış olmakla beraber, herhangi bir aksamaya sebep olacak kısıtlama ve sınırlamayla karşılaşılmamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızı, 1828–1829 savaşı sırasında doğu cephesinde Rus işgaline uğrayan ve savaşa sahne olan mahallerle ilgili arşiv vesikaları, yerli ve yabancı araştırma eserleri ve makaleler ışığında incelemeye çalıştık. Bu amaçla Başbakanlık Osmanlı Arşivinden katalogların taranmasıyla temin ettiğimiz ilgili belgeleri, Muahedat Mecmuası ve Ahmed Muhtar'ın “1828–1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi” adlı eseri ve Celal Erkin'in “1828–1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)” adlı eseri inceleyerek çalışmamıza yön vermeye çalıştık. Ayrıca, Rus kaynaklarından yararlanmış olan Baddeley'in “Rusların Kafkasya'yı istilası ve Şeyh Şamil” ve Allen-Muratoff'un “1828–1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi (Kafkas Harekâtı)” adlı eserlerinden de yararlanarak çalışmamızı, ilmi araştırmaların gerektirdiği objektiflikle oluşturmaya çalıştık.

Çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen Sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Bayram NAZIR'a şükranlarımı sunarım.

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türk coğrafyası içinde önemli bir yere sahip olan Kafkasya; tarihi, siyasi, etnik ve dinî nedenlerle Türklüğün ayrılmaz bir parçasıdır. Kafkasya'nın Asya ile Avrupa arasında, önemli ticaret yollarının kesiştiği yerde bulunması ve ticari zenginliği pek çok milletin buraya hâkim olma arzusunu kabartmıştır. Bu konumu nedeni ile Kafkasya her zaman imparatorlukların ilgisinin ve çıkarlarının odak noktası olmuş ve mücadelelere sahne olmuştur.¹

Kafkasya, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Anadolu'nun güvenliği, ekonomik geleceği ve Türk Dünyasına yönelik politikalar, Kafkasya ile birlikte Balkanlar ve Ortadoğu ile irtibatlıdır. Bu sebeple Osmanlı Devleti XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya'daki bazı önemli kaleleri ele geçirerek burasını hâkimiyeti altına almıştı.

Tarihte ilk Türk-Rus ilişkilerinin başladığı dönem ise Moskova Knezliği'nin diğer dağınık prenslikleri bir araya getirerek, hâkimiyeti altına aldığı yılları kapsamaktadır. XVI. asırdan itibaren Rusya'nın bölgeye olan ilgisi artmıştır.²

Rusya olarak anılan Moskova Knezliği'nin 1552'de, Kazan'ı ve 1556'da, Astrahan'i işgal etmesi, Rusların Hazar Denizi'ne kadar bütün Volga bölgesini kontrol altına almasını sağlamış ve bunun sonucunda Rus nüfuzu Kuzey Kafkasya'da hissedilir hale gelmişti. Aslında, Kazan ve Astrahan'ın düşüşü, sadece Rus İmparatorluğu'nun başlangıcı değil; Ruslarla Osmanlı Devleti ve İran arasında asırlarca sürecek mücadelelerin başlaması demek oluyordu.³

Türk-Rus ilişkilerinin sınırları, Büyük Petro tarafından belirlenmiş ve buna göre Rusya'nın ana hedefini sıcak denizlere ulaşmak oluşturmuştur. Rusya bu amaçla; Balkanlar, Boğazlar ve Kafkasya (Doğu Anadolu) üzerinde egemenlik kurarak sıcak denizlere ulaşmalıydı. Akdeniz'e giden yol üzerinde Osmanlı Devleti'nin bulunması, onu, Rusya için hedef ülke konumuna getirmiştir.⁴

¹ Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, İstanbul 2002, s.16-19.

² Mehmet Saray, **Türk Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul 1998, s.50.

³ Akdeş Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, Ankara 1999, s.155.

⁴ Robert E. Baumann, "Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması", Çev: Nasuh Uslu, **Türkler**, C.XVIII, s.578.

Nitekim Osmanlı tarihinin son üç yüzyılına, siyasi, askeri ve iktisadi olarak damgasını vuran en önemli devlet Rusya'dır.⁵ Anadolu'nun jeopolitik konumu ve Rusya'nın, Büyük Petro'dan itibaren izlediği genişleme siyaseti gereği iki devlet arasında, başta askeri olmak üzere çok sayıda ve çeşitli ilişkiler kurulmuştur.

Osmanlıların zayıflamaya ve gerilemeye başlamasıyla, Rusya'da büyük kalkınma ve reformların başlaması hemen hemen aynı tarihe rastlamıştır. 1682 yılında Rus tahtına, bu tahtın en ünlü ve reformcu hükümdarı Büyük Petro çıktıktan bir sene sonra Türk ordularının Viyana kuşatmasından mağlup olarak dönmesi, Rus milletinin kaderini hızla değiştirecek olan devrimlerin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra Osmanlı devleti sürekli olarak gerileyecek, Avrupa'nın teknik ve medeniyetini almış olan Rusya ise her gün biraz genişleyip güçlenmiştir.⁶

Rusya, bu güce kavuştuktan sonra, hukuken kendisine ait kabul ettiği Kafkasya'yı, fiilen de ele geçirebilmek için, her türlü insanî duygulardan uzak olarak, hâkimiyetini kan ve ateş ile gerçekleştirmekten geri durmamıştır.⁷

I. Nikola'nın Rus tahtına "*Türk düşmanı*" kimliğiyle çıkması, Osmanlı-Rus ilişkilerini bir kez daha gerginleştirmeye yetmiş, 1828–1829 savaşı, Kafkaslardaki Osmanlı-Rus nüfuz mücadelesinde bir dönüm noktası olmuştur.⁸ Bu savaş sırasında, ağır yenilgiler alan ve Doğu Anadolu'nun büyük kısmını kaybeden Osmanlı, en az zararlar kurtulabilmek için çok ağır hükümler içeren Edirne antlaşmasını imzalamak zorunda bırakılmıştı. Ancak, Osmanlı Tarihi'nin en ağır antlaşmalarından biri olan Edirne Antlaşması, Balkanlarda yeni çıbanbaşlarını meydana getirdiği gibi Doğu'da da Osmanlı Devleti'ni Kafkaslardan tamamen uzaklaştırmış ve Ermeni meselesinin de başlangıç noktası olmuştur. Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşmasından sonra artık dağılma ve parçalanma sürecine girmeye başlamıştır.⁹

⁵ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Kafkasya", *DİY. İ.A.*, C.XXIV, s.160.

⁶ Saray, *a.g.e.*, s.52.

⁷ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856–1876)*, Ankara 1998, s.28.

⁸ John Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı istilası ve Şeyh Şamil*, Çev: Sedat Özden, İstanbul 1995, s.196.

⁹ Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, C.XII, Ankara 2002, s.650.

BİRİNCİ BÖLÜM
1828–1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI

1.1. Başlangıçtan 1828–1829 Savaşına Kadar Osmanlı-Rus İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk ilişkiler tarih boyunca süre gelen savaş ve rekabetin aksine tamamen dayanışmaya yönelik başlamıştı. Kırım Hanlığı ve dönemin önemli ticaret merkezi olan Kefe 1475’te Osmanlı tabiiyetine girmişti.¹⁰ Bu dönemde Rusya, Altınordu ile Lehistan tehdidi altında ezilen küçük bir knezlikti. Ayrıca Kefe ve Kırım’ın Osmanlı himayesine girmesinden sonra ticari anlamda da problemler yaşamaya başlamıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin desteğine muhtaçtı. Osmanlı devleti ise asıl siyasetinin Akdeniz ve Orta Avrupa olması, knezliğin uzak bir coğrafyada, küçük bir knezlik olması sebebiyle Moskova Rusya’sını önemsemiyordu. Bu durum Moskova’nın yavaş yavaş ve kontrollü büyümesini sağladı. Osmanlı Devleti, knezlikle ilgili konuların muhatabı olarak Kırım Hanlığını görevlendirmişti. Kırım Hanlığı da Altınordu tehlikesine karşı Moskova ile uzun yıllar yakın ilişkiler kurmuştu.¹¹

Görülüyor ki Osmanlı ile Moskova knezliği arasındaki dostça ilişkiler daha Fatih Sultan Mehmed döneminde başlamıştı.¹² Ancak ilk diplomatik ilişkiler Kırım Hanı Mengli Giray’ın aracılığı ve teşvikiyle¹³, Moskova Knezi III. İvan’ın Kefe ve Azak’ta ticari faaliyetlerini sürdüren Rus tüccarların karşılaştığını bazı problemleri dile getirmek için II. Bayezid’a elçi göndermesiyle gerçekleşti.¹⁴ Mihail Pleşçeyev adındaki Moskova elçisi, Osmanlı-Moskova ilişkilerini engellemek isteyen Altınordu ve Lehistan tarafından bir süre alıkoyulduysa da nihayet 1495’te İstanbul’a ulaştı. Elçiye, Sultan’ın huzurunda tabiiyete yol açabilecek davranışlardan kaçınması Moskova Knezi tarafından sıkıca tembihlemiş, elçi de bunu fazlasıyla yerine getirmişti.

¹⁰ Halil İnalçık, “Osmanlı- Rus ilişkileri 1492- 1700”, **Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992**, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s.25.

¹¹ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye- Rusya**, Ankara 1970, s.4.

¹² İnalçık, **a.g.m.**, s.26.

¹³ “1486 yılında III. İvan’ın Mengli Giray’a yazdığı mektupta, II. Beyazıt’ın kendisiyle nasıl bir dostluk kurmak istediği bilgi sağlanmasını rica eder. 1488 tarihinde Mengli Giray tarafından gönderilen mektupta, Sultan’ın şu sözleri yer alır; “Eğer Büyük Knez sen Mengli Giray’ın dostu ve kardeşiyse, o halde ben de onunla dostluk ve kardeşlik içinde bulunmak isterim”, Kırım Hanı Moskova Knezine, hemen İstanbul’a bir büyükelçi göndermesi tavsiyesinde bulunur. Bu haberlerden Mengli Giray’ın, Rus-Osmanlı ilişkilerindeki rol ve girişimi apaçık görülmektedir.” A.P. Novoseltsev, “XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri”, **Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992**, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s.75.

¹⁴ Osman Köse, “XVIII. yy Osmanlı- Rus Münasebetleri”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, s.536.

Sultan, Moskova Knezi ve Kırım Hanı gibi üç devlet yöneticisinin eşit göründükleri bu temsilci gönderme formülünden rahatsızlık duymuş elçinin tavrı da bunu perçinlemişti. Çünkü o dönemde Sultan'ın Moskova Knezini kendi ayarında görmesi söz konusu olamazdı. Öyle ki Kırım dahi Bayezid'a tabi bir hanlıktı. Bayezid, III. İvan'a gönderdiği mektupta isteğine olumlu yanıt vermiş ama elçinin tavrından kaynaklanan rahatsızlığını da dile getirmişti.¹⁵ Bu dönemde, Sultan'ın tek taraflı olarak bağışladığı bir ticaret serbestliği olan bu imtiyaz bir anlaşma niteliği taşıyordu. Fakat Osmanlı'nın zayıfladığı XVIII. asırda Sultan'ı da bağlayan iki taraflı bir antlaşma olarak yorumlanacak ve bunu Osmanlı hükümeti de tanımak zorunda kalacaktır.¹⁶

Altınordu ve Lehistan'a karşı oluşturulan Kırım Hanlığı ve Moskova arasındaki müttefiklik ve dostluk 1502'de Altınordu'nun yıkılmasından sonra şiddetli bir rekabete dönüşmüştü. Altınordu'nun varisi olma çabasıyla ortaya çıkan bu rekabette ilk düşmanca tavır Mehmed Giray'dan geldi. Moskova bu durum karşısında Osmanlı ile ittifak yapmak istediye de çabalarına karşılık bulamadı ve 1523'ten sonra bir daha böyle bir teşebbüste bulunmadı.¹⁷

Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği arasındaki ilişkilerin bozulması, Rusların 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astragan'ı almasından sonra tamamen düşmanca bir şekil aldı. Ruslar, Kırım ve Osmanlı sahillerine zarar vermeye başladı. Ruslar tarafından ezilen Kuzey Kafkasya halkı ile hac ve ticaret yolları Ruslarca kapatılan Semerkant ve Buhara'daki Şeybani Hanı Osmanlı'dan yardım istiyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Astragan'ı alarak Don-Volga kanalını açmak amacıyla faaliyete geçtiyse de başarılı olmadı.¹⁸ Astragan seferi sonuçsuz kaldı.¹⁹

1637'de Kazakların Azak kalesini işgal edip Ruslara bırakmak istemesi iki devlet arasında kısa süreli bir gerginliğe sebep oldu. Ancak Rus Hükümeti uzun bir

¹⁵ Omeljan Pritsak, "1491–1532 Yıllarında Osmanlı- Moskova İlişkileri", **Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992**, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s.69.

¹⁶ İncalcık, **a.g.m.**, s.26.

¹⁷ Halil İncalcık, "Osmanlı- Rus Rekabetinin Menşei ve Don- Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", **Belleten**, C. XVII, S.46, Ankara 1948, s.355- 356.

¹⁸ Kanalın üçte biri kazıldığı halde kanalı açma teşebbüsü kısmen Rusların taarruzu ve Kırım Hanının el altından teşviki, büyük ölçüde de teşebbüse geçilmeden önce yeterli çalışmanın yapılmaması, iklim şartlarının dikkate alınmaması sebebiyle sonuçsuz kaldı. İncalcık, "Don-Volga Kanalı Teşebbüsü", s. 379-384.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III/2, Ankara 1988, s.150.

tereddütten sonra kaleyi Osmanlı'ya iade etti. Çünkü Ruslar henüz Osmanlı ile başa çıkabilecek güçte değildi.²⁰

1675'te tampon bölge görevi yapan Çehrin kalesi, Kazak Hatmanının Rus Çarlığından mali ve askeri yardım alması ile Osmanlı hâkimiyetinden çıktı. Osmanlı Devleti, çok sarp bir arazi üzerinde bulunan, hendek ve surlarla korunan kaleyi uzun bir mücadele sonunda Ruslardan 1678'de geri aldı. Kırım'ın merkezi Bahçesaray'da imzalanan barış antlaşmasıyla Özi nehri sınır kabul edilmiş ve Kırım'a verilecek verginin aksatılmamasına, Kırım'ın da Rus topraklarına akın düzenlememesine karar verilmişti.²¹

Viyana kuşatmasından sonra Türklere karşı oluşturulan ittifaka Rusya da katıldı. 1687 ve 1689'da Kırım'a iki sefer düzenleyen Rusya yenildi. Ancak 1696'da Azak kalesine saldıran Ruslar kaleyi ele geçirmeyi başardı.²² 1700 yılında imzalanan İstanbul antlaşması ile Azak kalesi Rusya'ya bırakılmış, Ukrayna'daki Osmanlı etkisi son bulmuş ve Rusya Hükümdarı ile Osmanlı Padişahının eşit olduğu kabul edilmişti.²³

1709'da Rusya ile İsveç arasındaki savaş İsveç'in yenilgiyle sonuçlanınca İsveç Kralı Demirbaş Şarl ve Kazak lideri, Osmanlı topraklarına sığındı ve Türk- Rus ilişkileri yeniden bozuldu. Osmanlı bu fırsatı beklediği için geri adım atmadı ve Rusya'ya savaş ilan etti.²⁴ Rusya, yeni bir savaşa sıcak bakmasa da İsveç galibiyeti ve Osmanlı'ya karşı Balkanların desteğini alabileceği düşüncesiyle savaşa girdi. Ancak I.Petro'nun hesapları tutmadı ve Rus ordusu büyük bir yenilgi aldı ve tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlı Devleti, Rusya'yı eski güçsüz günlerine geri döndürme imkânını tam olarak elinde bulundurmasına rağmen Rusların barış teklifini kabul etti.²⁵ Rusya, içinde bulunduğu durum dolayısıyla Azak kalesini geri vermek de dâhil her şartı kabul etmek zorunda kalmıştı.²⁶

Rus ordusunun tamamen imhası mümkün iken, bu fırsatın Osmanlı tarafından değerlendirilememiş olması ve yalnızca kâğıt üzerinde kalacak bir antlaşma

²⁰ Mehmet Ali Çakmak, "XVIII. Yüzyılda Kafkasya", **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, s.614.

²¹ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", **Dİ.Y.İ.A.**, C. VIII, İstanbul 1993, s.250.

²² Kurat, **a.g.e.**, s.11-15 ; S.F. Oreşkova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, İstanbul 2003, s.22.

²³ İnalçık, "Osmanlı-Rus İlişkileri", s.34.

²⁴ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, C.III, İstanbul 2005, s.183.

²⁵ Kurat, **a.g.e.**, s.19-20.

²⁶ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete Başlaması ve Osmanlı imparatorluğu (1700-1787)", **Bellekten**, C.LIX, S.225,(Ağustos 1995, Ankara),Ayrı basım, s.361.

imzalaması Rusya'nın kurtuluşu olmuştu. Bu nedenle Rusya, Prut barışı ile diplomasi bakımından büyük bir zafer kazanmıştı.²⁷ Zaten Rusya için şartları uygulanmayacak antlaşmayı imzalamak kolaydı. Verilen süre zarfında yerine getirilmeyen şartlar yeni bir savaş ilanına sebep oldu. Ancak İngiltere ve Felemenk elçilerinin arabuluculuğu ile 1713'de Edirne antlaşması imzalandı ve Rusya'nın şartları yerine getirmesi ile seferden vazgeçildi.²⁸

Çar I.Petro, Prut yenilgisinden sonra ezeli amacı olan sıcak denizlere inmek için bir süre Karadeniz ve Boğazları kullanamayacağını anladı. Bu sebeple, yüzünü Kafkasya'ya çevirdi.²⁹ Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kafkasya'yı tek başına ele geçirmesini önlemek için 1721–1723 yılları arasında bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Petro, amaçları arasında olan İsveç, Leh ve Türk meselelerinden İsveç ve Leh sorununu çözmüştü. Türk meselesini çözmeye ise ömrü yetmedi.³⁰ Ancak ardında Rusya tarihi boyunca, Rus hükümdarlara rota görevi gören bir vasiyet bıraktı. Petro'dan sonraki Rus hükümdarları da bunu yerine getirmek amacıyla hareket ettiler.

1733 yılında Avusturya ve Rusya bir ittifak antlaşması yaparak Osmanlı topraklarını paylaşmaya karar verdi. Bu amaçla hemen harekete geçen Rusya, Osmanlıların Kırım Tatarlarının akınlarını önleyemediğini bahane ederek Prut antlaşmasını tanımadığını açıkladı ve toprak talep etti. Osmanlı bu sırada İran ile savaştığı için yeni bir savaştan kaçındıysa da 1736'da savaş ilan etmek zorunda kaldı. Ruslar hızla ilerleyerek Kırım ve Azak'ı işgal ettiler ancak Kırım'da direnişle karşılaşınca buradan çekildiler.³¹ Fransız elçisini aracılığıyla 1739'da Rusya ve Osmanlı arasında Belgrad antlaşması imzalandı. Azak Rusya'ya verildi ve bir daha da Türk idaresine girmedi. Belgrad Osmanlı'ya teslim edildi.³²

Osmanlı ile Rusya arasında 1768 yılında yeni bir savaş daha patlak verdi. Rusların Osmanlı sınırında kaleler yapmaları, buralardaki kabilelerin işlerine müdahale etmeleri ve Lehistan'a saldırarak buraya hâkim olma istekleri nedenleriyle çıkan savaşı Osmanlı halkı da destekliyordu. Osmanlı galip gelebileceği tahmin ve heyecanıyla,

²⁷ Köse, **a.g.m.**, s.540.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.V, Tarih yok, s.91.

²⁹ Mustafa Budak, "Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI. Ve XX. Yüzyıllar)", **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, s.595.

³⁰ Kurat, **a.g.e.**, s.22.

³¹ Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)", **Türkler**, C.XII, Ankara 2002, s.491.

³² Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, C.IV, İstanbul 2005, s.135; Oreşkova, **a.g.m.**, s.24.

hiçbir hazırlık yapmadan Rusya'ya savaş ilan etmişti. Belki ani bir baskın yapılsaydı Rus ordusu dağıtılabilirdi. Fakat 6 ay beklenmiş bu süre içinde Rusya hazırlıklarını tamamlamıştı.³³ Savaş, Kırım Hanının akınlarıyla başladı. Osmanlı Devleti, ordunun hazırlıksız ve disiplinsiz oluşu, taktik hataları ve iklim şartları sebebiyle ağır mağlubiyetler aldı. Ayrıca Rus donanması 1770'de Çeşme'de Osmanlı donanmasını yaktı.³⁴

Ruslar Osmanlı'nın Kafkaslarla bağıını koparmayı amacıyla 1771'de Kırım'ı işgal etti. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasıyla da Kırım bağımsız oldu. Böylece Kuban Osmanlı-Rus sınırı oldu ve Ruslar hızla Kuzey ve Güney Kafkasya'yı ele geçirerek ilerlemeye devam ettiler.³⁵ Ayrıca Rusya bu antlaşmayla Osmanlı Devleti içindeki Ortodoksların koruyuculuğu üstlenerek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlamıştı.³⁶

Küçük Kaynarca antlaşması, uzun vadeli sonuçları açısından, Osmanlı-Rus antlaşmaları içinde büyük bir öneme sahiptir. Bu antlaşma gelecekte imzalanacak olan Osmanlı-Rus antlaşmalarının temelini oluşturmuş, Rusya bundan sonraki her antlaşmada bu metne göndermeler yapmıştır.³⁷

Rus Çariçesi II. Katerina Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım'ın bağımsızlığını sağladıktan sonra 1781 yılında da Kırım Hanına Karşı çıkan bir ayaklanmayı bahane ederek 1783'de Kırım'ı işgal etti.³⁸

1781 yılında Avusturya ve Rusya, içeriği tam olarak Osmanlı'ya yönelik olan bir ittifak antlaşması imzaladılar. Buna göre; iki devlet savaşta birbirlerini destekleyecek ve ele geçirilen Osmanlı toprakları aralarında paylaşılacaktı. Grek Projesi denen bu antlaşma daha sonraları "*Şark Meselesi*"nin temelini oluşturacaktı.

I. Abdülhamid barışı korumak istese de Avusturya ve Rusya'nın projelerini gerçekleştirmek yolunda attığı adımlar bunu imkânsız hale getirdi.³⁹ Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın da teşvikiyle 1787'de Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşa 1788'de Avusturya da dâhil oldu.

³³ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, C.II, İstanbul 2005, s.117.

³⁴ Şapı Kazıyev, "Ekonomik Çekişmenin Neticesi Olarak Türk-Rus Savaşları", **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, s.554 ; Kurat, **a.g.e.**, s.25-26.

³⁵ Budak, **a.g.m.**, s.598.

³⁶ Kurat, **a.g.e.**, s.28.

³⁷ Hasan Şahin, "Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C.XII, Ankara 2002, s.532.

³⁸ Yalçinkaya, **a.g.m.**, s.505.

³⁹ Şahin, **a.g.m.**, s.532.

1780 yılında Soğucak Muhafızlığına tayin edilen Ferah Ali Paşa'nın bu tarihten itibaren bölgedeki faaliyetleri sonucu Çerkezlerin desteğini kazanmış olması, 1787–1792 savaşında da Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almalarını sağladı. Ayrıca Şeyh Mansur ve Kafkasyalılar da bu savaşta Osmanlı'yı desteklediler. Ancak Özi ve Anapa gibi önemli kalelerin Rusların eline geçmesi savaşın seyrini Türkler aleyhine değiştirdi ve Osmanlı barışı kabul etmek zorunda kaldı.⁴⁰

1792'de yapılan Yaş antlaşmasına göre; Osmanlı ile Rusya arasında daha önce imzalanan antlaşmalarla kararlaştırılmış olan Kırım'ın Rusya'da kalması ve Kuban'ın sınır olması gibi hükümler aynen geçerliliğini koruyordu. Ayrıca bu antlaşmayla Rusların Gürcistan üzerindeki hâkimiyeti de Osmanlı tarafından tanınmıştı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmekteki asıl nedeni Kırım'ı kurtarmaktı. Bunu başaramadığı gibi bazı önemli yerleri de kaybetmişti. Ancak Çariçe II. Katerina da Osmanlı topraklarını paylaşma hedefine ulaşamamıştı.⁴¹

Fransız generali Napolyon'un 1797 yılında Mısır'a doğru harekete geçmesi ile Arnavutluk sahillerini ve Mora civarındaki Yunan adalarını hâkimiyetine alması hem Osmanlı Devleti'ni hem de Rusya'yı tedirgin etmişti. Fransa, bu seferin İngiltere'ye karşı olduğunu iddia etmişse de bu durum Osmanlı'ya inandırıcı gelmemişti. Rusya, Fransa'nın Yunan adalarına kadar sokulmasıyla Karadeniz'in dahi tehlikeye gireceğini dile getirerek Osmanlı Devleti'ne ittifak teklifinde bulundu. Ancak III. Selim hem daha önce birçok kez karşılaştığı Rusya'nın düşmanca siyasetinden çekindiği hem de Fransa ile olan ilişkilerini bozmak istememesinden ittifaka sıcak bakmıyordu. Ancak Napolyon'un Mısır'a çıkmasından sonra Rusya ile Osmanlı ittifak müzakerelerine başladı. Rusya'nın Boğazlara gelecek olması Osmanlı'yı endişelendiriyordu. Rusya ise hazırlıklarını çoktan tamamlamış ve Rus donanması İstanbul önlerine yanaşmıştı. Bu şekilde bir emrivaki ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, ittifakı kabul etmek zorunda kaldı.⁴² Böylece ilk kez bir Rus donanması Boğazlara girmişti. 1798'de imzalanan bu ittifak antlaşmasına göre Rus donanması, İngiliz ve Osmanlı gemileriyle birlikte hareket edecekti. Ayrıca Rusya, Yedi Ada'nın da alınmasına yardım edecek ama adalarda hiçbir hak iddia etmeyecekti. Ancak Rusya bir süre sonra, İngiltere'nin Malta

⁴⁰ Çakmak, **a.g.m.**, s.619.

⁴¹ Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979, s.169 ; Köse, **a.g.m.**, s.548.

⁴² Kurat, **a.g.e.**, s.40-48.

adasından çekilmeyi geciktirmesi üzerine Fransa ile yakınlaşmaya başladı.⁴³ Bunun yanında, Yunan adalarından da çıkmak istemiyor, Sırp ve Karadağlıları Osmanlı aleyhine kışkırtıyordu. Rusya'nın bu kışkırtmaları üzerine Sırp'lar 1804'te ayaklandı.

Rusya, 1805 yılında, 1798'de imzalanan ittifak antlaşmasının yenilenmesini talep etti. Antlaşma metninde yer alan Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan tebaa Rusya'nın himayesinde olacağı ile ilgili madde Osmanlı'yı rahatsız etti ve bunu kabul etmedi. Zaten antlaşmayı yenilemekte de isteksizdi. Osmanlı'nın Fransa ile yakınlaşmasından korkan Rusya ve İngiltere, bu konuda fazla ısrar etmeyerek antlaşmayı imzaladılar.⁴⁴

Napolyon'un Rus ve Avusturya ordularını yenilgiye uğrattığı haberi İstanbul'a ulaşınca, Osmanlı Devleti zaten istekli olmadan verdiği imtiyazı derhal kaldırdı. Napolyon'a bir elçi göndererek en kısa zamanda Rusya ve İngiltere ile olan ittifakı bozacağını ve Napolyon'un imparatorluğunu tanıdığını bildirdi.⁴⁵ Osmanlı Devleti, Fransa'nın desteğini alarak Rus baskısından kurtulmak istiyordu. Böylece Osmanlı-Rus ilişkileri gerginleşti. Eflak Boğdan beyleri azledildi ve Boğazlar Rus gemilerine kapatıldı. Bunun üzerine Rusya da, Eflak Boğdan'ı işgal etti. Rusya'nın bu faaliyetleri 1806 yılında yeni bir savaş sebebiyet verdi. Rusya'nın Basarabya, Eflak Boğdan ve kuzey Bulgaristan'ı ele geçirmesi ile Osmanlı ağır bir yenilgi aldı.⁴⁶

1812'de imzalanan Bükreş antlaşması ile Basarabya ve Boğdan Ruslara verildi. Ancak Kafkasya'da ele geçirilen yerler Osmanlı'ya iade edildi. Ayrıca Osmanlı Devleti de isyan eden Sırbistan'ı affedecek, adeta ödüllendirir gibi bazı imtiyazlar verecekti.⁴⁷ Böylece, Osmanlı bir isyan karşısında ilk kez boyun eğmiş oldu.⁴⁸ Bu, Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçilik kıvılcımıyla verilmiş ilk tavizdi.⁴⁹

1815'deki Viyana Kongresi ile hemen hemen bütün isteklerini gerçekleştiren Rusya, bir süre Osmanlı devleti ile uğraşmaktan vazgeçmişse de bu durum uzun sürmedi.⁵⁰ Sırp isyanından sonra, Rusya'nın kışkırtmaları ve milliyetçilik akımının etkisiyle, Fatih Sultan Mehmed döneminden beri büyük hoşgörü ile muhafaza

⁴³ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, C.I, Ankara 2000, s.265.

⁴⁴ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, İstanbul 1940, s.106-107.

⁴⁵ Gökçe, *a.g.e.*, s.198.

⁴⁶ Şahin, *a.g.m.*, s.534.

⁴⁷ Yahya Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi*, Ankara 2004, s.126.

⁴⁸ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1997, s.538.

⁴⁹ Sander, *a.g.e.*, s.265.

⁵⁰ Kurat, *a.g.e.*, s.52.

edilen Rumlar da ayaklandı. 1821’de Mora’da çıkan Rum isyanı, büyük devletlerin desteği ile uzun süren, çetin bir isyana dönüştü.⁵¹ Rum isyanı ve büyük devletlerin baskıcı tavırları, çalışmamızın asıl konusunu oluşturan 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşına sebebiyet verecektir ki bu mücadele ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

1.2. 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşının Nedenleri ve Savaş İlanı

1.2.1. Savaşın Nedenleri

1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşının temelinde yatan sebepler, Çar I.Petro’nun ünlü vasiyetinde belirtilen amaçlara dayanır. I.Petro’dan sonra Rus dış politikasına yön veren bu vasiyete göre; Karadeniz Rusların hâkimiyetine geçmeli, donanma güçlendirilmeli, Türkiye ile İran arasında fesat tohumları ekilmeli, böylece Asya’ya hâkim olunarak Hindistan’a kadar ilerlenmeliydi. I.Petro’nun üzerinde durduğu en önemli nokta ise İstanbul’u ele geçirip Türkleri Balkanlardan atarak Şark meselesini kendi menfaatlerine uygun olarak çözümlenmekti.⁵² Rusya bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için sürekli tetikteydi. Sırp isyanını takiben ortaya çıkan 1821 Rum isyanında da Rusya’nın payı büyüktü. Rusya’nın yanı sıra Fransa ve İngiltere de Grek bağımsızlığı hedefiyle isyanı el altından destekliyordu.⁵³

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa da Rumlara çeşitli imtiyazlar vererek onların bilinçlenmesini sağlamış aynı zamanda da onlar üzerinde sıkı bir denetim kurmuştu. Ancak Ali Paşa hâkimiyet sahasını genişletmek amacıyla 1820’de isyan edince denetimsiz kalan ve bir süredir Etnik-i Eteryay cemiyeti yoluyla hazırlık yapan Rumlar isyan için uygun ortama kavuşmuştu. Çok gizli bir şekilde planlanan isyanda parmağı olduğu tespit edilen patrik ve kethüdanın, Patrikhanenin kapısına asılması isyanın iyice büyümesine sebep oldu. Osmanlı Devleti isyanı Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın yardımıyla bastırabildi.⁵⁴ Bu sonuç, isyanın tam destekçisi olan Rusya, İngiltere ve Fransa’nın istediği sonuç değildi. Onlar, Yunan bağımsızlığını istiyor,

⁵¹ Sander, **a.g.e.**, s.267.

⁵² “Petro’nun 1725 Yılında Yazdığı Vasiyetnamesi”, **Türk Kültürü**, S.323, (Mart 1990, Ankara),s. 161.

⁵³ Sander, **a.g.e.**, s.267.

⁵⁴ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, C.I, İstanbul 2004, s.186-187.

böylece Roma İmparatorluğunu canlandırmayı hayal ediyorlardı.⁵⁵ Bu sırada Rus Çarı Aleksandır'ın ölmesiyle yerine tam anlamıyla Türk düşmanı olan I. Nikola geçmişti. Nikola, Doğu Akdeniz'e egemen olma amacıyla hemen harekete geçti. 1826'da Padişaha bir ultiatom göndererek Sırbistan'a özerklik, Eflak-Boğdan'a ayrıcalık verilmesini istedi. Osmanlı Devleti, İngilizler tarafından da baskı altında tutulmaktaydı. Bu sebeple Rusya'nın isteklerine hizmet eden Akkerman Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.⁵⁶ İmzalanan bu antlaşma, Yunan mücadelesini kolaylaştırdığı gibi Rusya'nın da savaşmadan birçok çıkar elde etmesini sebep oldu.⁵⁷

Rusya ve İngiltere, Yunan bağımsızlığını ve Mora'nın özerkliğini de ne şekilde olursa olsun Osmanlı'ya kabul ettirmeye kararlıydılar. Bu amaçlarını 1827'de imzaladıkları Petersburg protokolü ile resmileştirdiler. Avusturya, Prusya ve Fransa da antlaşmaya dâhil olmaları için davet edilmişti. Avusturya ve Prusya, antlaşmanın kendilerine de zararı dokunabileceği düşüncesiyle bu daveti kabul etmedi. Ancak Fransa, İngiltere ile Rusya'nın yanında yer aldı. Yunan bağımsızlığını şartını içeren protokol Osmanlı'ya tebliğ edildiyse de Osmanlı Devleti, durumun kendi iç meselesi olduğunu dile getirerek bu sözde arabuluculuk teklifini reddetti. Ancak Rusya, İngiltere ve Fransa Yunan bağımsızlığını zorla da olsa Osmanlı'ya kabul ettirmek için karar almışlardı ve bunun için harekete geçmekte vakit kaybetmeyeceklerdi.⁵⁸

1827'de Rusya, İngiltere ve Fransa sözde, isyanın büyümesini ve kan dökülmesini engellemek amacıyla Mora'ya bir filo gönderdiler. Tabii ki asıl amaç Osmanlı'dan ve Mısır'dan yardım gönderilmesini engellemektir. Osmanlı ve Mısır Kuvvetlerinden oluşan donanma Navarin limanında bulunuyordu. Osmanlı donanması limandan çıkmak istediye de müttefik donanması tarafından engellenince limandan dışarı çıkmaktan vazgeçti. Ancak müttefikler bir bahane ile Osmanlı donanmasına saldırıp donanmayı ateşe verdiler.⁵⁹ Navarin limanındaki bu faciada Osmanlı donanması yok edilirken 6.000 denizci de katledildi.

⁵⁵ Şahin, **a.g.m.**, s.535.

⁵⁶ Ufuk Gülsoy, **1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya**, İstanbul 1993, s.13-14.

⁵⁷ Gökçe, **a.g.e.**, s.225.

⁵⁸ Afyoncu, **a.g.e.**, C.I, s.189 ; Okçu, **a.g.e.**, s.131.

⁵⁹ Celal Erkin, **1828–1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi)**, İstanbul 1940, s.7.

İngiltere, Osmanlı donanmasının yok edilmesine bizzat katılarak Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını tehlikeye sokacak bir hata yapmıştı. Rusya'nın önünü açmış olmaktan pişmanlık duymuşsa da iş işten geçmişti.⁶⁰

Osmanlı Devleti Navarin felaketini ilgili devletler nezdinde şiddetle protesto etti ve tazminat talebinde bulundu. Ancak Rusya başta olmak üzere diğer devletler saldırının sorumluluğunu Türk komutanlarının üzerine yıkarak isteklerinde ısrara devam ettiler.⁶¹

Görüldüğü üzere, 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşının asıl sebeplerini büyük devletler oluşturmuştu. Yunan isyanı ve Navarin olayı Ruslara amaçlarını gerçekleştirmek için Türklerle hesaplaşma fırsatı vermişti.⁶²

1.2.2. Savaş İlanı

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla gelinceye değin meydana gelen iç ve dış ayaklanmalar, çeşitli kurumlarındaki suistimaller ve bozulmalar sebebiyle yıpranmış durumdaydı. Bu bozulmalar orduda da fazlasıyla kendini göstermekteydi. Yeniçeri ocağının Padişaha ve devlet adamlarına sürekli muhalefet eden, ayaklanmalarla iç huzuru bozan bir kurum haline dönüşmesi savaşlardaki başarısızlıkları da beraberinde getiriyordu. Bu sebeplerle Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırıldı.⁶³ Ocağın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu teşkil edilmişse de geliştirilmesi için uygun ortam bulunamamıştı.⁶⁴

Navarin felaketiyle donanmasını da kaybeden Osmanlı Devleti üç büyük devlete savaş ilan edecek güçte değildi. Rusya Osmanlı'nın bu kötü durumundan faydalanmak istiyor ve amacına ulaşmakta zorlanmayacağını düşünüyordu. Bu düşünceyle harekete geçen Rusya, Yunanistan'ın bağımsızlığı konusundaki baskılarını arttırarak sürdürdü.⁶⁵

⁶⁰ İbrahim Aykun, **Erzurum ve Çevresinde İlk Rus İşgali (1828–1829)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E., 1991, s.20.

⁶¹ Erkin, **a.g.e.**, s.8.

⁶² Allen, W.E.D.-Muratoff, Paul, **1828–1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi (Kafkas Harekâtı)**, Ankara 1966, s.23.

⁶³ Ahmet Yaramış, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Kurulması”, **Türkler**, C.XII, Ankara 2002, s.697.

⁶⁴ Şerafettin Turan, “1829 Edirne Andlaşması”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.IX, S.1–2, Ankara 1951, Ayrı Basım, s.114.

⁶⁵ Kurat, **a.g.e.**, s.56.

Padişah, bu baskılar üzerine ülke çapında bir beyanname yayınladı. Bu beyanname, Yunanistan hakkındaki teklifin kabul edilemez olduğunu ve gerekirse Rusya'ya karşı topyekûn savaşa iştirak edileceğini bildirildi.⁶⁶

Rusya harekete geçmek için aradığı bahaneleri bulmuştu. Ona göre; Osmanlı Devleti'nin Navarin olayındaki tutumu ve Yunan sorunu ile ilgili isteklerin Osmanlı tarafından reddedilmesi başlı başına savaş sebebiydi. Ancak savaş için Avrupalı devletlerin onayını almak istiyordu. Bu desteği Avusturya ve Prusya dışında büyük ölçüde sağlamıştı.

I.Nikola'nın savaş programı ve göstereceği bahaneler hazırды. I.Nikola'ya göre; Osmanlı Padişahı Akkerman antlaşmasındaki hükümleri yerine getirmemiş, Balkanlar üzerindeki meşru ve doğal Rus hâkimiyetini kabul etmemiş ve Rus unsurlar son zamanlarda Osmanlı tarafından olumsuz muameleye maruz kalmıştı. Bu sebeplerle harekete geçen Rusya'nın sözüm ona hiç bir kötü niyeti olmadığı gibi hâkimiyet alanını genişletmek gibi bir amacı da olmaksızın ordusunu Prut'a doğru harekete geçirecekti.⁶⁷

Rusya, nihayet Nisan 1828'de Rus adının şerefini, Rus Devleti'nin haysiyetini, haklarının dokunulmazlığını ve milli şerefi korumak gibi fanatik bahanelerle Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve Boğdan'a girdi.⁶⁸

Osmanlı Devleti de Rus saldırıları karşısında 20 Mayıs 1828'de Bab-ı Meşihat'ta toplanan genel mecliste alınan kararlar üzerine, Rus beyannamesine karşı bir beyanname yayınlarak savaş ilan etti.⁶⁹

Rusya ile Osmanlı Devleti hem Avrupa kıtasında hem de Asya kıtasında komşuydu. Dolayısıyla savaş hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda yapılacaktı. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu kötü şartlar altında bir savaşı kaldırabilecek güçte görünmüyordu. Bu sebeple bir savaş planı yoktu. Gerek Balkanlarda gerekse Doğu Anadolu'da var olan kalelere dayalı savunma yapılması düşünülüyordu.⁷⁰

Balkanlarda savaş başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki savaş hazırlıkları geç başlamıştı. Ancak Doğu Anadolu'da ne halk ne de yöneticiler savaş fikrine bile alışmamıştı. Rusya, Kafkasya'daki askerlerini kışlaklara yerleştirmiş ve komutanlar herkesi aldatmak amacıyla bu bölgede yeni bir sefer için kendilerine hiçbir

⁶⁶ Turan, **a.g.m.**, s.114-115.

⁶⁷ Gökçe, **a.g.e.**, s. 226.

⁶⁸ Aykun, **a.g.e.**, s.23.

⁶⁹ Ahmed Muhtar, **1828–1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi**, C.I, Ankara 1928, s.37.

⁷⁰ Okçu, **a.g.e.**, s.134.

emir gelmediğini yaymıştı. Rusya sessizce harekât planı hazırlıyordu. Rus Generali İvan Fyodoroviç Paskeviç yönetimindeki Rus ordusu yerinden kıpırdamıyor, Kafkas halkında şüphe uyandıracak hiçbir harekette bulunmuyordu. Öyle ki Kars Muhafızı, himayesindeki halka mahsullerini Gürcistan'da satmaları için izin veriyor ve böylece Rusların erzak teminine yardım etmiş oluyordu.

Rusya, Kafkas cephesinde hazırlıklarını tamamlayıp hudutlarda toplanıp harekete geçtiğinde Osmanlı Devleti yeni hazırlığa başlamıştı. Halk korkunç bir düşmanın yaklaşmakta olduğundan habersizdi.⁷¹ Halkı savaş fikrine alıştırmak için herhangi bir çalışma yapılmadığı gibi Kafkas cephesinin son derece elverişsiz doğa şartları da bölgedeki hazırlıkların hızını olumsuz etkiliyordu. Dağların uzanışı ve yer şekillerinin sarp yapısı ancak yaya geçişlerine izin vermekteydi. Bu nedenle asker toplanmasından önce üzerinde durulması gereken nokta topların nakli için gerekli yolların düzenlenmesiydi. Bununla birlikte bölge halkının zirai faaliyetlerden uzak olması erzak teminini de zorlaştırıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti savaşın ilk anlarından itibaren sınır bölgelerdeki tarımla uğraşan halkı yanlarına çekerek bu ihtiyacı karşılamaya çalıştılar.⁷²

Osmanlı askeri kuvvetlerinin durumu ise oldukça kötüydü. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra onun yerine kurulmaya çalışılan düzenli orduya kura usulü ile alınan askerler sağlık koşullarına uygun olmayan ortamlarda barındırılıyor bu durum da bulaşıcı hastalıklara sebep oluyordu. Düzenli ordunun yanında eli silah tutan herkesin savaşa çağırılmasıyla gönüllü bir ordu da teşkil edilmeye çalışılıyordu. Bu koşullarda Kafkas askerini düzene sokmak için çok çaba gerekiyordu.⁷³

Osmanlı Devleti, iki cephe için toplam 92.000 asker seferber etmişti. Kafkas cephesindeki kuvvetleri ise 32000 düzensiz asker oluşturuyordu.⁷⁴ Sınır kalelerde bulunan asker miktarı Kars'da 11.000, Erzurum'da 15.000–20.000 civarındaydı. Aslında bu rakamlar hiç de az değildi. Ancak bu askerlerin çoğu düzensiz asker statüsünde olduğundan savaş esnasında gereği kadar fayda sağlanamadı.⁷⁵

⁷¹ Ali Rıza Seyfi, **Bir Milletın Bir İmparatorlukla Savaşı (1828–1829 Türk-Rus Harbi) İngiliz Zabiti James Brown'un Hatıratından**, İstanbul 1940, s.71-72.

⁷² Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s.56.

⁷³ Gökçe, **a.g.e.**, s. 228 ; Erkin, **a.g.e.**, s.16.

⁷⁴ Erkin, **a.g.e.**, s.24-25.

⁷⁵ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s.210.

Osmanlı ordusunda top miktarı yeterli sayıda idi. Ancak ateş kuvvetleri zayıftı. Bazı kale topları ise IV. Murad döneminden kalmaydı.⁷⁶

Rus ordusu ise Napolyon ile yapılan savaşlarda deneyim kazanan ve Kafkasya'yı tanıyan, yirmi beş senelik deneyimleri olan subaylar tarafından idare ediliyordu. Bu nedenle Osmanlı ordusuna göre hayli iyi durumdaydı. Kafkas cephesinin başkumandanı İran seferinde kazandığı başarılar ile büyük bir üne kavuşan Paskeviç idi.

Paskeviç'in emrinde 49.000 asker bulunuyordu. Top sayısı ise 166 idi. Bu askerlerin bir kısmı, İran ile imzalanmış Türkmençay Antlaşmasına göre İran'ın ödemesi gereken savaş tazminatı ödeninceye kadar İran'da bırakılan askerlerden oluşuyordu.⁷⁷ Paskeviç'in savaş planı ise Kars ve Ahıska kale ve sancaklarının ele geçirilmesi ve Türk ordusunun tespiti olarak kararlaştırılmıştı. Bu plan uygulanırken Kars kalesinin alınması birinci sıraya konulmuştu.⁷⁸

Bu şartlar dâhilinde vuku bulacak olan 1828–1829 savaşı, doğu cephesinde Rusların Anapa kalesine saldırıları ile başladı.

⁷⁶ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.24 ; Konu ile ilgili kaynaklarda Kafkas cephesindeki topların sayısı ile ilgili net bir sayıya ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Celal Erkin, 300–400 gibi yuvarlak bir rakam verebilmiştir. Erkin, **a.g.e.**, s.25.

⁷⁷ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 209.

⁷⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.29.

İKİNCİ BÖLÜM

1828 SEFERİNDE KAFKAS CEPHESİ

2.1. Anapa Muharebesi ve Anapa Kalesinin Teslimi

Anapa kalesi, Osmanlı Devleti için çok önemli bir stratejik noktada bulunuyordu. Konum itibarıyla Karadeniz'in doğusunda ve Kuban nehrinden 32 km. güneyde yer alan bu kale gerektiğinde Ruslara karşı üs olarak kullanılıyordu. Osmanlı Devleti, Kafkasya'daki savaşçı kabilelere bu kale aracılığıyla silah sevk eder ve bölgedeki hâkimiyetini bu kale sayesinde korurdu. Üstelik Anapa kalesi Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri limanlarından biriydi.⁷⁹

Ancak bu önemli kale, 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında bu özelliklerinden uzaklaşmıştı. Donanmanın olmayışı sebebiyle savaş sırasında kaleye asker ve mühimmat naklinin mümkün olmayacağı düşünülememiş ve kalenin savaş başlamadan önce güçlendirilmesi gereği ihmal edilmişti. Savaş başladığında kalede 4.500 asker bulunuyordu.⁸⁰

14 Mayıs 1828 tarihinde Amiral Grig emrindeki Rus filosu, Kont Mencikof idaresindeki 4.000 Rus askerini Anapa'ya getirmek için yola çıkmıştı. Aynı sıralarda Albay Profski de 2.000 asker ve 20 top ile sahile yaklaşıyordu. Ancak Rus filosu fırtına sebebiyle karaya çıkamadı. Profski ise Anapa gibi önemli bir kalenin ele geçirilmesi onurunu tek başına elde etmek istemiş olacak ki elindeki az kuvvetle karaya çıkıp Anapa kalesine karşı taarruza geçti. Ancak Osmanlı askerinin baskısı ile geri çekilmek zorunda kaldı.

Rus donanması, 18 Mayıs 1828'de sahile ulaşmayı başaran Mencikof komutasındaki kuvvetler ile birlikte 32 parçadan ibaretti. Rus komutanı bir elçi göndererek kalenin teslimini talep etti. Rusların bu tecavüzü ve kabul edilemez talebi sonucu Osmanlı askeri harekete geçerek Rus saldırısına karşılık vereceğini bildirdi. Bu karar üzerine Rus kuvvetleri taarruza başladı.⁸¹

Osmanlı askeri saldırılara elindeki kuvvetlerle karşılık verirken Abaza ve Çerkez kabilelerinden 2.000 kadar kuvvet de kaleye ulaşmayı başarmıştı. Rusların yoğun ateşi karşısında cesurca mücadele eden Osmanlı askeri ilk anlarda bazı galibiyetler elde etmişti.⁸² Ancak kaledeki topların püskürtme gücü yetersizdi. Rus donanması ise son derece büyük toplara sahipti. Kale askeri, bu yetersiz mühimmat ile

⁷⁹ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 211-212.

⁸⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.30.

⁸¹ BOA., H.H. Nr. 44291-A ; BOA., H.H. Nr. 44291-C

⁸² BOA., H.H. Nr. 42781-C ; BOA., H.H. Nr. 42781-E

bir süre Rus saldırılarına karşı koymaya çalıştı.⁸³ Mühimmat, erzak ve yardıma gelen kabileler için ihtiyaç duyulan çadır talebi Trabzon valisine bildirilmişti.⁸⁴ Trabzon valisi Hasan Paşa, bu talebi karşılamak için hemen harekete geçmişse de erzak, mühimmat ve asker taşıyan iki geminin Anapa'ya ulaşması hayli zaman aldığı gibi limana yaklaşırken Rus donanması tarafından ele geçirilmişti.⁸⁵

Ruslar, Trabzon, Sinop taraflarını, Rumeli ve hatta İstanbul'u dahi ele geçirdiklerine dair asılsız sözlerle askeri yıldırmaya çalışıyor ve Osmanlı'nın yardımına koşan kabileleri yanına çekerek kaleyi içten fethetmek için onlara çeşitli tekliflerde bulunuyorlardı. Tuza ihtiyaç duyan Çerkezlerin Rus tarafına geçebileceği düşüncesiyle endişeye kapılan kale komutanları, ardı ardına yazılan kaimelerle acil yardım taleplerini dile getiriyordu.⁸⁶ Rusya ise kabilelerin beylerine yönelik beyannameler yayımlayarak onlara Rus tarafına geçmeleri için çağrıda bulunmayı sürdürüyordu. Bir süre sonra Rusların hediye ve para vaatlerine kapılan Çerkezler mücadeleyi bırakıp geri çekilmeye başlamıştı bile.⁸⁷

Bu gelişme üzerine Rusya, Anapa Muhafızı Osman Paşa'ya bir elçi göndererek kaleyi kendilerine teslim etmeyi teklif etti. Osman Paşa bu teklife karşılık elçiye: *"Burada on bir muhafız mezarı mevcuttur. Ben de kendi mezarımı kazdırdım. Ben ölmedikçe, askerimiz sağ oldukça hakkınızdan gelirim, milletimin bu önemli kalesinin bir taşını dahi savaşmadan teslim etmem."* şeklinde cevap vermiştir.⁸⁸

Düşmana verilen bu onurlu ve cesur cevaba karşın az sayıdaki Osmanlı askerinin gücü gittikçe tükeniyordu. Kaledeki taarruz gücü zayıf mühimmat ile hayli kuvvetli Rus topları yıldırılmıyordu. Osman paşa, Rus toplarından birer örnek gönderip büyük çaplı top ve mühimmat ihtiyacının boyutuna dikkat çekerek acil yardım talebinde bulunmuşsa da kaleye deniz ya da kara yoluyla bir yardım ulaştırılamamıştı.⁸⁹

Rusya, 47 gün ve gece durmaksızın kaleye top yağdırdı.⁹⁰ Ancak bayram arifesinde top sesleri birden kesildi. Bu durum kale sakinleri arasında şaşkınlık yaratmıştı. Kısa zaman sonra anlaşıldı ki düşman askeri kaleye sessizce girmişti. Bunun

⁸³ BOA., H.H. Nr. 42781-D

⁸⁴ BOA., H.H. Nr. 44291-Ç ; BOA., H.H. Nr. 44291-N

⁸⁵ Seyfi, **a.g.e.**, s.72.

⁸⁶ BOA., H.H. Nr. 43115-Ö

⁸⁷ Gökçe, **a.g.e.**, s. 231.

⁸⁸ BOA., H.H. Nr. 42781-E ; Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s.213.

⁸⁹ BOA., H.H. Nr. 42781-F ; BOA., H.H. Nr. 42781-G ; BOA., H.H. Nr. 42781-H

⁹⁰ BOA., H.H. Nr. 43115-M

üzerine kale teslim edilmek zorunda kaldı. Ruslar kaleyi teslim ile ele geçirmiş olmalarına rağmen kılıçla aldıklarını ileri sürüp bu düşünceyle muamele yaptı.⁹¹ Bu sırada kalede 1.400 Türk askeri kalmıştı. Türkler 3.000 kadar kayıp vermişti. Ruslar kaledeki askerleri esir alıp Kırım tarafına götürdüler.⁹²

Anapa kalesinin düşman eline geçmesine sebep olan bir takım hususlar vardır ki bunların başında, kalenin savaş başlamadan önce takviye edilmemiş olması gelmektedir. Buna bağlı olarak sayılacak diğer sebep ise savaş sırasında da yardım alamamış olan kalenin, asker ve mühimmatıyla Rus askeri karşısında yetersiz kalmış olmasıdır. Ayrıca yardıma gelen kabilelerin, savaş esnasında Rus vaatlerine kanarak mücadeleden vazgeçmesi de zaten yetersiz olan askerin iyice güçten düşmesine sebep olmuştur.⁹³

Bu kabilelerin beyleri, kale düştükten sonra mücadeleyi bırakıp geri çekilmiş olmaktan pişmanlık duymuş olacaklar ki İstanbul'a haber göndererek kendilerine yardım ulaştırıldığı takdirde kaleyi tekrar ele geçirmek için hazır olduklarını bildirmişlerdi.⁹⁴ Yine bir başka mektupta, Çerkez kabile beylerinin Trabzon Valisi Hasan Paşa yardıma gelirse Rusları alt edebileceklerini dile getirmişlerdi.⁹⁵

Ancak maalesef bu savaş, Anapa'nın tamamen Rusların eline geçmesine sebep olurken Türkleri Karadeniz ve Kafkasya'daki en önemli merkezlerinden mahrum bıraktı. Osmanlı Devleti, daha sonraları Çerkezleri Rusya'ya karşı ayaklanmaya teşvik ettiyse de onlarla doğrudan temasa geçemediklerinden askeri yönden destek ulaştıramadı. Böylece Anapa kalesi Rusya'ya teslim edildikten sonra bir daha Osmanlı Devleti'ne yar olmadı.⁹⁶

2.2. Kars Muharebesi ve Kars Kalesinin Teslimi

Osmanlı Devleti'nin, Kafkas cephesinde savaş için hiçbir hazırlığı yoktu. Savaş başlamadan önce Doğu Anadolu'daki kalelerin hiçbiri doğru dürüst takviye edilmemişti. Osmanlı'nın hazırlıkları düşman Anapa'ya doğru harekete geçtikten sonra

⁹¹ BOA., H.H. Nr. 43115-L ; BOA., H.H. Nr. 43115-N

⁹² BOA., H.H. Nr. 42435-A

⁹³ Erkin, **a.g.e.**, s.31-32 ; Gökçe, **a.g.e.**, s. 234.

⁹⁴ BOA., H.H. Nr. 43115-R ; BOA., H.H. Nr. 43115-S

⁹⁵ BOA., H.H. Nr. 42835

⁹⁶ Baddeley, **a.g.e.**, s,196.

başlamıştı ki bu çok geç bir vakitti. Nitekim Anapa kalesi yetersiz mühimmatla savunulmak zorunda kalınmış ve kaybedilmişti.

I.Nikola Kafkaslar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla çok güvendiği General Paskeviç'e iki önemli görev yüklemişti: Birincisi, Balkan cephesindeki Osmanlı askerinin büyük kısmının Kafkaslara çekilmesini sağlayarak Balkanlardaki Rus ordusunun yükünü hafifletmek; ikincisi ise Asya'da güvenliğini sağlamak için buradaki önemli yerleşim bölgelerini ele geçirmektir.⁹⁷ İster Doğu Anadolu'yu istila etmek için olsun isterse Türk ordusunu aramak amacıyla olsun Kars kalesinin Ruslar tarafından elde edilmesi gerekiyordu.⁹⁸ Bunu çok iyi bilen Paskeviç planını çoktan hazırlamış ve ilk hareket merkezi olarak Kars'ı belirlemişti. Kars kalesi ele geçirilirse Ahıska Paşalığının, savunma için gerekli takviye kuvvetlerin ve erzakının biriktirildiği Erzurum ile irtibat kesilecekti.⁹⁹

Önemli bir stratejik noktada bulunan Kars, 1830 m. ve 2440 m. arasında yüksekliğe sahip, etrafı dağlarla çevrili geniş bir ovadır. Kars kalesi ise Kars çayının sağında yer alan etrafı surlarla çevrili sağlam bir kaleydi. İç kale etrafa hâkim yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştu. Kars çayının solundaki tepelerde var olan Ermeni köyleri ve cephanelik ile çadırların bulunduğu Demir Kapı kalesi de iç kalenin hâkimiyet alanı içindeydi. Tabya ve siperlerin bir kısmı da kalenin kuzeydoğusunda bulunan Karadağ tepeleri üzerinde bulunuyordu. Bu denli büyük bir ovayı yalnızca kale ve sabit mevzilerle savunmak mümkün değildi. Bu sebeple tüm savaşlarda daima giriş ve çıkış noktalarında mevzilenilmişti.¹⁰⁰ Bulunduğu bölgeye son derece hâkim Kars kalesi iyi bir askeri savunma ile çoğu kez büyük başarılar elde etmişti. 1735 yılında Nadir Şah'ın 70.000 kişilik ordusuna direnmiş 1807'de ise Rus taarruzuna karşı koyabilmişti. Ancak bu kez savaş için gerekli hazırlık yapılmamış kalenin iyileştirilmesine gidilmemişti. Yine de iyi savunulduğu takdirde Paskeviç'in ordusu karşısında dayanabilecek güçteydi.¹⁰¹

Osmanlı Devleti, Anapa saldırısından sonra kaleleri takviye için harekete geçmişse de hem arazi koşulları hem de savaşın çoktan başlamış olması dolayısıyla zorlanıyordu. Hâlbuki Erzurum Valisi Galip Paşa, 15 Mayıs 1828 tarihinde sadarete

⁹⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.191.

⁹⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.35.

⁹⁹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.25.

¹⁰⁰ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 214. ; Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.26.

¹⁰¹ Baddeley, **a.g.e.**, s.192.

gönderdiği kaimede Rus askerinin Kars, Ahıska ve Erzurum tarafına doğru ilerlediğinden ve kalelerin bir an önce takviyesinin şart olduğundan bahsedip yardım talebinde bulunmuştu.¹⁰²

Osmanlı, 1828 Haziran ayı sonuna doğru Kars kalesinde 11.000 asker toplamıştı. Kaledeki top sayısı ise 150 idi. Ayrıca Erzurum'dan toplanan kuvvetlerin de Köse Mehmed komutasında Kars'a gönderilmesine çalışılıyordu.¹⁰³

Paskeviç komutasındaki Rus ordusu ise 14.000 asker ve 70 toptan oluşuyordu. Erzakı ise 40 gün yetecek kadardı.¹⁰⁴

Rus ordusu, 26 Haziran 1828 tarihinde Arpa çayını geçerek ilerlemeye başladı.

1 Temmuz 1928'de de Kars'ın güneyine geldi. Küçük Kozköy yakınlarında Türk süvari birliklerini dağıttıktan sonra Erzurum yolu üzerine yerleştiler. Rus kuvvetleri 1 Temmuz'u kaleye keşif yaparak geçirdiler. Keşif sonunda kaleye batıdan taarruz yapmaya karar verildi.¹⁰⁵ Böylece Rus ordusu hiçbir engelle karşılaşmadan Kars'ın güneye kadar gelip yerleşmiş saldırı planını dahi yapmıştı. Osmanlı ise hala asker toplama telaşı içindeydi.¹⁰⁶ Öyle ki, Ruslar Kars'a yerleştikleri gün Köse Mehmed Paşa yardımcı kuvvetlerle birlikte Erzurum'a doğru yeni yola çıkmıştı.¹⁰⁷

Kars çayının sol tarafında kaleye hâkim bir araziye siperler kazarak karargâh kuran Türkler bu taraftaki tepelerin bir kısmını boş bırakmıştı. Ruslar, 4 Temmuz'da Kars çayının solundaki bu boş tepelere üç batarya ve muhasara parkı, sağ tarafına da bir batarya yerleştirerek mevzilendi. Üç günlük kuşatmadan sonra, dört batarya ile şehrin varoşuna ve ordugâha hâkim olan Ruslar, asıl kalenin batı ve güney kısmını da 5 Temmuz'da ateşe tutmaya başladı. Saldırı, 6 Temmuz'da da devam etti.¹⁰⁸ Kars Paşası Emin Paşa, 5.000 kişilik süvari birliği ile huruç hareketinde bulduysa da bu fazla etkili olmadı ve büyük kayıplar verildi.

Teğmen Labeentsef komutasındaki bir Rus birliği, kendilerine emir verilmediği halde dış sınırlardaki bir Ermeni varoşuna saldırınca üstün kuvvetlerle

¹⁰² BOA., H.H. Nr. 44241

¹⁰³ Erkin, **a.g.e.**, s.32.

¹⁰⁴ Rus ordusundaki top ve asker sayısı hakkında konu ile ilgili kaynaklarda çeşitli görüşlere rastlanmıştır. Ahmed Muhtar ve Celal Erkin 14.000 asker 70 top; John Baddeley 15.000 asker 58 top; Ali rıza Seyfi 12.000 asker 70 top; Allen-Muratoff 68 toptan bahsetmişlerdir.

¹⁰⁵ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 214 ; Erkin, **a.g.e.**, s.35.

¹⁰⁶ Seyfi, **a.g.e.**, s.73.

¹⁰⁷ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.26.

¹⁰⁸ Seyfi, **a.g.e.**, s.74 ; Erkin, **a.g.e.**, s.35.

dışarıya çıkan Türkler tarafından etrafı sarılmış ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.¹⁰⁹ Hemen yardıma koşan bir miktar Rus askeri ile Osmanlı askeri arasında bir Türk mezarlığında vuku bulan çarpışma sonunda Ruslar, mezarlığı ele geçirdiler. Rus ilerlemesi Türk çadırlarına doğru devam ederken yeniden taarruza geçen, büyük bir direniş ve kahramanlıkla savaşan Türk askeri mezarlığı geri almayı başardı.¹¹⁰ Miklaşefski ve adamları köşeye sıkışmışlar kendilerini savunmaya çalışıyorlardı ki Vadbolski komutasında tüfek tugayının son bölükleri de onların yardımına koştu. Böylece Rusların elindeki birliklerin hepsi savaşa katılmış oluyordu. Paskeviç bu durumdan duyduğu öfkeyle askerlerine tehditler savuruyordu. Ermeni alayında bulunan bir papazın da dini propaganda ve teşvikleriyle tekrar hareketlenen Rus askeri, Türkleri geri püskürterek bölgeye hâkim olmayı başardı.¹¹¹

Bundan sonra uzun bir mücadele daha oldu ve Ruslar Demir kapı kalesini ele geçirdi. Aynı zamanda Kars çayının solundaki arazi de Rusların eline geçmiş buralara kurdukları bataryalarla kale duvarına gedikler açıp Ermeni mahallesini ele geçirmişlerdi. Rusların bu ileri hareketi sonucunda Kars şehrine ve iç kaleye kadar sokularak buraları ateşe tutmaya başladılar. Kale kapıları, Ermeni mahallesindeki surlara bitişik olan binaların damlarından atlayarak içeri giren Rus askerleri tarafından açıldı. Türkler iç kaleye çekilmek zorunda kaldılar. İç kale dışında bütün şehir Rusların eline geçmişti. Burada bir süre direnmeye çalışan Türkler, Kars Müftüsü ile Şehremini ve şehrin ileri gelenlerinin ihanetleri üzerine kale komutanı Emin Paşa kaleyi teslim mecbur kalmıştı.¹¹² Erzurum Valisi Salih Paşa da, 10 Aralık 1828 tarihli kaimesinde Kars kalesinin düşmesinde Karslı Ebu Ağa ve yandaşlarının ihanetlerinin etkili olduğundan söz etmektedir.¹¹³

Türklerin düşmez sandıkları Kars kalesi, on günlük hazırlık ve bir günlük bir taarruzdan sonra 7 Temmuz 1828'de kolayca Rusların eline geçmişti. Aslında Kars kalesine ayrılan kuvvetlerin sayısı hiç de az sayılmazdı. Ancak muhafız kuvvetlerin çoğunun düzensiz kuvvetler olması kalenin dayanamamasında bir hayli etkili olmuştur.¹¹⁴ Bu kolay teslimde Osmanlı ordusunun hazırlıksız oluşunun yanı sıra Rus

¹⁰⁹ Baddeley, **a.g.e.**, s,193.

¹¹⁰ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 216.

¹¹¹ Baddeley, **a.g.e.**, s,194.

¹¹² Erkin, **a.g.e.**, s.36.

¹¹³ BOA., H.H. Nr. 42487-B

¹¹⁴ Erkin, **a.g.e.**, s.39.

ordusundaki yetenekli komutanların görev almış olması da etkili olmuştu. Bazı subay ve askerlerin üstlerinin emirleri olmaksızın hareket etmeleri de kalenin düşüşünü hızlandırmıştır. Ancak Paskeviç'in planına göre hareket edilmiş olsaydı da büyük ihtimalle sonuç değişmezdi, yalnızca biraz gecikmiş olurdu. Çünkü Paskeviç son derece deneyimli ve başarılı bir liderdi. Öyle ki, Baddeley Paskeviç'i "*Bu kumandan, eğer elinden gelirse ayağının altında ot bitmesine izin vermeyecek biriydi*" şeklinde tanımlamaktadır.¹¹⁵

Rusların Kars Kalesini teslim almalarında iyi bir zamanlamayla hareket etmiş olmaları da büyük rol oynamıştır. Çünkü Serasker Köse Mehmed Paşa 10.000 asker ve 4 top ile kalenin 10 km. yakınına kadar yaklaşmış kalenin düştüğü haberini alınca Ardahan'a çekilmiş ve Rusların Erzurum'a ilerledikleri yönündeki yanlış bir haber üzerine Erzurum'a doğru yönelmişti. Eğer Kars'a zamanında ulaşılmış olsaydı Rusların kaleyi elde etmeleri mümkün olmayabilirdi.¹¹⁶

Türklerin Kars mücadelesindeki kayıpları 2.000 kişi ve 150 top idi. Askerlerin büyük kısmı esir düşmüştü. Bir kısım asker de geri çekilmeyi başarmıştı.¹¹⁷ Rusların kaybı ise 14'ü subay olmak üzere 400 kadardı.¹¹⁸

Ruslar, Kars'ı ele geçirdikten sonra halktan para karşılığında casuslar toplayarak Türk ordusu hakkında bilgi edinmeye çalışıyor ve ileriki adımlarında da kontrolü elden bırakmak istemiyorlardı.¹¹⁹ Kars kalesinin ele geçirilmesi sırasında elde ettiği beklenmedik başarı ve çok az kayıp verilmiş olması Paskeviç'i hedeflerini büyütmesi konusunda cesaretlendirmişti. Ancak kalenin ele geçirilmesinden sonra ortaya çıkan veba salgını, Rus ordusunda büyük bir yıkıma sebep olmuştu. Bu durum ileri harekâtı tehlikeye sokabilecek boyuttaydı. Fakat Paskeviç'in aldığı tedbirler sayesinde vebanın önüne geçebilmişti. Böylece Rus ordusu kısa sürede yeniden toparlanabilmişti.¹²⁰

¹¹⁵ Baddeley, **a.g.e.**, s,196.

¹¹⁶ Seyfi, **a.g.e.**, s.76.

¹¹⁷ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.26.

¹¹⁸ Baddeley, **a.g.e.**, s,196; Seyfi, **a.g.e.**, s.75; Aykun, **a.g.e.**, s.27.

¹¹⁹ Aykun, **a.g.e.**, s.27.

¹²⁰ Baddeley, **a.g.e.**, s,197.

2.3. Ahılkelek Muharebesi

Ruslar, Kars'ı ele geçirdikten sonra askerler arasında çıkan veba salgının atlatılması, Kars kalesinin tamir ve ıslahı için yirmi gün kadar savaşa ara verdiler. Rusların bu oyalanması sırasında Köse Mehmed Paşa 30.000 kadar asker toplamıştı. Paskeviç, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra planını tekrar uygulamaya koymak için harekete geçmeye karar verdi. Bu plan doğrultusunda iki yoldan birini seçmeliydi: Ya Erzurum'a ya da Ahıska'ya doğru hareket edecekti. Ancak buralardan birine doğrudan yapılacak bir hareket aceleyle getirilmiş olurdu. Çünkü bu şekilde Rus ordusu, takviye kuvvetler ve gerekli malzemelere uzak düşmüş olacaktı. Ayrıca doğrudan Erzurum üzerine gidilirse arkalarında düşman kuvveti bırakmış olacakları için Ahılkelek Kalesine taarruz edilmesine karar verdiler.¹²¹

General Bergman komutasında 6 piyade taburu, 2 kazak alayı ve 12 top kalenin korunması için Kars'ta bırakıldıktan sonra 8.000 asker ve 58 top ile harekete geçen Paskeviç, bu kuvvetlerin azlığından endişe duyarak Gürcistan'da bulunan kuvvetlerden takviye istedi.¹²² Paskeviç, önce Ahılkelek'e oradan da Ahıska'ya geçmeyi tasarlıyordu. Ancak Kars'ın düşmesinden sonra geri çekilen Köse Mehmed Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin kendilerinden önce Ahıska'ya ulaşmasını engellemek istiyordu. Bu amaçla 26 Temmuz'da Erzurum yönüne doğru sahte bir gösteri hareketinde bulundu. Ardahan'da bulunan Türkler, Rusların Erzurum üzerine geldiğini sanarak Soğanlı dağının gerisine çekildi. Paskeviç amacına ulaşmış Türk kuvvetlerini yanıltmıştı. Rus ordusu bir gün boyunca ilerledikten sonra geri dönerek Ahılkelek kalesine yöneldi. Bu arada Tümgeneral Hes'in kuvvetleri Karadeniz sahilindeki önemli bir kale olan Poti kalesini de ele geçirmişlerdi.¹²³

Ahılkelek kalesi 20 yıl önce Kont Gudoviç'i büyük kayıplar vererek püskürtmüş ancak bu olaydan üç yıl sonra Kotliarevsky tarafından hücumla alınmıştı. Şimdi ise kale Osmanlı'nın elindeydi ve 1.000 kişilik bir Türk birliği tarafından savunuluyordu. Kadın ve çocukları kaleden uzaklaştıran Ahılkelek halkı, teke tek bir çarpışmada ölene dek savaşmaya kararlıydı. Kasabanın kendisi adeta bir harabeydi.

¹²¹ Seyfi, **a.g.e.**, s.76.

¹²² Gökçe, **a.g.e.**, s.238 ; Erkin, **a.g.e.**, s.40.

¹²³ Erkin, **a.g.e.**, s.42.

Ancak surlar sağlamdı. Paskeviç kaleyi bombardıman ile ele geçirmeyi planladı.¹²⁴ 3 Ağustos 1828 tarihinde Ahılkelek'e ulaşan Paskeviç kalenin teslimi için bulunduğu teklife Ahılkelek halkı: *“Biz Karşılar ya da Erivanlılar değiliz; biz Ahılkelek savaşçılarımız. Kadınlarımız ve çocuklarımız gitmiştir, biz de kılıç elde öleceğiz!”* diyerek bu teklife onurlu bir cevap vermişlerdi.¹²⁵ Bunun üzerine Rus ordusu hemen taarruza geçerek kaleye şiddetli top atışına başladı. 18 top atışı karşısında direnemez hale gelen kale muhafızları, kaleden sarkıttıkları iplerden inerek kaçtı. İki bölük Rus askeri kaçanları takip ederken diğer iki bölük askerde sarkıtılan iplerden kaleye girdi. Kale içinde kalan ve hala kaleyi canla başla müdafaaya çalışan 300 kişilik halk Ruslar tarafından esir alındı.¹²⁶ Ruslar, hiç can kaybı vermeden, adeta taş ve toprak yığını şeklinde ele geçirdikleri kaleden esirlerin yanı sıra 14 top, cephaneye ve 1.000 çuval un elde ettiler.¹²⁷

Ahılkelek'e 40 km. uzaklıktaki küçük bir kale olan Kertvis (Hartvis) kalesi de 7 Ağustos'ta hiç kurşun atılmadan Rus eline geçti. Böylece Ardahan ile Ahıska arasında geçen ulaşım yolları Rusların eline geçmiş oldu.¹²⁸

Paskeviç planını başarıyla gerçekleştiriyordu. Planın ikinci safhasını ise Ahıska kalesinin susturulması teşkil ediyordu. Bu amaçla harekete geçmekte gecikmeyecekti.

2.4. Ahıska Muharebesi

2.4.1. Ahıska Meydan Muharebesi

Posof çayının Kür nehriyle birleştiği yerden 6 km. batıda Kartalın (Kahrol) dağıının güney yamacında yer alan¹²⁹ Ahıska Paşalığı, XII. yy.da Gürcistan'ın bir parçasıydı. Fakat Cengiz Han'ın istilasına uğradıktan sonra burada yaşayan Hıristiyan halk Müslümanlığı kabul etmiş çeşitli bölgelerden gelen insanlarla kozmopolit bir toplum ortaya çıkmıştır. Kendi yerel liderleri tarafından yönetilen Ahıskalılar savaşçı,

¹²⁴ Baddeley, a.g.e., s,197.

¹²⁵ Seyfi, a.g.e., s.77.

¹²⁶ Ahmed Muhtar, C.I., a.g.e., s. 220.

¹²⁷ Aykun, a.g.e., s.30.

¹²⁸ Baddeley, a.g.e., s,198.

¹²⁹ Aykun, a.g.e., s.31.

korkusuz ve enerjik insanlardı. 1578’de Osmanlı hâkimiyetine giren Ahıska Beyleri, İstanbul’un otoritesini kabul etmekle birlikte yarı bağımsız bir yaşam sürmüşlerdi. Padişah, daha sıkı bir otorite kurmaya kalkıştığında da şiddetle karşı çıkmışlardı.¹³⁰

Paskeviç de Doğu Anadolu’nun kilidi konumundaki Ahıska’yı elde etmekte kararlıydı. Öyle ki tarihi Rus ideali olan sıcak denizlere iniş yolu bu bölgeden geçiyordu. Rus ordusunun buraya ulaşabilmesi için iki yol mevcuttu. Bunlardan biri 160 km. kadar olan araba geçişine uygun bir yoldu. Diğeri ise 60 km. uzunluğundaki bir kişinin geçebileceği genişlikte ve çetin şartlara sahip bir yaya yoluydu.¹³¹

Paskeviç, Ahılkelek’de bulunduğu sırada Köse Mehmed Paşa’nın Ardahan-Ahıska yolu ile Ahıska’ya ilerlemekte olduğu haberini almıştı. Türk kuvvetlerinin kendinden önce Ahıska’ya varacağı endişesiyle 60 km. uzunluğundaki kısa yolu seçerek harekete geçti. Ancak yürüyüş sırasında arabalar ve birçok top insanlar tarafından çekiliyordu, bu yol ordunun ilerlemesi için hayli elverişsizdi. Öyle ki bir topun çekilmesi için 200 kişi çaba harcamaktaydı. 2 top ile 2.500 kişilik takviye kuvvetinin de birleşmesiyle mevcudu 10.500 asker ve 60 topa yükselen Rus ordusu, 10 gün süren bu zorlu ilerleyiş sonunda Ahıska yakınındaki Kür nehrine ulaştı.¹³² Ancak Köse Mehmed Paşa, Ruslardan bir gün önce Ahıska’ya ulaşmıştı. Kısa yol Paskeviç’i yanıltmıştı.¹³³

Köse Mehmed Paşa himayesinde gelen askerler 30–35 bin kadardı. Bu askerlerin yalnızca 10.000’i düzenli, geri kalan 20.000’i ise düzensiz askerdi. Ayrıca yanlarında 18 adet de top bulunuyordu. Ayrıca Mayıs 1828’de Acaralı Ahmed Bey 500, Livaneli Ali Bey 1000 kişilik asker ile Ahıska ve çevre kalelerin takviyesine gönderilmişti. Eyalet Beyleri de kazalarında eli silah tutan kim varsa sınırda toplanmasına çalışılıyordu.¹³⁴ Türk ordusu Ahıska’nın batı kısmındaki Posof vadisinde üç kısım halinde oluşturulan karargâhta mevzilendi. Posof çayının kuzeyindeki tepede mevzilenen Mehmed Paşa’nın kuvvetleri ise dördüncü karargâhı oluşturuyordu. Bu dördüncü karargâh en kuvvetli mevzi olmasına rağmen bu taraftan muhasara etmek hayli zordu.¹³⁵

¹³⁰ Baddeley, **a.g.e.**, s.198.

¹³¹ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 220.

¹³² Erkin, **a.g.e.**, s.43.

¹³³ BOA. H.H. Nr. 42947

¹³⁴ BOA. H.H. Nr. 44264-D

¹³⁵ Ahmed Muhtar, C.I., **a.g.e.**, s. 222.

Rus kuvvetleri, 16 Ağustos'ta Kür nehrini geçtikten sonra Ahıska'nın 6 km. doğusunda sağlam bir ordugâh kurudular. Fakat yine de Rusların durumu pek iç açıcı değildi. Yüksek taş surları ve 10.000 kişilik yiğit halktan oluşan garnizonuyla Ahıska kalesi ile kalenin dış hattını saran Türk kuvvetlerin durumu Ruslardan üstündü. Bu şartlarda Rus ordusu çok ağır bir yenilgi alabilirdi. Ancak Paskeviç kendine duyduğu güven ve cesareti sebebiyle bu büyük ve riskli mücadeleye girmekte tereddüt etmemişti.¹³⁶

Ruslar 17 Ağustos'ta Türk mevzilerine karşı keşif yapmaya koyuldular. Bu arada Rus ordugâhı Ahıska'nın doğusundan 2 km. uzaklıktaki düz alana taşındı. Bu bölgeye ilerlemeleri Türk süvari kuvvetleri tarafından engellenmeye çalışıldıysa da mümkün olmadı. Ertesi günlerde devam eden keşifler sonucunda Türk kuvvetlerinin bulunduğu mevziler tespit edildi. Ayrıca Türklerin, muharebe karakollarını gündüz ileriye sürüp gece geri çektikleri öğrenildi. Bu sırada, General Popof komutasında 1.700 kişi ve 4 toptan oluşan yardımcı kuvvet de Rus ordusuyla birleşti.¹³⁷

Paskeviç, 20 Ağustos'ta nasıl hareket etmeleri gerektiği hakkında karar vermek için savaş meclislerini topladı. Genç komutanlardan olan Poustchin bir gece baskını önerdi ve kabul edildi. Türklerin gece geri çekildiğinin öğrenilmesi Paskeviç'in çok işine yaramıştı.¹³⁸

Rus ordusu, gösteriş ve taarruz grubu olmak üzere iki kısma ayrıldı. 4.500 asker 39 toptan oluşan gösteriş grubu, güney ve doğudan gösteriş taarruzu yapmak ve kale kuvvetlerini oyalamak ile görevlendirildi. 5.500 piyade, 2.500 süvari ve 25 toptan oluşan asıl taarruz grubunun görevi ise gece Kartalın dağı eteklerinden dolaşarak, güneş doğmadan kale kuzeyindeki Köse Mehmed Paşa komutasındaki karargâha baskın yapmak suretiyle kalenin batısına çekilmelerini engellemektir.¹³⁹

Serasker Köse Mehmed Paşa, emrindeki tüm kuvvetleri bir yere toplamak yerine kalenin batı ve kuzeyine dağıtarak uzun ama zayıf bir savunma hattı oluşturmakla yanlışlığa düşmüştü. Paskeviç de Mehmed Paşa'nın yaptığı bu hatanın kendisine açtığı yoldan istifade ederek yaklaşık 7.000 asker, 25 top ve Ahıska beylerinden olup Rusların tarafına geçmiş olan Musa Bey adındaki birinin kılavuzluğu

¹³⁶ Baddeley, **a.g.e.**, s.199.

¹³⁷ Erkin, **a.g.e.**, s.43-44.

¹³⁸ Baddeley, **a.g.e.**, s.199.

¹³⁹ Erkin, **a.g.e.**, s.45.

ile Seraskerin bulunduğu mevzi olan Kartalın dağının eteklerine tırmanmaya başladı.¹⁴⁰ Bu tırmanış, geceleri geri çekilmiş halde bulunan Türkleri, hazırlıksız yakalamak için 21 Ağustos gecesini saat ikide başlamıştı. Ancak arazinin hayli bozuk olması sebebiyle gün çoktan ağarmasına karşın Türk karargâhına yaklaşılammış ve muharebe düzeni alınmamıştı.¹⁴¹ Türkler, Rusların çevirme hareketini fark ederek hemen mücadeleye giriştiler. Beş saat kadar devam eden mücadelede Türkler güç durumda kalmıştı. Paskeviç bu durumun farkına varınca birinci tabyaya hücum emri verdi. Türkler hemen kaçış yollarını korumak için harekete koyulduysa da bu çok da kolay olmuyordu. Mevzilerine çekilerek bekleyen Türkler, Rusların 40–50 m. yaklaşmasını beklediler.¹⁴² Ani bir ateş ve kılıç hücumuyla vuku bulan mücadele hayli Rus öldürüldü.¹⁴³ Ancak Miralay Buradin ve General Muravieff'in de saldırmasıyla galibiyet tekrar Rus tarafına geçti. Osmanlı askerleri takım takım bu tarafa sevk edildiyse de şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle tüfekler işlemez hale gelmiş ve çok şehit verilmişti. Rus ordusundan bir tabur ilerleyerek Suri Kilise tepesindeki Tuzcuoğlu maiyetindeki tabyaya saldırıp bu tabyayı da ele geçirdi.¹⁴⁴ Mustafa Paşa, Hüseyin Ağa, Kasım Ağa ve Süleyman Ağa namındaki beyler çarpıştıkları yerlerden ilerleyerek savaş alanına gelmeye çalıştılsa da Rusların engellemesiyle bir dağ oyuğunda sıkıştırılınca burada çarpışmak zorunda kaldılar. Bir süre sonra, güçlü Rus topları ve taarruzu karşısında daha fazla dayanamayan bu Beyler, Ardahan'a doğru firar edip oradan da kendi vilayetlerine çekildiler.¹⁴⁵

Serasker Köse Mehmed Paşa'nın mevzilendiği yüksek ve kalenin anahtarı konumundaki tepenin Rusların eline geçmesi, diğer üç mevzinin de teker teker Rusların eline geçmesine sebep oldu.¹⁴⁶ Kalenin batısında bulunan üç mevzilerin bu denli çabuk dağılmasında, kuzeydeki mevzinin ele geçirilmiş olmasının yanında Selim Paşa-zade Ahmed Bey'in, tabyasının zarar görmesi üzerine bacadan düşerek yaralanmasının askerde yarattığı panik de etkili olmuştur.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Seyfi, **a.g.e.**, s.80.

¹⁴¹ Erkin, **a.g.e.**, s.45.

¹⁴² Gökçe, **a.g.e.**, s.240.

¹⁴³ BOA. H.H. Nr. 42910

¹⁴⁴ BOA. H.H. Nr. 42478

¹⁴⁵ BOA. H.H. Nr. 42478-C

¹⁴⁶ Seyfi, **a.g.e.**, s.81.

¹⁴⁷ BOA. H.H. Nr. 42477-G

Türk komutanı Köse Mehmed Paşa, Ahıska'ya Rus ordusundan bir gün önce ulaşmış olmasındaki avantajı iyi kullanamamış savaş alanının keşfini ihmal etmişti. Savunma yapmaya şartlanmışçasına, Rus ordusunun Ahıska'ya geldiği gün onu hazırlıksız yakalama fırsatını değerlendirmemişti. Ayrıca Kalenin batısındaki üç mevzinin birlikte hareket etmesi yolunda bir plan yapılamamış böyle olunca da tüm kuvvetler birbirinden kopuk hareket etmişlerdi. Buna karşın Rus Komutanı Paskeviç'in, Osmanlı ordusundaki zayıf noktayı keşfettikten sonra tasarladığı planını uygulamadaki başarısı inkâr edilemez.¹⁴⁸

Kale dışındaki bu çarpışmalarda Rusların kaybı 32 subay, 500 askerdir. Türklerin kaybı hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte Rusların kaybindan daha fazla olduğu muhtemeldir.¹⁴⁹ Çarpışmalarda her iki taraftan da hayli kayıp verilmişse de Ruslar, topraklarını şehrin üzerine sürmeye koyuldu. Köse Mehmed Paşa, ordunun büyük bölümünün firarı karşısında, 4-5 bin askeri ve Tuzcuoğlu'nun yanında bulunan bir kısım asker ile birlikte kaleye çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁰

2.4.2. Kale Harekâtı ve Kalenin Elden Çıkışı

Ahıska, geneli Müslüman Türklerden oluşan 50.000 nüfuslu zengin ve doğal güzellikleriyle meşhur bir şehirdi. Ahıska kalesinin etrafı taştan yapılmış sağlam surlarla çevriliydi. Posof çayının kenarında yer alan, tüm şehre hâkim bir konumdaki iç kalesi ise iki sıra surla çevrilmişti. Şehrin evleri iki katlı, sağlam ve taştan yapılmış olduğundan savaş esnasında gerek görüldüğünde her biri bir kale görevi yapabiliyordu. Aralarındaki sokaklar ise hayli dardı.¹⁵¹

Şehrin ortasında, kerpiçten yapılmış bir kulesi ve dört tabyası olan istihkâm alanı mevcuttu. Tabyalarda 24 top, iç kalede de 40 top vardı. Tüm Kafkas harekâtında olduğu gibi Ahıska kalesindeki savaş için de bir iyileştirilmeye gidilmemiş var olan siperler ve tabyalarla savunulması düşünülmüştü.¹⁵²

¹⁴⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.46-47.

¹⁴⁹ Ali Rıza Seyfi, Rusların kayıplarını 31 subay 450 er; Türklerin kayıpları ise 1.700 kişi olarak belirtmiştir. Seyfi, **a.g.e.**, s.82.

¹⁵⁰ BOA. H.H. Nr. 42478

¹⁵¹ Yunus Zeyrek, "Ahıska ve Ahıska Türkleri", **Türkler**, C.XX, Ankara 2002, s.523 ; Erkin, **a.g.e.**, s.47.

¹⁵² Seyfi, **a.g.e.**, s.80.

Rusların gelmesini dört gözle bekleyen Yahudi ve Ermenileri saymazsak Müslüman halk savaşı ve cesur insanlardan oluşuyordu. Kale halkı, kadınları da dâhil olmak üzere evlerini ve mallarının canları pahasına savunmaya hazırды.¹⁵³ Halk, kalenin başka bir devletin hâkimiyetine girmeye hiçbir zaman ihtimal vermemişti. Çünkü 250 yıldır kaleye ara ara saldırılarda bulunan Rus ve İran orduları bunu başaramamışlardı.¹⁵⁴ Öyle ki Rus saldırısı karşısında kendilerine son derece güvenen Ahıska halkı: “Siz, gökyüzündeki ayı Ahıska’nın camisindeki hilalden çok daha kolay sökebilirsiniz!” diyerek düşmana meydan okuyorlardı.¹⁵⁵

Köse Mehmed Paşa, geneli Karadeniz Türklerinden ibaret 5.000 kadar kuvvetle kaleye çekildiğinde, kale halkının eli silah tutanlarından oluşan 10.000 kişi savaşıma çoktan hazırды. Bu miktarın içinde Ahıska’nın kahraman kadınları da yer alıyordu. Küçük çocuklar, ihtiyarlar ve savaşamayacak durumda olan kadınlar ise kaleden çıkartılmıştı.¹⁵⁶

Rusya, 22 Ağustos’ta Türkçe bir teklifname yayınlıyarak, kale halkına teslim oldukları takdirde kendilerine zarar verilmeyeceğini vaat ediyorlardı. Rusya’nın Ahıska halkına yönelik yayınladığı teklifname şöyleydi: “Ahıska halkı direnmeyip teslim oldukları takdirde din, ibadet, ırz ve namusları güvence altına alınacak, asla taarruzda bulunulmayacaktır. Din adamlarına gereken hürmet gösterilecek, müdahale edilmeyecektir. Kale halkının vergi ve kanunları aynen uygulanacaktır. Emlak ve eşyaları kendilerinde kalacaktır. Rus askeri için gerekli olan erzak halktan akçe ile satın alınacak ya da vergilerine karşılığı olarak hesap edilecektir. Sancak beyleri de görevlerinde kalacaktır.”¹⁵⁷ Ancak cesur Ahıska halkı, bu teklife “Biz şimdiye kadar düşmana baş eğmemiş Ahıskalılarız. Şimdi de, eğer Tanrı buyurduysa, kale yığınları altında elimizde silah olarak gömüleceğiz!” şeklinde cevap vererek teslimi kesinlikle reddettiler.¹⁵⁸

Paskeviç, ilk önce şehri topa tutup sonra da kaleyi ani bir hücumla ele geçirmeyi planlıyordu. Türklere yardım geleceğini bildiğinden bu yardım ulaşmadan kalenin kuvvetli top darbeleriyle düşmesini umuyordu. Bu nedenle hemen harekete

¹⁵³ Baddeley, a.g.e., s.201.

¹⁵⁴ Gökçe, a.g.e., s.240.

¹⁵⁵ Baddeley, a.g.e., s.202.

¹⁵⁶ Erkin, a.g.e., s.47.

¹⁵⁷ BOA. H.H. Nr. 42477-R

¹⁵⁸ Seyfi, a.g.e., s.82.

geçen Rus askerleri, şehrin kuzeyindeki tepeye 42, doğu ve güney tarafına da 15 top yerleştirdi. 26 Ağustos'ta başlayan topçu bombardımanı sayesinde kale surlarına 250 m. yaklaşan Ruslar, surda bir gedik açmıştı.¹⁵⁹

Ruslar, 27 Ağustos günü Şirvan alayının yıl dönümü olması dolayısıyla öğlene kadar eğlenceler yaptıktan sonra marşlar eşliğinde, açılan gedikten kaleye girip kuzeydeki kale burcunu işgal ettiler. Türkler, Rusların eline geçen burcun güneyinde bulunan Katolik mezarlığı ve kiliseye çekilerek buradan hücum ettiler. Her iki taraftan da hayli kayıp verildiyse de Rusların yardımına gelen takviye kuvvet üzerine Katolik kilisesi ve mezarlığı zapt eden Ruslar, kalenin kuzeyindeki 200 m. genişliğindeki alanı ele geçirmiş oldular.¹⁶⁰

Bu sıralarda Livaneli Ali Bey, Silahtar Ahmed Paşa ile müttefik olmalarına rağmen arasındaki çok eskiye dayanan bir husumet ve rekabet dolayısıyla eğer kale, yardımına gelen askerlerin de desteğiyle düşmandan temizlenirse zaferin Ahmed Paşa'nın adıyla anılacağı ve Ahmed Paşa'nın itibarının artacağı düşüncesiyle himayesindeki askerleri kışkırtmaya başlamıştı. Livaneli Ali, 1500 akçeden kişi başına 200 kuruş bile düşmeyeceği, elde ettikleri esir ve malların da ellerinden alınacağı şeklindeki vesveselerle kışkırttığı askerin geri çekilmesine sebep olmuş ve kişisel hırsı uğruna Ahıska gibi kilit kaleyi gözden çıkarmıştı.¹⁶¹ Öyle ki, Çıldır Beyleri dahi Ali Bey'in etkisiyle "*Biz düşmana karşı duralım namı Seraskerin, Silahtar Ahmed Paşa'nın olsun!*" diyerek savaştan vazgeçmişlerdi.¹⁶²

Türk tarafı firarlar ve Rus topları sebebiyle kayıplar verirken Ruslar, Gürcistan, Ermeni ve Rumlardan aldıkları destekle ilerlemeye devam ediyorlardı.¹⁶³ Özellikle Kars ve Çıldır'daki Ermeniler İran seferinden sonra Rus tarafına geçmişti ve Türklere karşı savaşıyordu.¹⁶⁴

Ruslar ele geçirdikleri kilisenin damına biri büyük olmak üzere birkaç tane top yerleştirdi. Akşam karanlığı çöktüğü halde devam eden çatışma sırasında atılan Rus topları bazı evlerin ateş almasına sebep oldu.¹⁶⁵ Paskeviç, yangının Türkler arasında

¹⁵⁹ Ahmet Muhtar, **a.g.e.**, s.226.

¹⁶⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.48.

¹⁶¹ BOA. H.H. Nr. 43899 ; BOA. H.H. Nr. 43610-B

¹⁶² BOA. H.H. Nr. 42487-B

¹⁶³ BOA. H.H. Nr. 43899

¹⁶⁴ BOA. H.H. Nr. 42478-A

¹⁶⁵ Seyfi, **a.g.e.**, s.82.

şaşkınlığa yol açmasından yararlanmak için yağlı paçavralarla yangını tetikledi.¹⁶⁶ Genç, yaşlı bütün Ahıskalılar kendilerini ve evlerini savunmak için büyük bir cesaret örneği sergiliyorlardı. Kadınlar ellerinde kılıçlarla Rus askerine saldırıyor çaresiz kaldıkları sırada ise canlı olarak düşman eline geçmektense yanan binalara dalarak diri diri yanmayı yeğliyorlardı. 400 kadar Türk de bir caminin içinde savaşarak yanmıştı. Ruslar kuvvetli bir direnişle karşılaştıklarında her zaman başvurdukları yöntemi uygulamaya koydular. Ele geçirdiklerini öldürmek suretiyle büyük bir katliama giriştiler.¹⁶⁷ Zaten açlık karşısında da bitap düşmüş olan halkın çok fazla Rus taarruzuna direnemeyip teslim olacağı belli iken Ruslar, ahaliyi cayır cayır yakmak suretiyle Ahıska'yı ele geçirmeyi seçtiler.¹⁶⁸ Rusların bu tavrı, savaş ahlakını hiçe sayan bir anlayışın sonucudur ve Türkler, Rusların bu zalimce davranışına tarih boyunca birçok kez maruz kalmıştır.

Bu vahşi ve acımasız katliam sabaha kadar devam etmişti. Sabah artık bütün şehir Rusların eline geçti. Köse Mehmed Paşa, 400 kadar kuvvet ile iç kaleye çekilmek zorunda kaldı. Yanlarındaki kadın ve çocuklardan oluşan halk yine de savaşmaktan vazgeçmemişlerdi. Rusların iç kaleyi teslim etmeleri yolundaki tekliflerini iki kez reddettiler.¹⁶⁹

Ruslar, toplarını iç kalenin 100–150 m. uzağına kurarak iç kaleyi bombalamaya başladılar. İç kaleye çekilmiş olan Türk kuvvetlerinin miktarı son derece azdı ve mermileri de kalmamıştı.¹⁷⁰ Dışardan yardım almaları da mümkün değildi. Yardım için harekete geçmiş olan Salih Paşa dahi yola çıktığı sırada Ahıska'nın düştüğü haberini almış ve Erzurum'a çekilerek Galip Paşa'dan gelecek yeni habere göre hareket etmeyi bekliyordu.¹⁷¹ Artık mukavemet gösteremez bir haldeydiler. Tam bu sırada Paskeviç, bazı şartlar içeren bir senet ile yeni bir teslim teklifinde bulundu. Buna göre;

1.Kale, içinde bulunan top, bayrak, barut, zahire¹⁷² ve devlete ait eşyalarla teslim edilecekti.

¹⁶⁶ Fahrettin Kırzioğlu, "Ahıska Bölgesi ve Türklük", **Türk Kültürü**, S.87, (Ocak 1970, Ankara), s.205

¹⁶⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.203.

¹⁶⁸ Ahmet Muhtar, **a.g.e.**, s.230.

¹⁶⁹ BOA. H.H. Nr. 42478

¹⁷⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.49.

¹⁷¹ BOA. H.H. Nr. 42478-G

¹⁷² Zahire; gerektiği zaman harcanmak üzere ambarda saklanan hububat, yiyecek. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 2001, s.1165.

2.Kale Muhafızları, silah ve eşyaları ile 5 gün içinde taşraya gidebileceklerdi.

3.Ahıska halkından isteyenler Paşaları ile birlikte gidebilecek, kalmak isteyenler ise kalabilecek, sonradan gitmek isteyenler çıkarsa bunlar da 1 yıl içinde gidebileceklerdi.

4.Ahıska'da kalacak olanlara sahip oldukları eşya ve arazileri kendilerine teslim edilecek ve asla Rusya tarafından bir taarruz ile karşılaşmayacaklardı.¹⁷³

Köse Mehmed Paşa 28 Ağustos 1828 tarihinde, içinde buldukları durum sebebiyle bu teklifi kabul etmeye mecbur kaldı. 3.000 kadar çocuk ve kadından oluşan grup yanlarında 50 erkek ile birlikte kaleyi boşalttı.¹⁷⁴

Kale muharebesi sırasında Ruslar 61 subay 600 er, Türkler ise 4-5 bin kadar kayıp vermişlerdir.¹⁷⁵

Ahıska büyük bir direnişle ve büyük acılar çekilerek kaybedilmiştir. Ahıska'nın önemi, halkın yaşadığı vahşet ve yapılan katliam halk şairleri tarafından kaleme alınmış, birçok şiir ve destana konu olmuştur. Aşağıdaki dörtlük de, Ahıska'nın taşıdığı stratejik önemi en güzel dile getiren dörtlüklerden biridir:

*“Ahıska gül idi gitti
Bir ehl-i dil idi gitti
Söyleyin sultan Mahmud'a
İstanbul kilidi gitti.”*

Rusların zalimliğinin yanında Osmanlı idarecilerinin mücadeleden vazgeçtikleri, Erzurum valisi Galip Paşa'nın yardımını sakındığı için Ahıska'nın düştüğünü dile getiren bir başka şair ise şöyle sesleniyor:

*“...
Kâfir şapkasını alır eline
Günde üç kez teklif eder dinine
Aldanman ol Moskofların diline
Dinin essahından imdadın var mı?”*

¹⁷³ BOA. H.H. Nr. 42477-P

¹⁷⁴ BOA. H.H. Nr. 42477-F

¹⁷⁵ Erkin, **a.g.e.**, s.50.

*Yesir kaldı Ahıska'nın kızları
Yeksar gitti gelinleri kızları
Kör olası Galip Paşa gözleri
Erzurum'dan bize imdadın var mı?*

*Kars kalesin vire ile verdiler
Ahıska'nın erkek neslin kırdılar
Kız gelin komayıp yesir aldılar
Din-i İslam'dan bize imdadın var mı? ”*

Yine bir başka şiirde Ahıska halkı kalelerini asla terk etmek istemedikleri ve buranın kendilerine mezar olacağını söyleyerek mücadeleden vazgeçmeyi hiç düşünmedikleri için, tüm imkânlarını kullandıktan sonra çaresiz kaldığı bir anda teslimi kabul eden Köse Mehmed Paşa'yı da sert bir dille eleştirmişlerdir. Hatta daha da ileri gidilerek Köse Mehmed Paşa'nın ihanet ettiği ve Paşaların kendi çıkarları için kale savunmasından vazgeçtiği ileri sürülmüştür.

*“ ...
Bahtı karalıdır bir gün gülemez
Kâfir Moskof baskın etti alamaz
Erzurum uzak mıdır yardım gelemez
Vay ki harap oldu güzel Ahıska*

*...
Şehrin yarısı odlara yandı
Ah u figan asumana dayandı
Şehitler kanyla yerler boyandı
Vay ki harap oldu güzel Ahıska*

*...
Paşalar tesliman çıktı kaladan
Nice evlat ayrı düştü anadan
Göstermesin böyle günü yaradan
Vay ki harap oldu güzel Ahıska*

*Seraskerin ömrü günü kesilsin
Köse Paşa sakalından asılsın
Mustafa Bey kara yere basılsın
Vay ki harap oldu güzel Ahıska*

...

*Seraskeri dönsün tezden türaba
Ahıska'yı sattı yatkın şaraba
Mescid medreseler oldu haraba
Vay ki harap oldu güzel Ahıska*¹⁷⁶

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Livaneli Ali Bey'in ihaneti, kumandanlar arası anlaşmazlık ve askerinin firarının Ahıska'nın düşmesinde büyük etkisi olmuştur. Ancak Köse Mehmed Paşa'nın iç kalede sıkışıp cephanesiz kaldığı halde son ana kadar mücadele ettiği ve teslim teklifini iki kez reddettikten sonra üçüncüde kabule mecbur kaldığından arşiv belgelerinde açıkça bahsedilmektedir.

2.5. Çevre Kazaların Durumu ve 1828 Seferinin Tatili

Rus ordusunun ana kısmı Ahıska'nın alınmasıyla meşgul iken Tuğgeneral Hes komutasındaki 5.000 er ve 14 top Poti ve Özurketi (Usur Gheti) kalelerini ele geçirdi. Rusya, Ağustos ayı içinde bütün Gürcistan'ı ele geçirmişti.¹⁷⁷ Özellikle Poti kalesinin ele geçirilmesi Ruslara, Kırım ve Azak limanları ile Transkafkasya arasındaki deniz ulaşımının önünü açmıştı.¹⁷⁸

Ahıska Rusya'nın eline geçtikten sonra Paskeviç, çevre kazalara davet yazıları göndererek Müslüman halkı kendilerine tabi olmaları konusunda ikna etmeye çalışıyordu.¹⁷⁹ Ancak Şavşat, Ardanuç, Tavusker ve Livana kazaları ve birkaç sancak halkı Rusya'ya tabi olmayı asla kabul etmeyeceklerini kesin bir cevapla dile getirmişti. Bab-ı Ali'ye gönderdikleri yazılarda, kendilerinin savaşabilecek güçlerinin olduğunu para ve cephane yardımı ulaştırılır ise tek vücut olup düşmana karşı duracaklarını bildirdiler.¹⁸⁰

Ahıska'nın elden çıktığının duyulması üzerine Ardahan kalesindeki Türk askeri de mühimmatları yağma ederek kaçınca Kars tarafından gelen bir kısım Rus askeri de hiçbir engel ile karşılaşmaksızın boş kaleyi işgal etti.¹⁸¹ Yine Açkor kalesi de Ruslara savaşız teslim edilmişti. Bu iki kalenin de alınmasıyla Ahıska Paşalığı

¹⁷⁶ Ensar Aslan, "Ahıska Savunmasının Tarihteki yeri ve Halk Destanlarına Yansıması", **Türkler**, C.XX, Ankara 2002, s.533-537.

¹⁷⁷ Erkin, **a.g.e.**, s.51.

¹⁷⁸ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.30.

¹⁷⁹ BOA. H.H. Nr. 42477-H

¹⁸⁰ BOA. H.H. Nr. 42490-A; BOA. H.H. Nr. 42493-C

¹⁸¹ BOA. H.H. Nr. 42477

tamamen Rusya'nın hâkimiyetine girmiş ve Rus kuvvetleri Tiflis'ten Kura'ya kadar olan yerlere yerleşmişti.¹⁸²

General Çavçavadze, 2.500 er ve 8 top ile İran üzerinden Bayezid tarafına gelerek bu taraftaki Rum ve Ermenileri kendi tarafına çekmişti. Bayezid Mutasarrıfı Kürt Behlül Paşa da Ruslar ile anlaşarak kalenin düşmesine çanak tutmuştu.¹⁸³ Bayezid kalesinin Mutasarrıfın ve Gayri-Müslim reyanın ihanetiyle Ruslara geçmesinden sonra Toprakkale (Eleşkirt) ve Diyadin kaleleri de kısa sürede işgal edildi. Böylece Ruslara batıda Erzurum'a, güneyde de Muş ve Bitlis ile bütün Yukarı Fırat bölgesine giden yol açılmış, Ruslar ileri hedefleri için ideal bir hat elde etmişlerdi.¹⁸⁴

1828 yılı içinde geçen hadiselerle Anapa, Kars, Ahılkelek, Kertvis, Ahıska, Poti, Özüretki, Açkor, Bayezid gibi irili ufaklı ama kilit noktada bulunan çok önemli kaleler Rusların eline geçti. Doğu Anadolu'nun ambarı olan bu bölgelerde Rus idaresi kuruldu. Yiyecekleri ve bütün nakil araçları ellerinden alınan Doğu Anadolu halkı açlık ile mücadele ediyordu ve savaşacak hali kalmamıştı.¹⁸⁵ Rus ordusunda da Kars kalesinin alınmasından sonra kesilmiş olan veba salgını tekrar baş göstermişti. Her iki tarafın da çeşitli nedenlerle sarsılmış olması ve kış mevsiminin de yaklaşması sebebiyle savaşa ara verildi. Çavçavadze Bayezid kalesinde kalırken, General Bergman, Bebutov ve Hes komutasındaki birlikler kışı geçirmek üzere Kutais'e gitmişti. Paskeviç ve geriye kalan Rus birlikleri de Gürcistan'daki kışlaklara yerleşmişti. Türkler de Velibaba'da bir kısım kuvvet bırakarak kışı geçirmek için Pasin sancağına çekildiler.¹⁸⁶

1828 seferinin büyük kayıplar verilerek geçmesi, Osmanlı Devleti'nin daha dikkatli davranması gereğini ortaya koymuştu. Ancak şunu da belirtmek lazım ki bu savaş, özellikle Kafkas cephesi için hiç beklenmeyen bir savaştı. Tamamen hazırlıksız ve plansızca girişilen savaşta, son derece deneyimli komutanlar ve başarılı bir seferden yeni çıkmış askerlerden oluşan bir orduya karşı koyabilmek hayli zordu. Savaşa kış sebebiyle ara verilmişse de Osmanlı Devletinde çalışmalar devam etmekteydi. II.Mahmud, yeni sefer için hazırlık yapıyor ve kaybedilen yerlerin bir an önce geri alınması tasarlıyordu.

¹⁸² Ahmed Muhtar, C.I., a.g.e., s.233.

¹⁸³ BOA. H.H. Nr. 42477-B

¹⁸⁴ Allen-Muratoff, a.g.e., a.g.e., s.30.

¹⁸⁵ Erkin, a.g.e., s.51.

¹⁸⁶ Aykun, a.g.e., s.37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1829 SEFERİNDE KAFKAS CEPHESİ

3.1. Türklerin ve Rusların Sefer Hazırlıkları

3.1.1. Türklerin Sefer Hazırlıkları ve Harekât Planı

Doğu Anadolu'nun birçok kilit noktası 1828 yılında kaybedilmişti. Ahıska da kaybedilince bu başarısızlıkların sorumlusunun Erzurum Valisi Galip Paşa olduğuna karar veren II. Mahmud, Galip Paşa'nın görevi süresince hiçbir faydasının görülmediğini ifade etmiş ve gelecek sefer hazırlıklarına bazı komutan değişiklikleri ile başlamaya karar vermişti. Görev değişikliğine gidilmediği sürece Rus ordusunun Erzurum'a doğru olan ilerleyişinin önünde durulamayacağını düşünüyor, Galip Paşa'nın yerine Erzurum halkından olan Abdurrahim Paşa'nın geçmesinin yöre halkı üzerinde de etkili olacağını inanıyordu.¹⁸⁷

Galip Paşa'nın bu denli eleştirilmesinde, İstanbul'a gönderdiği bir yazısında *"Rusların hızlı ilerlemesinin önüne geçilemeyeceğini derhal antlaşma imzalanarak savaşın durdurulması yoluna gidilmesini"* önermiş olması etkili olmuştur. Çünkü Galip Paşa'nın bu tavrı II. Mahmud tarafından korkaklık olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁸

II. Mahmud'un topladığı mecliste yapılan görüşmeler sonunda Galip Paşa'nın yerine Maden-i Hümayun Emmini Salih Paşa'nın getirilmesi kararlaştırıldı. Galip Paşa'nın da Bursa veya Gelibolu tarafında görevlendirilmesine karar verilmişti ama sonradan bu karardan vazgeçilerek Balıkesir'e görevlendirildi. Ayrıca Sivas Valiliği görevi de Köse Mehmed Paşa'dan alınarak Hakkı Paşa'ya verildi.

Serasker Salih Paşa görevi devraldıktan sonra ilk olarak asker temini için harekete geçti. Osmanlı ordusunun ağır bir yenilgi aldığı, askerinin dağıldığı ve ordusunun bozulduğu bir zamanda yeni sefer için çok iyi ve hızla hazırlanması gerekiyordu. Çünkü Padişah ona, var olan yerlerin korunmasının yanında kaybedilen yerlerin tekrar geri alınmasını emretmişti.

Salih Paşa, Erzurum'a geldi ve hemen 10.000 asker temin ederek hazırlıklara başladı. Erzurum, Hasankale ve Horasan'da büyük erzak ambarları hazırlandı ve Erzurum kalesi sağlamlaştırıldı Erzurum ileri gelenlerinden toplanan mecliste, kaybedilen yerlerin geri alınmasının ancak 200.000 asker ile mümkün

¹⁸⁷ BOA. H.H. Nr. 43349

¹⁸⁸ Turan, **a.g.m.**, s.117.

olabileceği ve Mısır'dan da yardımcı kuvvetlerin geleceği bildirildi. Bunun yanında tüm bölge halkının da silâh altına alınması ve halktan iane toplanması için Serasker Salih Paşa'ya geniş yetki verilmişti.¹⁸⁹

Osmanlı, her taraftan asker temin ederek Kafkas cephesine sevk ediyordu. Ancak bu sevkıyatta bölgenin iklimi göz önünde bulundurulmuyordu. Halep'ten gönderilen 1.000 kişilik kuvvetin bir kısmı Erzurum'a ulaşınca sıcak iklime alışkın askerlerin Doğu Anadolu'nun iklimine uyum sağlayamayacağı fark edildi. Bu durumda bu askerlerin hiçbir yararı olmayacağını dile getiren Salih Paşa, kuvvetleri geri göndermek zorunda kaldı.¹⁹⁰

Asker toplama konusunda hayli zorluk çekiliyordu. Serasker, bu konuda Laz ve Acaralı beylerinin temin edecekleri düzenli kuvvetlere güveniyordu. Acara Beylerinden Çıldır Mutasarrıfı Acaralı Ahmed Paşa'ya Ahıska Paşalığı vaat edilerek askerleriyle birlikte kaybedilen yerleri kurtarmak üzere harekete geçmesi emredilmişti. Paskeviç de Türkleri içeriden vurmak ve bu beylerin gücünden yararlanmak için Acaralı Ahmed Paşa'yı yanına çekmek istemiş ve ona Rus tarafında yer almasını teklif etmişti. Fakat Ahmed Paşa'ya Ahıska Paşalığı daha cazip gelmiş olacak ki bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁹¹

Rus ordusunun ilkbaharda Erzurum'a doğru hareket edeceğini bilen Salih Paşa, Paskeviç'ten önce harekete geçmek istiyordu. Bu sebeple, temin edilen 80.000 kişilik orduyu Soğanlı dağlarının gerisine yerleştirdi. 50.000 kişilik bir kuvvet de Bayezid'a doğru hareket edecekti. Ayrıca Acaralılardan oluşturulan 60.000 kişilik bir kuvvet de Ahıska üzerine hareket edecekti.¹⁹²

Seraskerin sefer planı irdelendiğinde savunmaya dönük bir plan hazırlığı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ordunun nitelikleri incelendiğinde aslında bu doğru bir karardır. Çünkü toplanan birlikler genelde eğitimsiz askerlerden oluşmaktaydı. Bu nedenle hareket alanları, kendi bölgeleri ve bu bölgeye yakın yerlerle sınırlı kalmalıydı. Serasker temin ettiği askerin karakterini de iyi kavradığından bu yönde hareket ederek hazırlıklarını tamamlamıştı.¹⁹³

¹⁸⁹ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, Ankara 1928, s.74.

¹⁹⁰ Aykun, **a.g.e.**, s.40.

¹⁹¹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.31.

¹⁹² Gökçe, **a.g.e.**, s.243.

¹⁹³ Erkin, **a.g.e.**, s.57.

3.1.2. Rusların Sefer Hazırlıkları ve Harekât Planı

Rusların, 1828 seferindeki tüm planları istedikleri gibi sonuçlanmıştı. Amaçladıkları sınıra kadar ilerlemeyi başarmışlar hatta umduklarından daha iyi neticeler elde ederek kışlık mevzilerine çekilmişlerdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin kaybedilen yerler için mücadele edeceğini ve yeni sefer için hazırlık yaptığını da biliyorlardı. Bu nedenle elde ettikleri yerlerin koruması ve Rumeli cephesinden olabildiğince fazla Türk askerinin Kafkas cephesine çekilmesi için bir an önce hazırlıklara başlanması gerekiyordu.¹⁹⁴

Paskeviç'in savaşın ikinci kısmı için planı hazırды. Erzurum'u ele geçirdikten sonra Rus donanmasının da yardımıyla Trabzon'u alarak Sivas'a ulaşmayı planlıyordu.¹⁹⁵ Her şey istediği gibi giderse ve ordunun eksikleri tamamlanırsa İstanbul'a kadar ilerleyebileceğini hayal ediyordu.¹⁹⁶

Rus ordusu, harekât mevsimi gelince Kars-Erzurum güzergâhından ilerleyip Türk ordusu ile karşılaştığı yerde savaşmayı tasarlıyordu. Erzurum ele geçirildikten sonra ise Sivas'a yürünecek ve burasının elde edilmesiyle İstanbul ile Asya'daki eyaletlerin bağı koparılmış olacaktı. Böylece Diyarbakir-Sivas arasındaki zengin gümüş ve bakır madenleri ele geçirilmiş, Osmanlı Devleti bu önemli gelir kaynağından mahrum bırakılmış olacaktı. Tabi bu iddialı plan önemli bir takviye kuvvet ve donanma gücü gerektiriyordu.¹⁹⁷

Rus ordusundaki asker sayısı, Paskeviç'in hayalini gerçekleştirebilmesi için oldukça yetersizdi. Elde edilen kalelerde bırakılan kuvvetlerin dışında savaşmak için 16–17 bin askeri ve 68 top bulunuyordu. Bu kuvvetlerin arttırılması Temmuz ayında gelecek 20.000 acemi erin ulaşmasına bağlıydı. Paskeviç harekâta başlamak için bu kuvvetlerin gelmesini beklemenin Osmanlı ordusuna güç kazandıracağını düşünüyordu. Bu nedenle başka tedbirler alma yoluna gitti. Zapt ettiği yerlerdeki beylere maaş bağlayarak onları Rus tarafına çekti. Böylece yerli halkın da gönüllü asker olarak yazılmasını sağladı. Ayrıca Acaralılar ile Kürt kabilelerinin de Rus tarafına çekilmesi için çalışılmasına karar verdi.¹⁹⁸ Paskeviç emrindeki Müslüman subayların yardımıyla

¹⁹⁴ Baddeley, **a.g.e.**, s.205.

¹⁹⁵ BOA. H.H. Nr. 43851-C

¹⁹⁶ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.31.

¹⁹⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.206.

¹⁹⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.56.

bazı Kürt kabile reisleriyle dostça ilişkiler kurarak, savaşta kendi yanlarında yer almaları konusunda anlaşmıştı.¹⁹⁹ Ermeniler ve Hıristiyan halk zaten Türkler aleyhine çalışıyordu.²⁰⁰ Acaralılara götürülen teklif Acaralı Ahmet Bey tarafından reddedilmişse de Rus kaynakları Ahmet Bey'in iki taraflı oynadığını yazmaktadır. Muş Paşası da 12.000 altın ve 12.000 süvari askeri yardım için Ruslara teminat vermişti. Ancak süvari yardımı için verdiği sözü yerine getirmeyecekti.²⁰¹

Paskeviç'in, asker temini için kullandığı yöntem, içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında uygulanabilecek en iyi yöntemdi. Ancak yerli halktan topladığı askerlere ne kadar güvenilebilirdi? Özellikle Erzurum alındıktan sonra buraya 1600–1700 km uzaklıktaki İstanbul'a kadar ilerlemesi mümkün olmayan bir hayaldi. Çünkü bu uzun hatta ilerleyebilmek çok güçlü bir ordu ve donanma gerektiriyordu.²⁰²

Rus hazırlıklarının devam ettiği sırada gelişen bazı olaylar, Rusları endişeye düşürdü. Bunlardan biri, Rus-İran savaşı sonunda imzalanan Türkmençay Antlaşmasının uygulanmasını ve savaş tazminatının ödenmesini sağlamak için Tahran'a gönderilmiş olan Griboyedof adındaki Rus elçisinin, antlaşma şartlarına uygun olarak Rusya'ya gitmek isteyen Fetih Ali Şah'ın ermeni hazinedarını ve haremdeki 2 ermeni kadını yanında götürmeye kalkınca çıkan isyandı. Bu isyanda Rus elçisi Griboyedof ve 37 Rus, İranlılar tarafından öldürülmüştü.²⁰³

Rus elçisinin öldürülmesi normal şartlarda iki devleti yeni bir savaşa sürükleyebilirdi. Ancak Paskeviç, bunun mümkün olmadığını Nesselrode'a yazdığı mektubunda şöyle anlatıyordu: “*Şu anda, Transkafkasya'daki kuvvetlerle İran'a karşı bir savaşa girişmek imkânsız görünüyor... Türklere karşı bile yeterince güveneceğim kuvvetim yok.*” Ayrıca bir başka mektubunda içinde bulunduğu durumu tekrarlıyor ve iki devlete birden savaş açıldığı takdirde Dağıstanlıların da ayaklanacağını, Rusların Transkafkasya'daki varlıklarının tehlikeye düşeceğini dile getiriyordu.²⁰⁴ Paskeviç, bu meselenin üstesinden gelmek için diplomatik yolu seçti ve savaşa yapılmadan sorunu çözdü.²⁰⁵

¹⁹⁹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.31.

²⁰⁰ Gökçe, **a.g.e.**, s.243.

²⁰¹ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.75.

²⁰² Erkin, **a.g.e.**, s.56-57.

²⁰³ Aykun, **a.g.e.**, s.42.

²⁰⁴ Baddeley, **a.g.e.**, s.210.

²⁰⁵ Aykun, **a.g.e.**, s.43.

Ahmet Muhtar Paşa'ya göre Rusya ile İran arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinde Osmanlı Devleti ve İngiltere etkin rol oynamıştır.²⁰⁶ Özellikle her zaman Rusya'nın güçlenmesinden çekinen İngiltere'nin böyle bir girişimde bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı Devleti 1828 yılı içinde Kafkas cephesinde ağır yenilgiler almıştı ve Rusya yeni sefer için hızlı bir hazırlığa girişmişti. Bu durumda Osmanlı Devleti için Rusya ile İran'ın arasının açılması çok iyi olacaktı. Zaten bu sıralarda, İran'dan İstanbul'a bir elçi gönderilmiş ve Rusya'ya karşı ittifak içinde olunması için üç maddelik bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak sonradan İran'ın, "*Osmanlı ile dost, Rusya ile müttefik*" olduğu kanaatine varan Osmanlı sefiri Rusya'ya karşı İran'ın ittifakına güvenilemeyeceğini belirtmiş ve antlaşmadan vazgeçilmiştir.²⁰⁷ Bu nedenle İngiltere ve Osmanlı'nın İran'ı Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır takınması için teşvik etmiş olması doğaldır.

3.2. Türklerin Ahıska'yı Geri Alma Girişimi

Rusya, yeni sefer için hazırlıklarını sürdürürken Türklerin Ahıska'yı geri almak için tetikte oldukları haberini almıştı. Bu beklenmedik durum karşısında hemen tedbir almak için harekete geçti.

Doğu'nun bu önemli kalesinin Rusların eline geçmesi II. Mahmud'u son derece üzmüş ve Salih Paşa'ya, bu kalenin Ruslardan mutlaka geri alınmasını emretmişti.²⁰⁸ Salih Paşa, 2 Kasım 1828 tarihli mektubunda Ahıska'nın düşmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirerek en kısa zamanda asker ve mühimmat tedarik ederek havalanın düzelmesiyle beraber Ahıska'yı almak için harekete geçeceklerini dile getirmişti.²⁰⁹ Ancak, II. Mahmud'un emri ile havalanın düzelmesi beklenmeden düşmanı hazırlıksız yakalamak arzusuyla harekete geçilmesine karar veren Serasker Salih Paşa, Ahıska ve Ardahan'ın geri alınması için Acaralı Ahmed Paşa'yı görevlendirdi.²¹⁰ Fakat Ahmed Paşa, Ardahan'ın bulunduğu konum itibarıyla Ahıska'dan önce alınması gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle çevre kazalardan topladığı askerle Ardahan üzerine yürümeye karar verdi. Çünkü Ardahan, Erzurum ve Ahıska arasında yer

²⁰⁶ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.77.

²⁰⁷ Aykun, **a.g.e.**, s.43-44.

²⁰⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.58.

²⁰⁹ BOA. H.H. Nr. 43899

²¹⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.58.

alıyordu ve Ardahan ele geçirilirse Ahıska'nın alınması sırasında buraya daha kolay yardım ulaştırılabilirdi.²¹¹ Ahmet Paşa, Ardahan üzerine harekete geçecekken Ardahan'dan önce Ahıska üzerine yürümesi yolunda verilen emre oldukça şaşırmişti. Öyle ki, Salih Paşa'ya gönderdiği mektuplarda Ardahan alınırsa Ahıska'nın alınmasının daha kolay olacağı bu nedenle ilk önce Ardahan'ın alınmasından vazgeçilmesini aklının almadığını dile getirmiştir.²¹² Salih Paşa, Rusların Batum ve Gürcistan tarafında olmaları dolayısıyla bir an önce Ahıska üzerine harekete geçmek istiyordu. Trabzon, Canik ve Karahisar dolaylarından asker toplanmasını emrettiyse de kışın çok şiddetli geçiyor olmasından dolayı asker toplamak mümkün olmuyordu.²¹³

Acaralı Ahmed Paşa, Ahıska üzerine yapılacak seferin baharda yapılmasını teklif etmişse de bu fikri kabul görmemiş ve topladığı 20 bin asker ve 6 top ile birlikte²¹⁴ 15 Şubat 1829'da Ahıska'ya doğru harekete geçmiştir.²¹⁵

Ruslar henüz baharda yapacakları seferin hazırlığı içindeydiler ve Türklerin kış içinde harekete geçmesini beklemiyorlardı. Ancak Paskeviç, Ahmed Paşa'nın Ahıska üzerine yola çıktığı haberini alınca hemen dikkatini buraya yoğunlaştırdı ve Türkler ulaşmadan kaleyi takviye etmeyi başardı. Kont Biyotof'u 1.500 kişi, 3 top ile Ahıska'ya gönderdi. Ayrıca 5 piyade taburu ve 13 top Tiflis'te bulunan General Muravief'i de Ahıska imdadına görevlendirdi. General Hes, Acaralılarının bulunduğu bölgeye çok yakında bulunuyordu. Bu nedenle o da Acaralıları tehdit etmek üzere bu bölgeye tayin edilmişti.²¹⁶

Ahmed Paşa, mevsimin kış olması sebebiyle zorlukla ilerleyerek 4 Mart 1829'da Ahıska önlerine gelebildi.²¹⁷ Girişilen mücadelede bir kısım Rus askeri öldürülmüşse de Rusların mukavemeti yıkılamıyordu. Acaralılar kaleyi hücumla alınamayacağını anlayınca kuşatma altına aldılar. Ancak, Borjom geçidini geçerek Ahıska'ya ulaşan Bourtsof'un saldırısı ile paniğe kapılan ve ele geçirdikleri ganimetleri koruma derdine düşen Acaralılar geri çekildiler.²¹⁸

²¹¹ BOA. H.H. Nr. 44110-A

²¹² BOA. H.H. Nr. 42484-C ; BOA. H.H. Nr. 42484-D

²¹³ BOA. H.H. Nr. 43259-L

²¹⁴ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.77; Erkin, **a.g.e.**, s.58.

²¹⁵ BOA. H.H. Nr. 421601-E

²¹⁶ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.78.

²¹⁷ Erkin, **a.g.e.**, s.59.

²¹⁸ Zeyrek, **a.g.m.**, s.523 ; Baddeley, **a.g.e.**, s.210.

Bu sırada, Trabzon Valisi Karadeniz kıyılarında Ruslarla bir mücadeleye girişmişti. General Hes bu bölgeye 1.200 kişilik bir yardım göndermeyi başarinca Türkler yenilgiye uğradı. Bu yenilgi Türk askeri arasında moral bozukluğu yaratırken Paskeviç'i içinde bulunduğu endişeli durumdan kurtarmıştı.²¹⁹

Ahmed Paşa, askerleri toplayarak Ahıska'yı yeniden kuşatmaya çalıştıysa da Muravief'in kuvvetlerinin kaleye yaklaştığı haberi üzerine kuşatmayı bırakıp geri çekilmeye karar verdi. Böylece Ahıska'yı kurtarma girişimi sonuçsuz kalmıştı.

Ahıska kalesinin Ruslardan geri alınması için girişilen seferin başarısızlıkla sonuçlanmasında birçok sebep etkili olmuştu. Türk birliklerinin düzensiz kuvvetlerden oluşturulmasının yanı sıra topçu kuvvetlerinin yeterli olmaması bu başarısızlığın ana unsurlarıydı. Ayrıca bu coğrafyada gerçekleştirilecek bir sefer için seçilen mevsim de olukça elverişsizdi.²²⁰ Bu gibi nedenlerle hezimete uğrayan Osmanlı Devleti bu tarihten sonra bir daha Ahıska'yı ele geçirememiştir.

3.3. Zivin Muharebesi

Hazırlıklarını tamamlayan Türk birlikleri, Mayıs ayı ortalarına doğru çeşitli yönlerden ilerlemeye başlamıştı. Salih Paşa'nın süvari kumandanı Kethüda Bey 6.000 er ve 20 top ile Ardahan dolaylarına doğru harekete geçti. Ancak Muravief tarafından buradan uzaklaştırılınca Acara tarafından Ahıska'yı tehdit etmeye başladı.²²¹

Osman Paşa, bir öncü kuvvet ile Soğanlı Dağlarını aşarak ilerlerken Van valisi İshak Paşa da Bayezid'a yürüyordu. Osman Paşa emrindeki 2.000 kişilik birliği, Rus ordusu ile Zivin arasına yerleştirdi. Salih Paşa gelinceye kadar bu alanı korumakla görevlendirilen kuvvetler, siperler kazmaya koyulmuşlardı.²²²

Böylece Rus Ordusu çeşitli kollardan tehdit edilmeye başlanmıştı. Paskeviç, ordusunu hemen Ahılkelek'e ulaştırdı. Buradaki kuvvetlerle birleştikten sonra 12.000 er 12 kazak alayı, 6.000 süvari ve 70 topu bulan Rus ordusu Kars'a doğru yola çıktı.²²³ 21 Haziran 1829'da Benliahmet'te (Kotanlı) toplanan Rus ordusu, birkaç gün Soğanlı

²¹⁹ Baddeley, **a.g.e.**, s.210.

²²⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.59-60.

²²¹ Baddeley, **a.g.e.**, s.213.

²²² Seyfi, **a.g.e.**, s.127.

²²³ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.34.

Dağları ve Türk ordusuna karşı keşif yapamaya girişti. Paskeviç, Erzurum'a ilerlemeyi planlıyordu.²²⁴

Benliahmet'ten Erzurum'a gitmek için iki yol bulunuyordu. Bunlardan biri Kayınlı-Zivin yolu, diğeri de Mecingert yoluydu. Her iki yolda ormanlık alanlardan ve dere kenarlarından geçiyordu. En kısa yol ise Mecingert yoluydu. Bu iki yol Horasan yakınlarında birleşiyordu.

Salih Paşa, Rusların Mecingert yolundan hareket edeceklerini düşündüğü için 20.000 er ve 17 top ile birlikte Hakkı Paşa'yı Millidüz'e sevk etmişti.²²⁵ Kendisi de Rusların asker ve mühimmat sevk etmesini engellemek amacıyla Erzurum halkı ve çevre halktan topladığı kuvvetlerle Zivin'e gelmişti.²²⁶

Paskeviç, uzun yol olan Zivin yolunu kullanacak ancak Zivin'e müdahale etmeden Hakkı Paşa'nın ordusunun bulunduğu Mecingert'e yönelecekti. Hakkı Paşa'ya saldırdıktan sonra geri dönerek Zivin'deki Salih Paşa'ya yüklenecekti.²²⁷ Çünkü Mecingert yolundan hareket ederek direkt Hakkı Paşa'nın üzerine yürürse Türklerin yardım alabileceği düşünüyordu. Bu nedenle, yanılmak için Millidüz'deki Hakkı Paşa'ya karşı yalnızca 2.000 kişiden oluşan Burtsof'un kuvvetlerini kullanacaktı. Muravief'in komutasındaki 5.000 kişilik kuvveti de güçlü bir süvari desteği ile Yeniköy ve Karaorgan'a sevk edecekti. Pankratief komutasındaki bir başka kuvvet ise Paskeviç ile birlikte Sarıkamış'tan Yeniköy'deki Karaorgan yolunu takip ederek Hançayı vadisini geçecek ve Millidüz'deki Hakkı Paşa'nın etrafını çevirmek üzere doğuya yönelecekti. Paskeviç bu planının başarıya ulaşması için aldatıcı taarruzlarda bulunmak gerektiğini düşünüyor ve harekât hazırlıklarında çok dikkatli davranıyordu.²²⁸

Ruslar, 30 Haziran Soğanlı Dağlarını savaşmaksızın geçerek Yeniköy yönünde harekete geçmişti. Salih Paşa bunu haber almış ama Rusların bu gelişlerinin Rus ordusunun büyük kısmının olduğuna ihtimal vermemiş, gelenlerin öncü kuvvetler olduğunu sanmıştı. Bunların geriye atılması için kendi emrindeki 8.000 süvariye görevlendirmiş ve Hakkı Paşa'ya da 6.000 süvari ile müdahale etmesini emretmişti.

Salih Paşa'nın süvarileri Muravief kuvvetlerine taarruz ettilerse de güçlü top ateşi karşısında dağılarak geri çekildiler. Hakkı Paşa'nın süvarileri ise Burtsof

²²⁴ Erkin, **a.g.e.**, s.65.

²²⁵ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.81.

²²⁶ Aykun, **a.g.e.**, s.45.

²²⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.214.

²²⁸ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.35-36.

kuvvetlerine karşı duruyordu. Paskeviç, hemen Rajevski komutasındaki 2.500 er ve 20 toptan oluşan grubu 4 piyade taburu ile birlikte iki Türk süvari grubunun arasında savaşa soktu. Türk süvarileri direndilerse de mağlup olup Ziyak yönünde geri çekildiler. Serasker Salih Paşa, gelen kuvvetleri öncü kuvvet sandığı için, Hakkı Paşa da Salih Paşa ile irtibata geçemediği için savaşa seyirci kalmışlardı.²²⁹

Muravief'in kuvvetleri Osman Paşa'nın Bardiz'deki ordugâhına saldırarak ani bir hücumla buradaki Türk askerini de dağıttı.

Hakkı Paşa, artık Rusların ilerleyiş yönünü biliyor ve onların hücumlarını bekliyordu. Salih Paşa'dan Mecingert yoluyla Millidüz'e takviye kuvvet göndermesini istemişti.

Burtsof, Millidüz'deki Türk ordugâhının çok güçlü olduğunu, Muravief de büyük Türk ordugâhının Zivin'de kurulmuş ve Seraskerin kuvvetlerinin büyük kısmının ise daha Zivin'e ulaşmamış olduğunu bildirmişti. Rusların, Türklerin hareketleri hakkında elde ettiği bilgiler Paskeviç'in harekât planında değişiklik yapmasını gerektirdi. Paskeviç, ilk önce henüz yığınağını tamamlamamış Zivin'deki Salih Paşa üzerine saldırmaya karar verdi.²³⁰

Paskeviç, Türkler tarafından farkına varılmayacak süratte bütün Rus askerlerini Türklerin sağ tarafına çekmişti. Kendisi de ordusuyla geri dönerek sol taraftan Şark Ordusu Seraskeri Salih Paşa üzerine 1 Temmuz'da harekete geçti. Üç kol halinde tertip olunmuş ve sekiz süvari alayından oluşan Rus ordusu, mızık ve davullar eşliğinde Zivin deresinden Türk askeri üzerine yürüdü. Baskın niteliğindeki bu saldırı karşısında büyük bir telaş ve dehşete kapılan Türk askerleri istihkâm ve bataryalarını terk ederek Erzurum yolundan geri çekilmeye başlamışlardı.²³¹ Kaçan askerlerin Rusların sayısı ve gücü hakkında abartılı anlatımları sonucunda panikleyen henüz savaşa katılmamış 18.000 asker de hızla geri çekildi. Kısa zamanda Salih Paşa'nın tüm ordusu, bir avuç Rus askeri karşısında eriyip gitmişti. Rus süvarileri, Türkleri 33 km kadar takip ederek 300 esir ve 12 top elde etti. Artık Millidüz'ün anahtarı Rusların elindeydi.²³²

²²⁹ Erkin, **a.g.e.**, s.67.

²³⁰ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.36.

²³¹ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.85-86.

²³² Baddeley, **a.g.e.**, s.218.

Salih Paşa, başına gelen felaketten Hakkı Paşa'ya bile haber vermeyerek Hasankale'ye çekilmişti.²³³

3.4. Millidüz Muharebesi

Paskeviç, 1 Temmuz'daki Zivin mücadelesini galibiyetle sonlandırmıştı. Bu yorucu mücadelenin ardından ordusuna biraz dinlenmeleri için dahi zaman tanımaksızın yeni saldırı için harekete geçilmesini emrediyordu. Yorgunluktan bitkin düşülmesine rağmen tüm gece, ertesi sabah yapılacak saldırının hazırlıkları ile geçirildi. Askerler de şikâyet etmeden komutanlarının kendilerinden beklediği performansı sergilemeye koyuldular.²³⁴

Sabahın erken saatlerinde Hakkı Paşa'nın mevzisine saldırmak için 9.000 piyade, 5.000 süvari ve 56 toptan oluşan Rus ordusu beş kola ayrıldı: Solda Burtsof ve Pankratief, merkezde Paskeviç, sağda Muravief, en sol uçta ise Osten Sacken bulunuyordu.²³⁵

Salih Paşa, yenilerek geri çekildiği konusunda Hakkı Paşa'ya bir malumat vermemiş, Hakkı Paşa da irtibat ve keşif tedbirleri almadığından bir gün önceki malubiyetten habersiz kalmıştı. Paskeviç, Zivin savaşında alınan bir esiri, Salih paşa'nın yenilerek geri çekildiğini haber vermesi için Türk ordugâhına gönderdi. Hakkı Paşa haberi alınca kendisinin Soğanlı dağlarına doğru sıkışmış halde olduğunu fark ederek telaşa kapıldı ve ordusunun savaşılmadan bırakılması yolunda görüşme teklifi ile esiri geri gönderdi. Paskeviç, silahların bırakılması şartı ile ordunun serbest kalabileceğini bildirdi. Fakat askerler ve subaylar son nefeslerine kadar savaşılmaması için Hakkı Paşa'yı sıkıştırınca Ruslar üzerine top atışlarına başlandı. Çoğunluğu düzensiz ve eğitimsiz askerlerden oluşan birlikler yenilgi haberleri sebebiyle moral gücünü de yitirmişlerdi.²³⁶ Rus ordusu tüm gücüyle Hakkı Paşa üzerine arkadan hücum edince mukavemet gücü kırılan Türkler perişan edildiler. Hakkı Paşa dâhil bir hayli Türk askeri esir düştü.²³⁷ Rusların kazanımları 1.200 esir 17 top ve 16 sancaktı.²³⁸ Bir kısım Türk askeri ise Osten

²³³ Erkin, **a.g.e.**, s.70.

²³⁴ Baddeley, **a.g.e.**, s.218.

²³⁵ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.38.

²³⁶ Erkin, **a.g.e.**, s.71.

²³⁷ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.86.

²³⁸ Erkin, **a.g.e.**, s.71.

Sacken'in takipteki beceriksizliği sebebiyle kaşmayı başardı. Bu olay Paskeviç'i oldukça sinirlendirdi ve Osten Sacken şiddetle cezalandırılarak komutanlıktan alındı.²³⁹

Rus ordusu, 25 saatte 64 km mesafe kat etmiş, iki Türk kuvvetine galip gelmiş, bir büyük kumandanı ve 2.000 kişiyi de esir almış, neredeyse 50.000 kişilik bir orduyu etkisiz hale getirmişti.²⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin, Zivin ve Millidüz muharebelerinde bu denli ağır bir biçimde yenilgiye uğramasına sebep olan en önemli hata keşif hareketinin ihmal edilmiş olmasıdır. Salih Paşa, 1829 seferi için savunmaya dayalı mücadele kararı vermiş ama Soğanlı dağları gerisinde düşmanı beklerken dağ geçitleri kapatmamış ve keşif hareketinde bulunmamıştı. Bu fırsatı çok iyi değerlendiren Rusya ise hızla ilerleyerek Soğanlı dağlarını çok kısa bir sürede aşmıştı. Ruslar o kadar süratli ilerlemişlerdi ki ne Salih Paşa ne de Hakkı Paşa karşılaştıkları kuvvetlerin Rus ordusunun tamamı olduğuna ihtimal vermemiş ve baskın niteliğindeki savaşta yenilgiye uğramışlardı.

Ayrıca, Salih Paşa'nın Zivin yenilgisinden ve kendi akıbetinden Hakkı Paşa'yı haberdar etmemesi Millidüz savaşının da yenilgiyle sonuçlanmasında oldukça etkilidir.²⁴¹

Paskeviç'in başarısında tüm bu stratejik hataların yanında, Müslüman halktan topladığı ve çeşitli vaatlerle yanına çekmeyi başardığı Müslüman süvarilerin de büyük etkisi olmuştur. Öyle ki Baddeley, Rus ordusundaki Müslümanların başarısından bahsederek eğer Müslümanlar birbirlerine daha sıcak duygular beslemiş olsalardı Rusların, Osmanlı'ya karşı bu başarıları elde etmelerinin çok zor olacağını dile getirmiştir.²⁴²

Keşif, irtibat hatası ve birlikte hareket edilmemiş olması gibi sebeplerle Zivin ve Millidüz savaşlarında koca Kafkas ordusu dağılmış ve birçok Türk askeri esir düşmüştür.

²³⁹ Baddeley, **a.g.e.**, s.218-219.

²⁴⁰ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.86.

²⁴¹ Erkin, **a.g.e.**, s.71-72.

²⁴² Baddeley, **a.g.e.**, s.215-216.

3.5. Erzurum Ruslara Teslimi

Paskeviç, Zivin ve Millidüz savaşlarından sonra Albay Seminoviç müfrezesini Soğanlı dağlarındaki Türkleri aramak üzere, Çerkez Bekoviç komutasındaki bir müfrezeyi de Horasan'ın işgali için görevlendirmişti. Bekoviç, Horasan'ı erzak deposu ve küçük bir cephane deposu ile birlikte elde etti.²⁴³

Osmanlı Kafkas ordusunun çoğu düzensiz, başıbozuk askerlerden oluştuğundan Zivin ve Millidüz yenilgileri Serasker Salih Paşa'nın yanındaki askerleri iyice azaltmıştı. Salih Paşa, bir miktar süvariye Hasankale'de bırakarak Acarahlılar, Lazlar, Muş Paşasının emrindekiler ve Kürt süvarisini Erzurum'da toplamak için çalışmaya karar vermişti.²⁴⁴

Burtsof komutasındaki Rus kuvvetleri Hasankale istikametinde ilerliyorlardı. Salih Paşa'nın burada bıraktığı 1–2 bin kadar asker kaledeki 30 topu hiç kullanmadan dağılmıştı. Böylece Ruslar, Hasankale'yi herhangi bir direniş ile karşılaşmadan 5 Temmuzda ele geçirdiler.²⁴⁵ Hasankale Türkler tarafından savunulmadan bırakılmışsa da aslında burası Erzurum vadisinin anahtarı demektir.²⁴⁶

Ruslar, Kars ve Ahıska'yı ele geçirdikten sonra ilerleyişlerini sürdürerek Erzurum kapılarına dayanmışlardı. Sıranın kendilerine geldiğini düşünen ve Rusların süratle ilerlediği haberini alan Erzurum halkı sekiz on mahallede tabyalar inşa ederek hendekler kazmaya girişmişlerdi. Ancak bir kısım halk, Ruslarla girişilen mücadeleyi ve Rus zulümlerini uzaktan görmüş olduğundan savaşa cesaret edemiyor ve gevşek davranıyorlardı.²⁴⁷

Salih Paşa, Erzurum'da toplamayı umduğu kuvvetlerle düşmana karşı koymak ve kaleyi müdafaa etmek istiyordu. Ancak Erzurum'a ulaştığında halkın arabalarını yükleyip göçe hazırlandıklarını görmüştü. Hemen fetvalar çıkartarak göçe mani olmak istediye de başarılı olamamıştı.²⁴⁸ Hatta kapı kethüdasına yazdığı kaimesinde “*Erzurum halkı namus ve gayret-i diniyeden binasip bir kavim*

²⁴³ Erkin, **a.g.e.**, s.74.

²⁴⁴ Seyfi, **a.g.e.**, s.130.

²⁴⁵ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.39 ; Erkin, **a.g.e.**, s.74.

²⁴⁶ Seyfi, **a.g.e.**, s.130.

²⁴⁷ BOA. H.H. Nr. 43851-A

²⁴⁸ Aykun, **a.g.e.**, s.51.

olduklarından gâvurun ordusu Erzurum'a gelse mukabele edemeyecekleri hallerinden anlaşılakta" diyerek sıkıntısını dile getiriyordu.²⁴⁹

Erzurum'un ileri gelenleri de şehrin savaştan uzak kalması için direniş gösterilmemesini istiyorlardı. Bu sırada Hasankale'nin de Ruslara geçtiği haberini alan şehrin ileri gelenlerinin iyice gözü korkmuş ve artık Rus ordusuna mukavemet edilemeyeceğine kanaat getirmişlerdi. Salih Paşa ise Erzurum'un mukavemet gösterilmeksizin teslimini istemiyordu. Fakat şehrin ileri gelenlerine karşı yalnız kalmıştı ve bu yüzden Erzurum'u teslim etmek isteyenler tarafında yer almak zorunda kaldı. Paskeviç'in ikinci teslim teklifi geldiği sırada Rus topçuları da atışlarına başlamıştı. Şehrin bazı tabyalarından Rus atışlarına karşılık verilmişse de Pankratief'in kuvvetli taarruzu sonucu fazla direnememişlerdi. Zaten Salih Paşa teslim hususundaki görüşmeleri tamamlamıştı.²⁵⁰

Erzurum'un teslimi sırasında direnişin gösterilmemesinde şehirde bulunan çok sayıdaki Ermeni tebaanın da büyük etkisi vardı.²⁵¹ Onlar her zamanki gibi yine Ruslar için çalışmışlardı ve Rus zaferini kendi zaferleri gibi sevinçle karşılamışlardı. Bunun yanında Müslüman Kürt beyleri de Rusya'nın bu işgalini sevinçle karşılıyordu.²⁵² Böylece 5 asırdır Hıristiyan askeri görmemiş olan Erzurum kalesi 8 Temmuz 1829 günü Ruslara teslim edildi.²⁵³

Ruslar, Salih Paşa, Hacı Kadri-zade Osman Paşa, Defterdar Nazif Efendi, Ahmed Paşa ve Abdullah Paşa'yı savaş esiri olarak Erzurum'a yakın bir mesafedeki Topdağı civarındaki Gümüşlü Kümbet'te bulunan Rus ordusuna götürdüler. Nazif Efendi kalenin vire ile alındığını ve esir alınamayacaklarını ifade etmişse de Ruslar tarafından dikkate alınmamıştı. Salih Paşa Tiflis'e esir olarak gönderilmişti.²⁵⁴ Babîâli bu yenilgilerden haberdar olunca Salih Paşa'yı görevinden alarak yerine Trabzon valisi Osman Paşa'yı tayin etti.²⁵⁵

²⁴⁹ BOA. H.H. Nr. 43851-C

²⁵⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.75.

²⁵¹ Seyfi, **a.g.e.**, s.130.

²⁵² Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.39.

²⁵³ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.86 ; Baddeley, **a.g.e.**, s.219.

²⁵⁴ Aykun, **a.g.e.**, s.58.

²⁵⁵ Erkin, **a.g.e.**, s.75.

Paskeviç ilerleyişini sürdürmek istiyordu. Ruslar, Erzurum'un alınmasıyla Kars'tan ikmal maddeleri getirilmesine gerek kalmadan buradaki ikmal stokları kullanılarak sefere devam etme imkânına bulmuşlardı.²⁵⁶

3.6. Erzurum'un Ruslara Tesliminden Sonra Çevre Kazaların Durumu

Salih Paşa'nın Zivin'de Paskeviç ile çarpıştığı esnada Van Valisi İshak 3.000 kişilik bir kuvvetle Bayezid Kalesini kuşatmıştı. Bu sırada Bayezid kalesinde General Popoff'un kumandasında 3 piyade taburu, 400 Kazak askeri ve 10 top bulunuyordu.²⁵⁷ Ancak 18 Hazirandaki bu kuşatma Rus askerlerinin direnişi karşısında etkisiz kaldı.²⁵⁸

İshak Paşa, 2 Temmuzda Rus ordusunun sol tarafından 10.000 kişilik kuvvetle tekrar Bayezid üzerine var gücüyle hücum ederek Rusları Bayezid kalesinin doğu tarafını teslim etmeye mecbur bıraktı. Ancak Popoff'un yaralandığı halde sedye ile ortaya çıkararak Rusları savunmaya teşvik etmesi ve ayrıca İslivanof adlı Rusya topçusunun üç kez Türk kurşunlarıyla yara almış olduğu halde top başından ayrılmayarak görevini sürdürmesi Rus askerini cesaretlendirmişti.²⁵⁹

Tam bu sırada, Erzurum'un Ruslara teslim edildiği haberini alan İshak Paşa, Bayezid kuşatmasından vazgeçerek Van'a dönmek zorunda kalmıştı.²⁶⁰

18 Haziran–11 Temmuz arasında geçen kanlı mücadelede Rusların zayıyatı 24 subay olmak üzere 400 kişiydi.²⁶¹ Türklerden ise 2.000 kişi şehit olmuştu.²⁶²

Rus ordusunda 500 Ermeni asker mevcuttu. Bunlar savaşta aktif bir rol üstlenmemişler ancak savaş sonrasında şehir ahalisinin katlinde başrolü oynamışlardı.²⁶³

Rus ordusu, Erzurum'u aldıktan sonra Hınıs'a yönelmiş ve burayı da savaşmaksızın ele geçirmiştir.²⁶⁴

22 Ağustos'a kadar Hınıs'ta kalan Ruslar, çevreden topladıkları zahireyi Erzurum'a nakletmekle uğraştılar. Bu nakil sırasında aşiret reisleri topladıkları

²⁵⁶ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.39.

²⁵⁷ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.86.

²⁵⁸ Aykun, **a.g.e.**, s.61.

²⁵⁹ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.86-87.

²⁶⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.73.

²⁶¹ Seyfi, **a.g.e.**, s.131.

²⁶² Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.87.

²⁶³ Aykun, **a.g.e.**, s.61.

²⁶⁴ Erkin, **a.g.e.**, s.75.

kuvvetlerle Ruslara engel olmaya çalışmışlarsa da şiddetli bir muharebenin ardından Ruslara tabi olmayı kabul etmişlerdi. Kiğı Beyi Mustafa Bey ise Ruslara itaat etmeyi kabul etmeyince köyün zahiresi yağmalanmıştır.²⁶⁵

3.7. Rusların Bayburd Muharebesi

3.7.1. Birinci Bayburd Muharebesi ve Hart Savaşı

Paskeviç, Erzurum’u savaşız aldıktan sonra Trabzon’a ulaşmanın yollarını aramaya başladı. Bunun için General Burtsof’u görevlendirmişti.²⁶⁶ Burtsof, Bayburd’u aldıktan sonra Trabzon’a geçecekti. Burtsof’un kumandasında 2 tabur, 6 top, bir kazak müfrezesi ve Müslümanlardan oluşturulmuş milis süvariler bulunuyordu. Bu kuvvetler Kop geçidini başarıyla geçerek Bayburd’un 130 km yakınına kadar hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ilerlediler.²⁶⁷ Bayburd’a iki saat uzaklıktaki bakır madenlerinin bulunduğu bölgeye geldiklerinde 500 kişilik bir Türk kuvveti Ruslara karşı durmaya çalışılırsa da Rum maden işçilerinin Ruslarla birleşince Türk sipahileri geri çekilmek zorunda kalmışlardı.²⁶⁸ Böylece Ruslar, 13 Temmuzda hiçbir direnişle karşılaşmadan Bayburd’u işgal ettiler.²⁶⁹

Burtsof, Bayburd’u aldıktan sonra Gümüşhane’de 10–12 bin kişilik bir Türk kuvvetinin Bayburd’u geri almak üzere hazırlandıkları haberini alınca Türklerden önce davranarak Bayburd’da 2 bölük bırakarak kalan kuvvetlerle Hart köyü yönünde ilerlemeye başlamıştı.²⁷⁰

Hart köyünün güneyindeki mezarlıktan 1 Ağustos cumartesi sabahı taarruza geçen Burtsof köyün dar sokakları arasında ilerlemeye başlamıştı. Ancak evlere saklanmış olan Türkler de sürekli ateş ile karşılık veriyorlardı. Hart’ın dışında bulunan Türk askerinin de yardıma yetişmesiyle Ruslar hayli zor durumda kalmışlardı.²⁷¹

²⁶⁵ Aykun, **a.g.e.**, s.62.

²⁶⁶ Sabri Özcan San, **Rusların Gümüşhane İlini İşgali**, İstanbul 1993, s.21.

²⁶⁷ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.41.

²⁶⁸ Seyfi, **a.g.e.**, s.131.

²⁶⁹ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.87.

²⁷⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.75.

²⁷¹ Uğur Akbulut, **1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Bayburt ve Çevresi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E., 2000, s.40.

General Burtsof, bu mücadele sonunda hiçbir şey elde edemeyeceğini ve ilerlemenin mümkün olmayacağını anlamıştı. Burtsof'un etrafı sarılmıştı ama mücadeleyi sürdürüyordu. Tam bu sırada göğsünden vurulmuş²⁷² idareyi Albay Lindenfeld'e almıştı. Lindenfeld bir düzen sağlamaya çalışmışsa da bir gelişme sağlayamamış ve Bayburd'a çekilmeye mecbur kalmışlardı.²⁷³

Rusların kayıpları 13 subay ve 300 erdi. Bu olay Türklerin umutlarını yeniden canlandırırken Paskeviç'in durumunu oldukça zorlaştırmıştı. Paskeviç, Hart köyündeki başarısızlığın haberini aldığı sırada tüm kuvvetlerini Erzurum'da toplayarak Sivas'a yürümenin hazırlıklarını yapıyordu. Hemen ordusunu toplayarak harekete geçen Paskeviç, köyü topa tutmaya başladı. Osman Paşa kuvvetlerini dağıttıktan sonra Hart köyünü kuvvetli top atışlarıyla yerle bir etti. Artık Sivas yolu açılmıştı.²⁷⁴

Paskeviç, Türklerin yeniden toparlanarak her taraftan Rusları tehdit etmeye başlaması üzerine Trabzon'a yapacağı hareketten vazgeçerek Erzurum'a dönmüş, Gümüşhane'yi alması için görevlendirdiği Albay Simnoviç de görevini kısa sürede yerine getirerek burayı işgal etmişti.²⁷⁵ Simnoviç'in kuvvetleri Trabzon'a yöneltilerse de Of, Sürmene, Rize, Trabzon ve Canik kazalarından toplanan askerlerden karşılık görmesi sonucunda Bayburd'a geri dönmek zorunda kaldılar. Daha sonra ise Paskeviç'in emri üzerine Erzurum'a geçtiler.

9 Eylülde Rus ordusunun Erzurum'a çekilmesinden sonra Şatır-zade Osman Paşa, İbrahim Bey, Tirebolu Voyvodası Kethüda-zade Emin Ağa ve Kelkit Voyvodası Nuri Efendi Bayburd'a girerek Erzurum'a giden Rusların ardından da asker göndermişlerdi. Ayrıca Bayburd halkının rahat olması tellallar ile ilan edilmişti.²⁷⁶

3.7.2. İkinci Bayburd Muharebesi

Paskeviç, yaptığı keşifler sonucunda Trabzon'a giden yolların aşılamayacağını ve savaşçı Lazların Ruslar tarafına çekilemeyeceğini anlaması ve kış aylarının da yaklaşması sebepleriyle Erzurum'a çekilmişti.²⁷⁷ Ordunun bir kısmı ise

²⁷² Seyfi, **a.g.e.**, s.132.

²⁷³ Erkin, **a.g.e.**, s.76.

²⁷⁴ Baddeley, **a.g.e.**, s.220.

²⁷⁵ San, **a.g.e.**, s.21.

²⁷⁶ Aykun, **a.g.e.**, s.69-70.

²⁷⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.220.

Gürcistan'daki kışlık karargâhlarına doğru yola çıkmıştı.²⁷⁸ Paskeviç'in bu hareketi işgal altındaki bölgelerde bir zaaf işareti olarak hemen kendini gösterdi. Van Paşası Hınıs'ı alıp Erzurum'dan Bayburd'a giden yol üzerindeki Aşkale'ye geldi. Ayrıca Trabzon Paşası da Bayburd yönünde ilerliyordu.²⁷⁹

Serasker Osman Paşa ise bu sıralarda Rus ordusunu mağlup ederek Doğu Anadolu'yu ele geçirmeyi tasarlıyor ve bunun için bir milis ordu kurmaya çalışıyordu. Ordusunu kurduktan sonra Bayburd'dan Erzurum'a doğru ilerlemeyi düşünüyordu.²⁸⁰ Bu amaçla Bayburd'da 10.000, Çiftlik'te 6.000 kişilik asker toplamıştı.²⁸¹

Eylül ayı sonlarında Erzurum'da kışlamaya hazırlanan Rus Generali, Türk ordusunun toplanmakta olduğunu ve Erzurum'a doğru ilerleyeceğini haber alınca hemen harekete geçti. Çünkü Türk ordusunun Erzurum yönünde ilerlemesi işgal altındaki Türk arazisindeki halkın da ayaklanmasına sebep olacaktı. Bu nedenle Bayburd yönünde harekete geçip Türk ordusuyla karşılaştığı yerde onu yenmeye karar verdi.²⁸²

Rusların Erzurum'daki kuvvetlerinden başka Aşkale ve Topal Çavuş'ta da kuvvetleri bulunuyordu. Bu kuvvetler, Erzincan ve Tercan kazaları üzerine yürüyecek ve buradaki zahireyi ele geçireceklerdi. Bu sebeple Tercan tarafına da bir miktar Türk askeri yerleştirilmişti.²⁸³

Tercan'a gönderilen Türk kuvvetleri Aşkale'ye giderek düşmanı yağmalamayı planlarken aniden karşılına çıkan Ruslar ile savaşmak zorunda kalmıştı. Ruslar asker takviyesi alınca Türkler geri çekilmek zorunda kaldılar ve Ruslar Tercan'a girdi. Paskeviç de Erzurum ve çevresindeki kuvvetler ile Aşkale'ye ulaşmıştı.²⁸⁴

Osman Paşa, Rusların bu hareketlerinden haberdar olur olmaz harekete geçmişti ancak Bayburd'daki kuvvetlerle birleşmekte geç kalınmıştı. Bu nedenle Bayburd'daki 10.000 kişilik Türk kuvveti savunmaya karar vermişlerdi. Paskeviç, Osman Paşa yetişmeden Bayburd'daki kuvvetleri yenmekte kararlıydı.²⁸⁵

²⁷⁸ Seyfi, **a.g.e.**, s.136.

²⁷⁹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.42.

²⁸⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.76.

²⁸¹ Akbulut, **a.g.e.**, s.55.

²⁸² Erkin, **a.g.e.**, s.77.

²⁸³ Aykun, **a.g.e.**, s.70.

²⁸⁴ Akbulut, **a.g.e.**, s.55.

²⁸⁵ Erkin, **a.g.e.**, s.78.

Türk kuvvetleri Bayburd yakınlarına geldiği sırada, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında savaşa son veren Edirne antlaşmasının imzalandığı haberi geldi. Paskeviç de bu haberi almıştı. Bu habere rağmen ilerlemeye devam eden Rus ordusu, Bayburd'a hâkim tepeleri ele geçirmişlerdi.²⁸⁶

Paskeviç, antlaşma haberine rağmen ordusunu üç kola ayırmış Bayburd'a saldırmaya hazırlanıyordu. Ortadaki kol piyade ve topçulardan, diğer iki kol ise süvarilerden oluşuyordu. Rusların kuvvetli top atışları sonucunda Türk askerleri birer birer buldukları yerleri terk ediyorlar ve hızla kendi metrislerine doğru çekiliyorlardı. Bir süre sonra Kont Androninkof komutasındaki Rus dragonlarının şiddetli saldırılarıyla Türk piyade ve bataryaları bertaraf edilmiş ve Ruslar şehrin içine kadar girmişti. Bayburd sokaklarında girişilen mücadele çok uzun sürmedi, çünkü Türkler hızla İspir tarafına çekilmeye başlamış ve Rus süvarileri de onları takibe koyulmuştu.²⁸⁷

Böylece 1829 seferinin son savaşı olan Bayburd harekâtı Türklerin başarısızlığı ile sonuçlanmış ve Ruslar bu ikinci Bayburd işgali sırasında şehri yerle bir etmişlerdi. Ayrıca 6 top Rusların eline geçmiş, Türklerden 700 kadar asker şehit olmuş ve 1.236 esir alınmıştı. Serasker Osman Paşa, Balahor'a çekilmişti.²⁸⁸

Bayburd'un elden çıkışından sonra sefaretle Paskeviç'e gönderilen Fatih Paşa, Bayburd'un bu biçimde harap edilmesinde Hasan Paşa'nın "*Şiran'da Grafi bozdum, kıra kıra Kelkid'e sürdüm ve ol mahalde Bayburd'a kaçtı. Andan dahi Erzurum'a fîrar edüb gittiler ve bu esnada elli-atmış bin âdemle Erzurum üzerine varmak üzereyim*" şeklindeki sözlerinin yer aldığı mektubunun sebep olduğunu dile getirmişti.²⁸⁹

1829 seferi sırasında 6 ay zarfında Ruslar, Doğu Anadolu'nun en büyük şehri olan Erzurum'u ele geçirmiş, Erzurum ve Muş illerini tamamını almış, Trabzon'u da kısmen işgal etmişlerdi.²⁹⁰ Karadeniz'in dağlık arazi yapısı ve Acaralı bölgesindeki düzensiz birliklerin bulunması, iki önemli Türk limanı olan Batum ve Trabzon'u korumuş, Paskeviç'in Karadeniz'deki Rus limanları ile Asya'daki ordusu arasında direkt deniz ulaşımı kurmasını engellemişti.²⁹¹

²⁸⁶ Akbulut, **a.g.e.**, s.57.

²⁸⁷ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.89-90.

²⁸⁸ Seyfi, **a.g.e.**, s.137.

²⁸⁹ Aykun, **a.g.e.**, s.72.

²⁹⁰ Erkin, **a.g.e.**, s.78-79.

²⁹¹ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.41.

Paskeviç, ustaca manevraları ve hesaplıca attığı adımlar sonucu elde ettiği başarıların karşılığı olarak Feld-Mareşal bastonu ile ödüllendirildi.²⁹²

3.8. 1828–1829 Osmanlı Rus Savaşında Ermeniler

Oğuz Türkleri, Gaznelileri yenip Selçuklular olarak bölgeye geldikleri zaman, Ermeniler, Bizans'ın baskısından son derece bunalmışlardı. Bu nedenle Selçuklu Devleti'nin gösterdiği adil ve hoşgörülü idareyi isteyerek kabul etmişlerdi. Selçuklulardan sonraki Türk devletlerinde de zaman zaman bazı problemlerle karşılaşmalarına rağmen, hayatlarını rahat ve mutlu bir şekilde devam ettirmişlerdi.

Ermeniler, Selçuklulardan başlayarak diğer Türk Devletleri'nde gördükleri büyük hoşgörü ve tolerans dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin idaresini de hiç tereddütsüz ve isteyerek kabul etmişlerdi. Hatta Osmanlı idaresinde tarihlerindeki en rahat dönemi yaşamışlardı. İstanbul'un Fethinden sonra Rum Patrikliği'ne tanınan bütün hak ve serbestlik, 1461'de kurulan Ermeni Patrikliği'ne de verilmiştir. Ermeniler, Patriklerinin nezaretinde dini ve dünyevi eğitim ve öğrenimlerini kendi örf ve adetlerine göre yapmışlar böylece dini ve milli kültürlerini koruma ve geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Bu durum, o çağında Avrupa'daki uygulamalar göz önüne alındığında günümüzde dahi görülmeyen bir hoşgörü ve toleransın kanıtıdır.

Türklerin bu hoşgörülü, toleranslı ve adaletli tutumu, Ermenilerin Türklerle daha çok kaynaşmasına sebep olmuştur ki bu diğer Hıristiyan toplumlarda görülmemiş bir olaydır. Türk kültürü ve devlet idaresi ile bu kadar iyi kaynaşan ve güzel hizmetler sunan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde huzur, güven ve refah içinde yaşayıp, ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda kalkınmasına başarıyla katkıda bulunmuşlardır. Ermenilerin Türk halkına ve devletine sadık olarak verdikleri hizmetler ve elde ettikleri başarılarından dolayı kendilerine “*millet-i sadıka*” unvanı verilmişti.

Ermeniler, Ruslar ile bazı Avrupalı milletlerin kışkırtmalarının başladığı ve Osmanlı Devleti'nde bazı iç sorunların türediği XVIII. asrın sonları ile XIX. asrın başlarına kadar, Türk idaresinde huzur ve refah içinde kendi gelenek ve görenekleri ile yaşamışlardı.²⁹³

²⁹² Seyfi, **a.g.e.**, s.138.

²⁹³ Mehmet Saray, **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, Ankara 2005, s.9-14.

I.Petro, Doğu ticaretinden istifade etmek için Ermenilerden faydalanma düşüncesiyle Ermenileri, Rus topraklarında yerleşmeye davet etmişti. Kendilerine dini ve dünyevi her türlü imtiyazlar vermeye hazır olduğunu bildirmiş, hatta “*Büyük Ermenistan*” vaatleriyle Ermenilerin başını döndürmüştü.²⁹⁴ Petro’nun gösterdiği bu yakınlık, zaten Ruslara sempati duyan Ermenilerin ilgisini arttırmıştı.

1826 yılında başlayan Rus-İran savaşı, Ermenilerin gönüllü işbirliği ve kılavuzluk faaliyetleri sonucunda Ruslar lehine sonuçlanmıştı

Rus-İran savaşı sonunda imzalanan Türkmençay Antlaşmasına göre; İran Rusya’ya 20 milyon gümüş ruble harp tazminatı ödeyecek, Revan ve Tebriz başta olmak üzere Aras nehrinin sol tarafındaki bütün yerler Rusya’ya terk edilecek ve İran Kafkasya üzerindeki tüm hak ve iddialarından vazgeçecekti. Ayrıca Antlaşmanın XV. maddesi gereğince Azerbaycan’da yaşayan Ermeniler bir sene içinde Rus topraklarına göçmelerine ve bu süre içinde mal ve mülklerini satmalarına veya nakletmelerine izin verilecekti. Göç etmek isteyenlere ve yerlerinde kalmak isteyenlere savaş sırasında Ruslarla işbirliği yapmış olmaları dolayısıyla herhangi bir kötü muamele yapılmayacak, kovuşturulmaya tabi tutulmayacaklardı. Azerbaycan’daki Ermenilerin nakli için kendisi de bir Ermeni olan Albay Lazarev görevlendirildi²⁹⁵ ve Lazarev üç buçuk ay zarfında 8.249 hane, yani 41.245 kişiyi göçürmüştü.²⁹⁶ Göçürülen Ermeniler Revan, Nahçıvan ve kısmen de Karabağ hanlıkları topraklarına yerleştirilerek, buradaki Müslüman nüfus zorla yerlerinden edildi.²⁹⁷

Türkmençay antlaşmayla, temelleri yüz yıl önce atılan Rus siyaseti Kafkasya’da umduğundan fazlasını bulmuştu. İşgal, Rusya’nın bölgedeki varlığını koruması açısından Ermeni kimliğine dayalı bir gölge devleti ve uydu toplumu oluşması için tarihi bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Ermeniler de “*Büyük Ermenistan*” hayali için ilk adımı atmışlardı.²⁹⁸

Osmanlı Devletinin ağır yenilgisiyle sonuçlanan 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar, Balkanlarda Edirne’ye, Kafkaslarda Kars, Erzurum, Ahıska, Ahılkelek, Anapa gibi çok önemli kaleleri alarak Trabzon’a kadar ilerlemişlerdir.

²⁹⁴ Kemal Beydilli, “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, **Belgeler**, CXIII, S.17’den ayırabım, Ankara 1988, s.368.

²⁹⁵ Beydilli, **a.g.m.**, s.369-370.

²⁹⁶ Beydilli, **a.g.m.**, s.407.

²⁹⁷ Aygün Attar, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, Ankara 2005, s.39.

²⁹⁸ Attar, **a.g.e.**, s.31.

Rusların, özellikle Doğu Anadolu'daki süratli ilerleyişlerinde, çok kısa zaman önce zaferleriyle sonuçlanan İran savaşında tecrübe kazanmış olmalarının yanında bölgede yaşayan Ermenilerin Rus yanlısı tutumlarının da büyük payı olmuştur.²⁹⁹

Ermeniler, 1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı başladığı ilk andan beri Rusların yanında yer almışlar, asırlardır birlikte huzur içinde yaşadıkları kapı komşularına sırt çevirerek, Ruslarla omuz omuza Türk askerine karşı savaşmışlardı. Erzurum Valisi Galip Paşa 4 Eylül 1828 tarihli mektubunda Ermenilerin ihanetlerini “*Ermeni milleti şimdiye dek Moskovlu’ya mâil değil iken İran seferinden beri onlar dahi Ruslara tabi olmaya başlamışlardır. Kars ve Çıldır Ermenileri Rusya asker olmakta hatta Ruslar Kars’tan ele geçirdikleri silahları Ermenilere dağıtarak onları Rus ordusuna “soldat” (Rus askeri) olarak kaydetmişlerdir.*” şeklindeki ifadelerle anlatıyordu.

Ayrıca, Rusların Kars’a kadar hızla ilerleyişlerinin de “*Karslı hainlerin davetlerinden*” kaynaklandığını düşündürüyordu. Kars gibi bir kalenin, 15.000’den az Rus askeri tarafından 4 gün gibi çok kısa bir zamanda düşürülmesi de bu fikri doğrular niteliktedir.³⁰⁰

Ermenilerden çoğunun Ruslara tabi olup buldukları bölgelerde eşkıyalık hareketlerinde bulunmaları, düşmana karşı genel direnişi zayıflatmakta, kaleleri içten fethettirmekteydi.³⁰¹ Kars’ın düşüşünden sonra, kale halkı tarafından canla başla savunulmuş olmasına rağmen Ahıska kalesinin de ağır kayıplar vererek düşmesi çevredeki Müslüman halkı korkuya düşürmüştü, Erzurum halkı “*biz de Karslılar, Ahıskalılar gibi olacağız!*” diyerek düşmanla savaşmaksızın kaleyi teslim etmek istemişlerdi.³⁰²

20–25 bin Ermeni tebaanın yaşadığı Erzurum’un Ruslara tesliminden sonra önü açılan Rus ordusu Bayburd’a girmiş ve etraftaki kazalarda yaşayan halkı dehşete düşürmüştü. Yöre halkı ya Ruslara boyun eğmekte ya da yollara düşüp, sağa sola dağılmaktaydı. Kelkit, Şirvan, Gümüşhane, Erzincan, Tercan ve Karahisar-ı Şarki bölgelerindeki halk da diğer bölgelerden kaçışan halkın dehşet verici görüntüsüyle endişeye kapılarak her biri bir tarafa göç etmeye dağılmaya başlamışlardı.

²⁹⁹ Beydilli, **a.g.m.**, s.383.

³⁰⁰ BOA. HH. Nr. 42478-A

³⁰¹ Beydilli, **a.g.m.**, s.384.

³⁰² BOA. HH. Nr. 43851-A

Bütün bu gelişmelerin yanında Rusya tarafını tutan Ermeni ve Rumların Müslüman halka ettikleri ihanet ve eziyet hat safhaya varmış, asker ve mühimmat da yetiştirilemediğinden kurtuluş, bir an önce antlaşma imzalamakta görülmeye başlanmıştı.³⁰³

Nihayet, Osmanlı Devleti'nin ağır kayıplar vermesine sebep olan Edirne Antlaşması 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanmıştı. Bu antlaşmanın XIII. maddesine göre; *“İki devlet, tebaalarından, herhangi sınıfından olursa olsun, harp sırasında gerek silahla ve gerek söz veya niyetle diğer tarafa geçenleri af edecektir. Ve bunların her biri kendi mal ve mülklerine sahip olacaklar ve istedikleri takdirde başka yere hicret edebilmeleri için on sekiz ay içinde mallarını satabileceklerdir. Böyle olduğu gibi gerek Türkiye'ye iade edilen yerler gerek Rusya tarafında bırakılan arazideki halktan, bir devlet toprağından diğerine geçmek isteyenlerin para ve nakledilebilir eşya ile diğer tarafa geçmelerine, on sekiz ay zarfında müsaade edilecektir.”*³⁰⁴

Osmanlı Devleti, bu maddeyi başlarda çok da önemsememiş, reayanın kendi isteği ile Rusya tarafına göçmesini antlaşmanın bir gereği olarak görmüş, Ermenilerin yaşadıkları yerlerden hoşnut oldukları sürece, yerlerini yurtlarını terk etmek isteyeceklerine pek de ihtimal vermeyen bir iyimserlik ya da böyle olmasının temenni eden bir çaresizlik içinde olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti, bu maddenin çok önceden tasarlanmış olan Ermenilerin top yekûn tehcir edilerek İran ile Osmanlı arasında bir Ermenistan kurma planının bir parçası olduğunu düşünmemiş; bu göçün, Rus Generaller, Ermeni keşiş ve ruhbanlarının zoru ve baskısıyla yapılabileceğini hiç ummamıştı.³⁰⁵

Hâlbuki Edirne Antlaşmasının XIII. maddesi de tıpkı Türkmençay Antlaşmasındaki XV. madde gibi daha savaşlar başlamadan önce tasarlanmış olan Ermenilerin göçürülmesi işinin hukuki bir kılıfı olmaktan başka bir anlam taşımıyordu.³⁰⁶

Paskeviç, tamamen politik nedenler yüzünden, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin umut ve hırslarını, en üst dereceye kadar cesaretlendirmiş, bu politika sonunda öyle bir durum ortaya çıkarmıştı ki, daha önce Türk komşuları ve

³⁰³ Beydilli, **a.g.m.**, s.384-385.

³⁰⁴ Erkin, **a.g.e.**, s.90.

³⁰⁵ Beydilli, **a.g.m.**, s.387.

³⁰⁶ Beydilli, **a.g.m.**, s.408.

yöneticileriyle uyum içinde bulunan bu insanlar şimdi onlara cephe almışlardı. Rus işgalleri sırasında, Ruslarla yaptıkları işbirliği ve Müslümanlara karşı giriştikleri düşmanca tutumlarla sebebiyle kendilerinden hesap sorulabileceğinden endişe eden Ermenilerin çoğu, antlaşmanın XIII. maddesindeki affedileceklerine dair teminata rağmen cezalandırılmaktan korkarak yine aynı maddenin verdiği hak ile kitleler halinde Ruslarla birlikte gitmek istiyorlardı.³⁰⁷

Doğu Anadolu'daki Ermenilerin göçü ve iskânı için General Pankratyev görevlendirilmişti. Ancak General Pankratyev, göçe gönüllü olan Ermenilerden çok yerlerinde kalmak isteyen Ermenilerle ilgileniyordu. Kazalarda ziraatı engelleyerek Ermeni tebaayı göçe zorluyordu. Ermeni Karabaşı ve ruhban göç etmeye ikna edilmiş olduğundan, onlar adına Erzurum'un içinde ve Pasin, Mecingert, Hınıs, Tekman, Tırhan kazalarında propagandalar yapılmakta ve Ermeniler her türlü zorlama ve korkutmalarla Karabaş'ın defterine kaydedilmekteydi. *"Biz Devlet-i Aliyye reayasıyız, gitmeyiz!"* diyenler de Ermeni keşiş ve ruhbanların ev ev dolaşarak, mahalle imamının defterine yazılacak olanların mal ve mülklerinin yağma edilip, ateşe verileceği dair tehditleri karşısında çaresiz göç etmeye mecbur kalıyorlardı.

İki devlet arasında reayanın ancak serbest iradeleriyle göç edebilecekleri ve zorlayıcı uygulamalara meydan verilmemesi konusunda General Pankratyev birçok defa uyarılmıştı. Pankratyev bu uyarılara verdiği cevaplarda zorlayıcı tavırların söz konusu olmadığını dile getirmiş ve tellallar vasıtasıyla gitmek istemeyenlere müdahale edilmeyeceğine dair duyurular yapmışsa da işin iç yüzünün böyle olmadığı tahmin edilmektedir.³⁰⁸

Ruslar tarafından işgal edilen bölgelerdeki Müslüman halkın çoğu, savaş sırasında evlerini terk ederek bir yıl kadar işgal edilmemiş yerlerde yaşamış, bu durum onları sefaletin ve hatta açlığın içine düşürmüştür. Savaş bitip antlaşma imzalanmasına müteakip eski yerlerine dönenler ise evlerinin Ruslar ve Ermeniler tarafından tahrip edilmesi dolayısıyla çadırlarda yaşamak zorunda kalmışlardı. Ermenilerin savaş sırasında Ruslarla bir olup yaptıkları eziyet yetmezmiş gibi Ruslarla birlikte giderlerken komşularının evlerini yıkarak çıkan keresteleri, gittikleri yerlerde inşa edecekleri evlerinde kullanmak üzere yanlarında götürmüşlerdir.³⁰⁹

³⁰⁷ Baddeley, **a.g.e.**, s.222.

³⁰⁸ Beydilli, **a.g.m.**, s.387-389.

³⁰⁹ Beydilli, **a.g.m.**, s.391.

Ermenilerin bir kısmı savaş sırasındaki faaliyetlerinden dolayı cezalandırılma korkusu ile bir kısmı da Rusların zorlamaları sebebiyle yaşadıkları yerleri terk ederek göçmüşlerdir. Ancak bu sebeplerin yanında Osmanlı devlet memurlarının menfi tavırlarının da reaya göçünde etkili olan faktörlerden biri olduğunu kabul etmek zorundayız.³¹⁰ Cizye tahsilinin Mültezimlere verilmesi şikâyetlerin başlangıcı olmuştu. Cizyeden muaf olanlara cizye ödetilmesi, vaktinden önce tahsilât yapılması, daha önce göç etmiş olanların cizyelerinin de mevcut reayadan alınmak istenmesi onları daha uygun yerlere göç etmeye zorlamıştır. 1830 yılından çıkarılan kararname ile usulsüz tahsilât yapılması yasaklanmıştır.³¹¹

Ermeniler ister gönüllü isterse zorla olsun 1830 yazında Rus topraklarına yerleşmek üzere yollara düşmüşlerdi. Mallarını, ekili bahçelerini, evlerini bırakmak zorunda kalan, Rus baskısı ile göçe razı edilmiş olan Ermenilerden bir kısmı yolda pişmanlık duyarak kaçmışlar ve Rusların eline geçmemek için çeşitli yerlerde saklanmaya çalışmışlardır. Nitekim Erzurum köylerinden 100 kadar hane bir fırsatını bulup kaçarak, geriye döndükleri görülmüştür. Ruslar, Erzurum reayasının çoğunu Ahıska'da iskân ettirmeyi düşünmekteydiler. Ancak buraya getirilen Ermenilerin kaçmaya hazır oldukları anlaşıldığından, bölgeyi sıkı kontrol altında tutmaya çalışmışlardı.³¹²

Pankratyev'in organize ettiği Doğu Anadolu'dan göçürülen Ermeni nüfusunun 100.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı resmi kayıtlarında, göçürülen reayanın tespiti amacıyla tutulan defterlere göre; yalnızca Erzurum'dan 4230 hane, yaklaşık 21.150 kişi Rus tarafına göçürülmüştür.³¹³

Ruslar, İran ve Doğu Anadolu'dan aynı yöntemlerle göçürdükleri çok sayıdaki Ermeni nüfusu sayesinde, uzun vadede, iktisadi, siyasi ve askeri bir takım faydalar sağlamayı düşünüyorlardı. Göçürülen reayayı, Ahıska, Ahılkelek ve Azerilerin Revan Hanlığı toprakları üzerinde iskân ettirerek buraları ekonomik açıdan şenlendirecek aynı zamanda da Ermeni vilayetinin teşkiline vesile olacaktı. Bunun yanında, bu Ermeniler vasıtasıyla Osmanlı Devleti ve İran'a karşı güçlü bir "askeri

³¹⁰ Akmaz, **a.g.e.**, s.170.

³¹¹ Mücteba İlgürel, "Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828-29 İlk Rus İstilasası", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, H. Dursun Yıldız Hatıra Sayısı ayrı basım, İstanbul 1994, s.174-175.

³¹² Beydilli, **a.g.m.**, s.390.

³¹³ Beydilli, **a.g.m.**, s.407.

kordon” ve bu sınır boyunca uzanan tampon bölge oluşturacaktı.³¹⁴ Fakat bir süre sonra, bölgedeki Ermeni kilisesinin reisi Nerses Aşdaragesi'nin, müstakil bir krallık gibi hareket etmeye kalkışması, Ruslar ile Ermeniler arasındaki dostluk ve işbirliğinin bozulmasına sebep oldu. Ermeniler müstakil bir Ermeni Devleti beklerken, Rus Çarı I. Nikola bir ferman yayınlarak “*Ermeni Vilayeti*” adını verdiği yeni tampon bölgeyi Rusya'ya ilhak ettiğini açıkladı. Böylece Ermenilerin Rusya'ya bağladıkları umutlar ve bağımsızlık hayalleri sönmüş, Ermenilerin bir kısmı Rus idaresine girmiş oldu. Ruslar, bu Ermenileri hem Türkiye aleyhinde, hem de Türkiye Ermenilerini kışkırtmada kullanmışlar, fakat Ermenilere vaat ettikleri müstakil Ermenistan'ın kuruluşuna asla izin vermemişlerdir.³¹⁵

3.9. Savaşın Sona Ermesi ve Edirne Antlaşması

Vaka-i Hayriye ile ordusunu, Navarin'de de donanmasını kaybeden Osmanlı Devleti, 1828–1829 savaşına oldukça güçsüz ve bitkin bir halde girmişti. Yeniçeri ocağı yerine oluşturulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye geliştirilememişti. Devletin ileri gelenleri devletin içinde bulunduğu şartların farkındaydılar ancak ağır tahriklere sessiz kalınamayarak bu iki cepheli savaş başlamıştı.

Rus saldırıları her iki cephede de Mayıs 1828'de başlamış; Ruslar, Rumeli'de Tuna'yı aşarak İbrail'i almış, Anadolu'da ise Anapa, Kars ve Ahıska'yı ele geçirmişlerdi. Ancak Osmanlı mukavemetini yıkamamışlar ve ordularında ortaya çıkan salgın hastalıklar sebebiyle çok sayıda kayıp vermişlerdi. Bu sebeplerle barış yapmaktan yana olan Rusların ilk antlaşma teklifi, II. Mahmud tarafından samimi bulunmadı ve reddedildi.³¹⁶

Kış mevsiminin gelişi sebebiyle bir süre tatil edilen savaş Mayıs 1829'da yeniden başlamıştı. Ruslar, hemen harekete geçerek Rumeli tarafında Edirne ve Kırkkilise'yi silah patlamadan almışlar, panikleyen Türk kuvvetlerini hızla bertaraf ederek Marmara sahillerine kadar dayanmışlardı. Anadolu tarafında ise Erzurum, Bayezid ve Hınıs'ı ele geçiren Ruslar, Bayburd'a kadar gelmişlerdi.³¹⁷

³¹⁴ Gülsoy, **a.g.e.**, s.23; Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.43.

³¹⁵ Saray, **a.g.e.**, s.30.

³¹⁶ Turan, **a.g.m.**, s.114-118.

³¹⁷ Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, C.II, s.96.

Osmanlı Devleti, gerek Anadolu'daki gerekse Rumeli'deki bu büyük kayıplar verirken, İstanbul ve Boğazlar dahi Rus tehdidine maruz kalmıştı. İstanbul'u kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve bu korkuyla barış yollarını araştırmaya başlamıştı. Hâlbuki 20–25 bin kişilik bir Türk kuvveti Rusları Edirne'den çıkarmak ve savaşın seyrini değiştirmek için yeterliydi. Ancak Şeyhülislam ve bazı devlet adamlarının yersiz paniği II. Mahmud'un barış yönünde karar almasında etkili oldu.³¹⁸

Ruslar, kazandıkları zaferlere rağmen, destek alamayacaklarından korkuyor ve salgın hastalıklar sebebiyle büyük kayıplar veriyorlardı. Ordu bu durumdayken İstanbul'u almanın imkânsız olduğunu biliyorlardı. Bu sebeplerden dolayı Ruslar da barış yapılmasını arzu ediyor ve antlaşma imzalanması için delegeler tayin edilerek bir an evvel müzakerelerin başlamasını istiyorlardı. Çar Nikola, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm aracılığıyla yeniden barış teşebbüslerine girişti. III. Friedrich Wilhelm de General Müffling'i elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Müffling, antlaşma için Rus delegelerinin hazır olduğunu eğer Osmanlıların da delege tayin ederlerse hemen müzakerelere başlanılabileceğini bildirmişti.³¹⁹

Osmanlı Devleti, Defterdar Sadık Efendi ve Abdülkadir Bey'i; Ruslar ise Comte Alexis Orloff ve Friedrich Pahlen'i delege olarak tayin etmiştiler.³²⁰

Ruslar tekliflerini şu şekilde sıralamışlardı;

I. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın özerk bir yapı kazanmasını ihtiva eden Londra antlaşmasını kabul edecek,

II. Rusya'ya 10.000 Macar altını savaş tazminatı verilecek,

III. Akkerman antlaşmasında yer aldığı gibi Rus Tüccarların 1806 savaşında ve 1821'den sonra uğradıkları zararlar ödenecek,

IV. Savaş tazminatı ödeninceye kadar Eflak-Boğdan ve Silistre kalesi rehin olarak Rus işgalinde kalacak,

V. İbrail ve Yerköy kaleleri yıkılarak Eflak arazisine katılacak,

VI. Aslında 20.000 Macar altını olarak hesaplanmış olan savaş tazminatının yarısına karşılık olarak Anadolu tarafından Anapa, Faş (Poti), Ahıska ve Ahılkelek kaleleri Rusya'ya verilecek,

VII. Sırbistan'dan ayrılmış olan 6 nahiye Sırp ülkesine katılacak,

³¹⁸ Kurat, **a.g.e.**, s.57.

³¹⁹ Turan, **a.g.m.**, s.118-119.

³²⁰ Muahedat Mecmuası, C.IV, İstanbul 1298, s.70.

VIII. Ruslar, Karadeniz’de ticaret serbestliğine sahip olup, Karadeniz ve Boğazlar Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunmayan tüm devletlerin ticaret gemilerine açık olacak.³²¹

Rus teklifleri, değinilen meseleler bakımından Osmanlı devlet adamları ve Padişah’ı şaşırtmamıştı. Ancak bu meselelerin bu denli ağırlaştırılarak sunulması Padişah’ı hayli telaşlandırmıştı.

Bab-ı Ali, zaten Sadrazam Reşid Mehmed Paşa’ya gönderdiği talimatta, Mora hakkındaki Londra antlaşmasını kabul ettiğini, Rus tüccarlarının tazminatları hakkında da görüşülebileceğini ve Bükreş ile Akkerman antlaşmasındaki Eflak-Boğdan imtiyazı ve Sırbistan katılacak nahiyelerle ilgili maddeleri kabul edeceklerini bildirmişti. Ancak Ruslar, bunların yanında Anadolu tarafında 4 kale ve savaş tazminatı olarak da 10.000 Macar altını istiyorlardı.³²²

Rusya, Osmanlı’ya savaş ilan ederken *“karşılaştığı bazı problemlerin Rus şerefine zarar verdiğini bu amaçla harekete geçtiğini yoksa hâkimiyet alanını genişletmek gibi bir amacının olmadığını”* dile getirmişti.³²³ Ancak savaş sonunda Osmanlı Devleti’ne teklif ettiği antlaşma şartları arasında büyük çelişki vardı. Osmanlı delegelerinin, Rus İmparatoru tarafından yayınlanan beyannamedeki *“Avrupa kıtasından bir karış yer alınmayacağı”*na dair taahhüdü hatırlatarak³²⁴ barış şartlarının ağırlığı konusundaki uyarıları ve değişiklik talepleri Rus delegeler tarafından son derece sert bir dille karşılanmıştı. Rus delegelerin, *“Çar savaş öncesinde yayınlanan beyannamedeki açıklamalarında samimi ise de savaş hali şimdi bu şartların gerektirmiştir. Rus İmparatorunun insaf ve hakkaniyetine dayanarak hazırladığı bu şartların değiştirilmesi söz konusu dahi olamaz. Devleti Aliye şartları kabul etmez ve muharebeyi seçerse kendisi bilir. Şartların değiştirilmesi konusunda tartışmaya gerek yoktur bundan ilerisi elimizden gelmez.”*³²⁵ şeklinde verdikleri cevaptan da anlaşılacağı üzere Rusya elde ettiği galibiyetin diplomatik aşamasında kendi isteklerini son derece diktatörce bir dayatmayla Osmanlı Devleti’ne kabul ettirmek istemişti.

Sadık Efendi ve Abdülkadir Bey, *“bu şartlar size göre hafifse de bize göre oldukça ağırdır, icrası Devlet-i Aliye’ce mümkün değildir. Eğer gerçekten barış*

³²¹ Turan, **a.g.m.**, s.125.

³²² Turan, **a.g.m.**, s.126.

³²³ Gökçe, **a.g.e.**, s. 226.

³²⁴ BOA. H.H. Nr. 43208.

³²⁵ BOA. H.H. Nr. 43209.

istiyorsanız antlaşma şartlarını müzakere edelim” diyerek değişiklik talep edince Ruslar, şartları tekrar müzakere etmenin hiçbir fayda sağlamayacağını dile getirmişlerse de Osmanlı delegelerinin ısrarı üzerine müzakereyi kabul etmişlerdi.³²⁶

Şeyhülislam Tahir Efendi, Sadaret Kaymakamı Hulus Ahmed Paşa, Serasker Hüsrev Paşa ve Reisülküttap Pertev Efendi tazminat meselesinin ne şekilde çözülebileceği konusunda görüşmelerde bulunmuşlar ve şu karara varmışlardı: Her şeyden önce Rusya’yı tazminat talebinden vazgeçirmeye çalışılacak; bu mümkün olmazsa Anapa ve Faş (Poti) kaleleriyle bir miktar verilecek; o da olmazsa Boğdan ve sonra da Eflak Rusya’ya terk edilecek; eğer bunlardan hiçbiri kabul edilmezse tazminat miktarını azaltıp taksit sayılarını çoğaltılması için çabalanacaktı.³²⁷

Yapılan müzakerelerde antlaşma şartlarında Osmanlı Devleti’nin istediği yönde hiçbir değişikliğe gidilmemişti. Ancak Osmanlı Devleti’nin yeniden savaşa girecek durumda olmadığını bilen Sadık Efendi ve Abdülkadir Bey, bu emrivaki şeklinde önüne sürülen antlaşmayı kabul etmek zorunda kalmış ve antlaşma metni 14 Eylül 1829 Pazartesi günü imzalanmıştır.

Antlaşma senetleri imzalandıktan sonra halen harp halinde olan Anadolu cephesindeki Paskeviç’e de haber gönderilmişti. Böylece hem Rumeli hem de Anadolu cephesinde savaş hali sona ermişti. Rus işgalinde bulunan yerlerin boşaltılması için antlaşmanın bir an önce tasdik edilmesi gerekiyordu. II. Mahmud, savaşın son bulmuş olmasına memnun olmuştu ancak bu denli ağır şartları içeren bir antlaşmaya imza atmış olmaktan dolayı tedirgindi. Antlaşmayı 24 Eylül’de tasdik ederken İngiltere ve Fransa’nın antlaşma şartlarına itiraz etmesini umuyordu fakat bu iki devletin şartların değiştirilmesi yolunda hiçbir gayretleri olmadı.³²⁸

Edirne antlaşması metni 16 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler kısaca aşağıdaki gibidir:

I. Madde: Osmanlı Devleti ve Rusya arasında karada ve denizde her türlü düşmanca harekete son verilecek ve iki devlet ilelebet barış içinde olacaktır. Bundan böyle her iki devlet de tebaaları arasındaki her türlü sorunun barışçı yollardan çözümünü için çalışacaktır.

³²⁶ BOA. H.H. Nr. 43209.

³²⁷ Turan, **a.g.m.**, s.126.

³²⁸ Turan, **a.g.m.**, s.134-136.

II. Madde: Rus Çarı, Rumeli'deki işgal ettiği yerleri Osmanlı Hükümdarına iade edecek.

III. Madde: İki devlet arasındaki Rumeli sınırı, savaştan önce olduğu gibi Tuna nehri olacak ve her iki devletin ticaret gemileri de Tuna nehrini serbestçe kullanabilecektir.

IV. Madde: Anadolu tarafındaki Osmanlı-Rus sınırı ise Rus işgaline uğrayan bölgelerin çoğunun Ruslara bırakılması şeklinde tanzim edilecektir.

V. Madde: Eflak-Boğdan'a verilen imtiyazlar ve uyması gereken şartlar antlaşma metnine ekli senette belirlenmiştir.

VI. Madde: Akkerman antlaşmasında Sırlara verilmiş olan haklar bu antlaşmada da teyit edilmiştir.

VII. Madde: Eskiden de olduğu gibi Rus halkı gerek karada gerek denizde olsun Osmanlı ülkesinde serbestçe ticaret yapabilecekler, Rus bayrağı taşıyan ticaret gemileri hiçbir kontrolden geçmeden Osmanlı sularında ticaret yapabilecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmayan devletlerin ticaret gemileri de serbestçe gelip geçebileceklerdir.

VIII. Madde: 1806 savaşında zarara uğramış olan Rus tüccarların zararlarına karşılık Osmanlı Devleti'nin Akkerman antlaşmasında taahhüt ettiği ancak ödemediği tazminat 1,5 milyon Macar altını olarak ödenecektir.

IX. Madde: Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ve bu tazminatın bir kısmına karşılık - 4. maddede belirtildiği gibi - Anadolu tarafından 4 kale verecektir.

X. Madde: Osmanlı Devleti, 1827 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından hazırlanan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını içeren protokolü kabul etmiştir.

XI. Madde: Osmanlı Devleti antlaşmanın şartlarını yerine getirinceye kadar Rusya işgal ettiği yerlerde kalacak ve buraları kendi kanunlarıyla idare edecektir. Antlaşma şartlarının yerine getirildiği andan itibaren Rusya işgal ettiği yerleri boşaltacaktır.

XII. Madde: Antlaşma imzalandıktan sonra iki tarafın da askeri makamlarına gerek karada gerekse denizde savaş halinin son bulması ve düşmanca hareketlerin bırakılması için emirler verilecektir.

XIII. Madde: Her iki tarafın tebaalarından da savaşa katılmış olanlar affedilecek ve isteyenler para ve taşınabilir eşyalarıyla birlikte 18 ay içinde göç edebileceklerdir.

XIV. Madde: Savaş esirlerinin tamamı iade edilecek. Ancak bunlardan din değiştirmek isteyenler her iki devlet de karışmayacaktır.

XV. Madde: İki devlet arasında daha önce imzalanmış olan antlaşmalar aynen geçerliliğini koruyacaktır.

XVI. Madde: Antlaşmanın tasdikli nüshaları en geç 6 hafta içinde mübadele edilecektir.

Ayrıca 16 maddelik bu ana metin dışında, savaş ve ticaret tazminatı ile işgal altındaki yerlerin tahliyesine dair 4 maddeden oluşan ek mukavele ve bir de Eflak-Boğdan'ın ayrıcalıkları ile ilgili münferit senet de imzalanarak Antlaşmaya eklenmiştir.³²⁹

Edirne Antlaşması, Rus ordularının İstanbul yakınlarına kadar ilerlemelerine engel olamayacak derecede askeri gücünü kaybetmiş olan Osmanlı Devleti'nin, diplomasi alanında da bir başarı gösteremeyerek, galibin büyük bir dayatmayla ileri sürdüğü bu derece ağır barış şartlarını aşağı yukarı olduğu gibi kabul etmek zorunda kaldığını gösteren bir vesikadır.³³⁰ Bu bakımdan 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonraki en ağır antlaşmadır.³³¹

Edirne Antlaşmasıyla, *“istihkâmları yıkılmış olan Osmanlı İmparatorluğu, Rus müdahalelerine karşı her yönden açık”* bir saha haline gelmişti.³³² Avusturya elçisi, Edirne Antlaşması için *“Galip bir devletin zayıf bir düşmanı bugüne kadar akdetmeye zorladığı en ağır ve en küçük düşürücü antlaşma”* olarak nitelendirirken, antlaşmayı Bab-ı Ali'nin *“Bağımsız devletler arasında sayılmadığının”* bir işareti olarak yorumluyordu.³³³

³²⁹ Muahedat Mecmuası, C.IV, İstanbul 1298, s.70-83.

³³⁰ Turan, **a.g.m.**, s.142-143.

³³¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, Ankara 1961, s.122.

³³² Turan, **a.g.m.**, s.143.

³³³ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev: Nilüfer Epeçeli, İstanbul 2005, C.V, s.294.

3.10. Edirne Antlaşmasından Sonra Doğu Anadolu'da Rusya'ya Bırakılan Yerler

Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşmayla yüklü bir tazminat ödemeye mecbur bırakıldığı gibi gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'da büyük miktarda toprak kaybetmiştir.

Rusya'nın maksimum düzeydeki taleplerinin büyük kısmı Doğu Anadolu sınırındaki toprak ilhakları ile ilgiliydi. Bu talepler Rusların Kafkas sınırındaki zaferleri sebebiyle bir hayli arttırılmıştı.³³⁴

Edirne Antlaşması, Osmanlı delegelerinin itirazlarına rağmen Rusların ağır isteklerinde Osmanlı lehine hiçbir değişiklik yapılmaksızın kabul edilmişti. 14 Eylül 1829'da akdedilen antlaşmanın IV. Maddesi Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus sınırının tespiti ile ilgiliydi. Bu maddeye göre; iki tarafın sınırı Guril ve İmre sınırından geçerek Ahıska, Kars ve Gürcistan sınırının birleştikleri hat olacaktır. Bu sınırın kuzeyden iki saat uzağındaki Ahıska ve Ahılkelek Kaleleri Rusya tarafında kalacak, güneyde ve batıda ise Kars ve Trabzon tarafında kalan arazi ile Ahıska ilinin büyük kısım arazisi Osmanlı Devletinde kalacaktır. Bu sınırın kuzey ve doğusundaki Gürcistan, İmre ve Guril tarafındaki arazi ile Kuban nehrinin ağzından Sen Nikola (Şekvetil) limanı da dâhil olmak üzere bütün Karadeniz sahilleri Rusya'ya bırakılacaktır.

Böylece Rusya, Ahıska ilinin geri kalan arazisini, Kars şehrini, Bayezid şehrini, Erzurum şehrini ve bunların yanında Rus askeri tarafından istila edilmiş olup da belirlenen sınırın dışında kalan bütün arazi Osmanlı Devleti'ne iade edilecektir.³³⁵

Osmanlı Murahhasları, müzakereler sırasında Anapa, Faş, Ahıska ve Ahılkelek kalelerinin Rusya'ya terk edilmesiyle ilgili maddeye itiraz ederek; bu bölgelerde bulunan Çerkez ve diğer kabilelerin eskiden beri Osmanlılarla yakın alakalarının bulunduğunu ve Osmanlılar buralardan elini çekse dahi bölge halkı buna razı olmayacaklarını dile getirmişlerdi. Ancak Rusya bunu tartışma konusu olarak dahi görmediğini belirtmişti.³³⁶

³³⁴ Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", **Türkler**, C.XII, Ankara 2002, s.713.

³³⁵ Muahedat Mecmuası, C.IV, s.72-73.

³³⁶ Turan, **a.g.m.**, s.135.

Osmanlı Devleti ve Rusya antlaşma imzalamaya karar vermiş, Rumeli cephesinde ateşkes ilan edilmiş, şartlar ve sınırlar büyük ölçüde karara başlanmış olmasına karşın Anadolu cephesinde savaş sürmekteydi. Rumeli cephesi Rus Komutanı Diebitsch, antlaşma haberini alır almaz askerlerine ilerlememeleri için talimat vermiş, Doğu Cephesi başka bir kumandan tarafından yönetildiği için oraya karışamayacağını belirtmişti.³³⁷

Bayburd muharebesi devam ettiği sırada Osman Paşa'ya antlaşmanın imzalandığı haberi ulaşmıştı. Ancak Ruslar ilerlemeye devam ediyorlardı. Bunun üzerine Osman Paşa bir toplantı tertip etti. Erzurum ve Sivas Valisi Çeçenzade Hasan Paşa, Adana Valisi Esad Paşa, Diyarbakir Valisi Yahya Paşa ve Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın katıldığı toplantıda Türk askerinin hızla firar ettiği göz önüne alınarak antlaşmanın yapıldığı haberinin General Paskeviç'e bildirilmesine karar verildi. Şark Seraskeri Osman Paşa ve Erzurum ve Sivas Valisi Hasan Paşa, eski Erzurum Mübayaacısı Fatih Efendi'yi bu görevle Paskeviç'e göndermeyi kararlaştırdılar.³³⁸

Fatih Efendi, görevlendirildiği üzere Osman Paşa'nın antlaşmanın imzalandığına dair kamesini Paskeviç'e sundu. Paskeviç'in, bu bilgiye şüpheyle yaklaşması ve inanmadığını dile getirmesi üzerine Fatih Efendi bir süre bilginin doğruluğuna ikna etmek için çabalamıştı. Daha sonra tatmin olan Paskeviç, aslen Fenerli Rumlarından olup 1820'de Rusya'ya kaçmış olan General Olenkalı'yı Fatih Efendi ile birlikte Osman Paşa'ya göndermiş ve Seraskeri anlaşmanın yapıldığını daha önce haber aldığı halde bunu gizlemekle suçlamıştı. Ayrıca Fatih Efendi'ye Seraskerin yanına gidip dönünceye dek ordusunu Balahor ve Sinür'den geriye çekmeyeceğini dile getirmişti. Fatih Efendi de Paskeviç'in yeniden bir askeri harekâta girişmesini engellemek ve ona gözdağı vermek için Top Yolu'nda Ali Bey idaresinde 15.000, Kelkit'te de Esat Bey idaresinde çokça askerin bulunduğunu söylemişti. Ancak bu bölgedeki Türk askeri sayısı 3.000'i geçmiyordu.³³⁹

Serasker Osman Paşa ile Rus Generali Olenkalı'nın görüşmeleri bittikten sonra Fatih Efendi ve General Olenkalı, Paskeviç ile yapılan görüşmeleri devam ettirmek üzere yeniden yanına dönmüşlerdi. Sinür'den kalkan Paskeviç, Bayburd'da bir

³³⁷ Turan, **a.g.m.**, s.124.

³³⁸ Aykun, **a.g.e.**, s.77.

³³⁹ Aykun, **a.g.e.**, s.78.

gece konakladıktan sonra Erzurum'a gitmiş, Fatih Efendi de onunla birlikte hareket etmişti.

Erzurum'da devam eden görüşmelerde Paskeviç, işgal edilen yerlerin tahliyesine kadar Erzincan, Kelkid, Şirvan ve Bayburd'un kendilerinde kalmasını istedi. Paskeviç'in bu isteğine karşılık Fatih Efendi, Erzincan'ın Rus işgaline uğramadığını, Kelkid ve Şirvan kazalarının da Ruslar tarafından boşaltıldığını, Bayburd'un ise harap hale gelmesi sebebiyle burada da asker bırakılmasının uygun olmayacağını dile getirmişti. Bu açıklamadan sonra teklifinden vazgeçen Paskeviç, Bayburd'da Osmanlı Devleti'nin de asker bırakmamasını şart koşmuştu.³⁴⁰

Fatih Efendi ile Paskeviç arasında yapılan görüşmede kışın gelmesi sebebiyle Erzurum'un tahliyesinin daha sonraya bırakılmasına³⁴¹ ve Posof, Oltu, Göle, Narman, Tortum, İspir ve Bayburd'un ise antlaşmanın onaylı nüshalarının mübadelesinden sonra boşaltılmasına karar verilmişti.³⁴²

Erzurum'un tahliyesi için biri Ruslar tarafından diğeri Osmanlılar tarafından imzalanmak üzere iki senet hazırlanmıştı. Fatih Efendi'nin imzalanmak için getirdiği senet Osmanlılar tarafından imzalanıp, Erzurum'daki Rus yetkililerine teslim edilmeyince Ruslar da toplar ve mühimmatı Tiflis'e göndermeye başlamışlar ve ambarları da ateşe vermişlerdi.³⁴³

Daha sonradan, Şark Seraskeri Osman Paşa ve General Paskeviç arasında Doğu Anadolu'da Ruslar tarafından işgal edilmiş yerlerin tahliyesi için bir mukavelename imzalanmıştır. Tarih kısmı boş bırakılmış olmasına rağmen Ekim 1829'da yapıldığı anlaşılan bu mukavelenameye göre;³⁴⁴

I. Anadolu vilayetlerinin tahliyesi Edirne antlaşmasının tasdikli nüshalarının mübadelesinden 3 ay sonra başlayacak ve 5 ay içinde tamamen boşaltılacak, yani tüm tahliye işlemi toplam 8 ay zarfında tamamlanmış olacak. Mümkünse İspir, Oltu, Tortum ve Narman kazaları hemen Osmanlı Devleti'ne teslim edilecektir.

II. Edirne Antlaşmasının tasdikli nüshalarının mübadele haberi ulaşır ulaşmaz Bayburt ve Muş şehirleri Osmanlı Devleti'ne teslim edilecektir.

³⁴⁰ Aykun, **a.g.e.**, s.78.

³⁴¹ BOA. C.HR. Nr. 2251

³⁴² Aykun, **a.g.e.**, s.79.

³⁴³ Aykun, **a.g.e.**, s.79.

³⁴⁴ Şerafettin Turan'ın adı geçen makalesinde bu mukavele senedinin bir örneği olan BOA. H.H. Nr. 43148 vesikaya yer verilmiştir. Bu vesikanın bir sureti de BOA. H.H. Nr. 43148-B kayıt numarasıyla araştırmalarımız sırasında elimize geçmiştir.

III. Yukarıdaki iki maddede adı geçen yerler tamamen tahliye edilinceye dek Rus memurlar tarafından idare edilecek ve bu görevlilere hiç kimse müdahale etmeyecektir.

IV. Kış mevsiminin gelmesi sebebiyle erzak ve mühimmatın nakli mümkün olmadığından Erzurum, Emre, Tercan, Hınıs, Aşağı ve Yukarı Pasin kazaları ile Kars ve Bayezid kaleleri gelecek bahara dek Rusya'nın idaresinde kalacaktır.

V. Ahıska eyaletinde, Osmanlı ve Rus memurlardan oluşturulacak heyet mayıs ayında belirlenen bir yerde toplanarak, yeni hududun tespiti için çalışacağından, Rus askerlerinin Kobliyan, Baçkof, Ardahan ve Göle'nin bir bölümünden başka bir kazada bulunmayacak ve tespit edilen hududa göre Ahıska eyaletinin Osmanlı tarafında kalacak olan kazaları Osmanlı Devleti'ne teslim edilecektir.

VI. Kıştan gelecek bahara kadar Rus askerlerinin kışlayacakları yerler Ruslar tarafından belirlenecek memurlar tarafından idare edilecek ve hiç kimse tarafından müdahalede bulunulmayacaktır.

VII. Anadolu tarafında işgal altında olan yerler, Edirne Antlaşmasının tasdikli nüshalarının mübadelesinden sonra, en geç 8 ay içinde tamamen tahliye edilecektir.

Rusların işgal ettikleri yerleri tahliye etmeleri aynı zamanda hudut tespiti anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte şark hududunun nasıl olması gerektiği Edirne Antlaşmasının IV. maddesinde ayrıntıları ile verilmişti. Ancak Ahıska kalesinde olan Rus generalinin hudut tespiti için memur görevlendirilmesi talep etmişti.³⁴⁵ Bunun üzerine Mısırlı-zade Tufan Ağa şark hududunun tespiti için görevlendirilmişti.

Tufan Ağa, General Paskeviç ile yaptığı görüşmelerde iki devletin hazırladığı haritaların birbirini tutmadığı görülmüştür. Her iki taraf da kendi haritalarının doğruluğu konusunda ısrarcı olunca sınır konusunda bir sonuca varılamamış ve sınır bölgesine gidilerek gereğinin yapılmasına karar verilmişti. Rusya ve Osmanlı tarafından tertip edilen iki heyet Ahıska'ya gönderilmiş söz konusu yerlerden Müslüman ve gayrimüslim birçok yaşlı kimselerle birlikte incelemeler yapmışlardı. Daha sonra bir toplantı tertip edilmiş ve her iki tarafın memurları da çizmiş oldukları haritaları ortaya koymuşlardı. Ancak yeni haritalar da birbirleriyle çelişiyordu. Her iki taraf da bu konuda karşı tarafı suçluyordu.

³⁴⁵ BOA. H.H. Nr. 43193-M

Ruslar, Seneniğ ve Kobliyan denilen kalabalık nüfusa sahip bölgede hak iddia ediyor ve eğer buralar kendilerine terk edilmez ise tazminatta yapılacak indirimden vazgeçeceklerini söylemişlerdi. Rusya'nın, tazminat konusundaki baskısı Osmanlı Devleti'ni bazı tavizler vermeye zorlayacak ve Osmanlı Devleti, Rusya ile 1836 yılında tazminat ve tahliye konularına dair bir antlaşma daha imzalanmak zorunda kalacaktı.³⁴⁶

Sınır, Edirne Antlaşmasındaki IV. madde gereğince çizildikten sonra, Osmanlı devleti Kafkasya'daki hükümrانlık haklarından vazgeçmiş oluyordu. Osmanlı Devleti'nin çok önemli kalelerden biri olan Anapa kalesi Rusların eline geçmişti. Çerkezlerin Türklerden silah ikmali yaptıkları yer olan Anapa, Osmanlı Devleti için bir askeri liman vazifesi görüyordu. Ayrıca, bu antlaşmayla Kırım ile Transkafkasya arasındaki direk ulaşım imkânı sağlayan Faş (Poti) kalesi de Ruslara geçiyor ve Osmanlı Devleti'nin Çerkezistan'daki bütün hükümrانlık hakları sona ermiş oluyordu.³⁴⁷

Edirne Antlaşmasıyla Rusya'ya terk edilen Doğu Anadolu'daki mahallerdeki Müslüman halk Rus idaresine geçmekten oldukça rahatsızdı.

Anapa'nın Rusların eline geçmesinden sonra buradaki Rus generali Loytnant'ın, Kafkas kabilelerine hitaben, “*Bundan böyle Rusya Devleti tarafına dâhil oldunuz. Bundan böyle Devlet-i Aliye canibine meyl etmeyin; bizimsiniz.*” demesi üzerine halkın buna cevabı “*Bizim dinimiz Din-i Muhammedi olmağla düvel-i Nasara reayası olmak emr-i muhaldır ve siz Devlet-i Aliyye'den muharebe ile yalnız Anapa kalesini teshir etmek vesilesiyle bizlere reayamız oldunuz demek hılaftır ve beynehümamızda bu muamele var iken kıyamete kadar birbirimizle muharebeden hali olamayacağımız derkardır. Bizler din bilip dinimize hizmet ederiz. Hak Teala hazretleri Devlet-i Aliyye'ye zeval vermesin. Bizler din-i Devlet-i Aliyye'ye ezeli tabi olarak şer'i kadim ile bağlandığımız cümle indinde müsellemler ve aşikârdır. Kusurumuz sebebine infiiale ve terbiyeye müstahak isek de yine afvlarıyla muamele buyururlar. Rusya tarafına ne meyl ve ne tabi ve ne reaya oluruz. Memleketçe bir hane kalınca muharebeden bir hatve ayrılmayız ve fütür dahi getirmeyiz. Eğer sen bizim biharımıza*

³⁴⁶ Ahmet Akmaz, **Osmanlı-Rus İlişkileri İçinde 1829 Edirne Antlaşması**, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi S.B.E., 2000, s.161-162.

³⁴⁷ Allen-Muratoff, **a.g.e.**, s.42.

ve sınırimıza müdahale ve taarruz etmez iseniz bizler de sizlere dahl-u taarruz etmeyiz.” olmuştur.³⁴⁸

Ruslar, Çerkezlerin direnişi karşısında Edirne Antlaşmasının Osmanlı Padişahı tarafından da onaylandığını belirttiği zaman da “*aynı zamanda Halife olan Osmanlı Padişahı’nı dünyadaki bütün Müslümanlar gibi biz de ruhani reis olarak kabul ediyoruz. Ancak siyasi bakımdan Osmanlı’ya hiçbir zaman bağlı olmadık. Zira ne vergi verdik, ne de bir neferimizi Osmanlı Bayrağı altında askere gönderdik*” diyerek Edirne Antlaşmasının Kafkasya ile ilgili hükümlerini tanımıyorlardı.³⁴⁹

Rus propagandaları savaş sırasında Osmanlı reayası üzerinde oldukça etkili olmuştur, ancak bu Müslüman ahaliden ziyade gayrimüslim halk arasında kendini göstermiştir. Rus komutanlar, Kafkas kabilelerinin Ruslara tabi olmalarını propagandalarla başaramayınca bu defa tehdit ile yıldırma deneriler. Ancak bunda da başarılı oldukları söylenemez.³⁵⁰

Edirne Antlaşmasıyla Anadolu’nun kilidi olan Ahıska Paşalığı ve Ahılkelek kalesi de Ruslara terk edilmiştir. Ahıska kalesinin ne derece kanlı çatışmalar sonucu elden çıktığını daha önceki bölümlerde değinmiştik. Ahıska halkı topyekûn son ana kadar kaleyi savunmuş, ancak Rusların katliamına maruz kalarak yenilgiye uğramışlardı. Rusya ile yapılan antlaşmaya göre Ahıska ve Çıldır eyaletinin bazı yerlerinin Rusya’ya terk edileceği haberinin Ahıska ve çevarında yayılması üzerine, Ahıska halkı Serasker Osman Paşa’ya “*tamamen terk-i hayat etmedikçe Rusya’ya tabii olmayacağız.*” şeklindeki mazharlar göndermeye başlamışlardı.³⁵¹

Antlaşma imzalandıktan sonra dahi Rusların tabiiyetini asla kabul etmeyen Ahıskalılar Padişaha yazdıkları mektuplarda Ahıska’nın Rusya’ya verilmesine razı olmayacaklarını dile getiriyorlardı.³⁵²

Edirne Antlaşmasına göre Rusya’ya terk edilen yerlerde Rus idaresi hüküm sürmeye başladıktan sonra Rus boyunduruğu altından kalmak istemeyen Müslüman halkın çoğu ata dede topraklarından vazgeçerek, aynı dinin mensupları olmaları dolayısıyla ve kendileri için en iyi sığınak olarak gördükleri Osmanlı Devletinde kalan

³⁴⁸ Akmaz, **a.g.e.**, s.63-64; BOA. HH. Nr. 43115-Ö numaralı vesikada da Rusların Çerkezlerle benzer tekliflerde bulduklarından bahsedilmektedir. Çerkezler yine “*kaleyi aldıysanız aldınız bizim size cevabımız yoktur.*” şeklinde karşılık vererek Ruslara tabi olmayı kabul etmediklerini dile getirmişlerdir.

³⁴⁹ Saydam, **a.g.e.**, s.45.

³⁵⁰ Akmaz, **a.g.e.**, s.64-65.

³⁵¹ BOA. HH. Nr. 43193

³⁵² BOA. HH. Nr. 43193-Ş

yerlere göç etmişlerdi. Kafkas kabilelerinde bir kısım halk ise Müslüman olmalarından dolayı Osmanlı'dan ayrılıp Rusya'ya tabi olmalarının mümkün olmadığını, Osmanlı ülkesine göç etmek istediklerini ancak Rusların engellemesinden çekindiklerini dile getirmiş ve göç edebilmeleri için Osmanlı Devleti Rusya'dan gerekli izni almasını istemişlerdi. Eğer gerekli izin alınırsa Osmanlı Devleti'nin kendilerine gösterdiği yerlerde ikamet edeceklerini dile getirmişlerdi.³⁵³

Gerçi, Edirne Antlaşmasının XIII. maddesi gereğince gerek Hıristiyan gerekse Müslüman halktan Rusya veya Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek isteyenlere bu hak tanınmıştı. Ancak, bu husus antlaşma uyarınca olmaktan ziyade, savaş kargaşası içinde kaçıp kurtulmalar şeklinde gerçekleştirilen bir iş olmuştur.³⁵⁴

Bab-ı Ali, yurtları Rus istilasına maruz kalanların Osmanlı ülkesine yerleşmek için yaptıkları müracaatların bir hayli yoğun olması sebebiyle bu konuyla ilgilenmesi ve bunların Osmanlı idaresinde olan uygun yerlerde iskân edilmesi için Trabzon Valisini görevlendirmişti.³⁵⁵ Gelenlerin çoğu Çerkez ve Kabartay halkından oluşuyordu ve bunlardan 400 hanelik bir kitle Samsun, Çorum, Amasya bölgelerinde iskân edilmiştir.³⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin Edirne Antlaşmasını onaylayarak Karadeniz'in doğu sahillerini Rusya'ya terk etmek suretiyle Karadeniz'in güvenliğini tehlikeye sokmuş ve Kafkasya'ya üzerindeki haklarından vazgeçmiş oluyordu. Edirne Antlaşmasından sonra, Kafkas kabilelerinden Çerkezler, Abazalar ve Çeçenler Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın Kafkasya'daki hâkimiyetini tanımasını protesto ettikleri gibi, önce Gazi Muhammed, sonra da Şeyh Şamil'in emrinde toplanarak milli mücadeleye girişmişlerdi. Rusya'nın Kafkasya'daki hâkimiyeti ise ancak 1864'de bu milli hareketi susturmakla başlamıştır.³⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'dan elini çekmesi Kafkas kabilelerini rahatsız ettiği gibi İngiltere'yi endişelendirmişti. Çünkü söz konusu antlaşma, Kafkasya üzerinden Türkistan ve Hindistan'a giden ticaret yollarının güvenliğini de etkilemişti. Rusya, Türkmençay Antlaşmasıyla İran'ın Kafkaslardaki varlığına son verdiği gibi Edirne Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'ni de bu bölgeden uzaklaştırmış ve bölgenin -

³⁵³ Akmaz, **a.g.e.**, s.176-177.

³⁵⁴ Beydilli, **a.g.m.**, s.408.

³⁵⁵ Akmaz, **a.g.e.**, s.177.

³⁵⁶ Beydilli, **a.g.m.**, s.408.

³⁵⁷ Gökçe, **a.g.e.**, s.246.

Dağıstan ve Çeçenistan hariç- tek hâkimi olmuştu. Bu durumda Rusların Kafkasya üzerinden Basra Körfezine ve Hindistan'a inmelerinin önünde engel kalmamıştı. İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgelerinin tehlikeye girmesi onun Şark Meselesindeki tavrını değiştirmesine sebep olmuştu. Ancak, İngiltere doğuda Rusya'ya karşı açıktan muhalif bir politika izlememiş, fakat İstanbul'a gönderdiği büyükelçileri aracılığıyla Rusların, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgelerinde yayılmasını engellemeye çalışmıştı.³⁵⁸

Bir dönüm noktası olarak addedebileceğimiz, belki de Osmanlı Tarihi'nin en ağır antlaşması niteliğindeki Edirne Antlaşması, Balkanlarda Sırp meselesi yanında Yunan, Bulgar, Karadağ, Eflak-Boğdan ve Ege meselesi ve adaların hâkimiyeti mücadelesi gibi yeni çıbanbaşlarını meydana getirdiği gibi Doğu'da da Ermeni meselesinin başlangıç noktası olmuştu. Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşmasından sonra artık dağılma ve parçalanma sürecine girmeye başlamıştı.³⁵⁹

³⁵⁸ Budak, **a.g.m.**, s. 603.

³⁵⁹ Yalçınkaya, "III. Selim ve...", s.650.

SONUÇ

Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin başlangıcı Fatih Sultan Mehmed dönemine rastlamaktadır. Ancak Rusya, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin desteğine muhtaç küçük bir knezlikti. Bu sebeple Osmanlı devlet adamları, gerek bulunduğu coğrafyanın uzak oluşu gerekse Osmanlı Devleti'nin asıl siyasetinin Akdeniz ve Orta Avrupa oluşu sebebiyle Moskova Rusya'sını önemsemiyorlardı. Hatta bu sebeple, knezlikle ilgili konuların muhatabı olarak Kırım Hanlığını görevlendirmişti. Bu durum Moskova'nın yavaş yavaş ve kontrollü büyümesini sağladı.

Osmanlı Devleti bu üstünlüğünü 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar korudu. Ancak bu antlaşmadan sonra denge Rusya lehine değişti ve bu tarihten sonra Rusya, Osmanlı-Rus ilişkileri içerisinde ağırlığını hissettirmeye başladı. Rusya, XVII. yüzyıla gelindiğinde bir Avrupa devleti haline gelmişti. XVI. yüzyıldaki gücünden çok şey kaybeden ve yenilikleri takip edemeyen Osmanlı Devleti ise hızla Avrupa'daki gelişmelerden uzaklaşıyordu.

I.Petro'nun ünlü vasiyeti doğrultusunda hareket etmeye çalışan Rus İmparatorları, devlet politikası haline gelen vasiyeti gerçekleştirebilmek için sürekli tetikteydi. Osmanlı ülkesinde 1821 yılında patlak veren Yunan isyanı, Rusya için büyük fırsattı. Çıkarları gereği bu isyanı destekleyen Rusya, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alarak Osmanlı Devleti'nin Mora'dan atılması için çalışmaya başladı. Bu üç devletin Osmanlı'yı Mora'dan atmak için dayattığı Londra Antlaşmasının Osmanlı Devleti tarafından reddedilmişti. Ancak Rusya bu antlaşmayı zorla kabul ettirmek de kararlıydı ve bu amaçla Navarin'deki Osmanlı donanmasını yakarak imha etti. Kısa süre sonra da Osmanlı Devleti'nin imzaladığı antlaşmalara uymadığı, Rus milletinin haklarını çiğnediği ileri sürerek Osmanlı'ya savaş ilan etmişti.

Bu ağır tahrik ve tecavüzler karşısında artık sesiz kalamayan Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu kötü şartlara rağmen savaşa dâhil olmak zorunda kaldı. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin tam olarak hazırlanamamış olması ve donanmasının Navarin'de imha edilmiş olması sebebiyle askeri güçten mahrum olan Osmanlı Devleti, savaştan önce hiçbir kalesini tahkim edememişti. Osmanlı'nın bu denli hazırlıksızca dâhil olduğu iki cepheli savaş, Haziran 1828'da her iki cephede de Rusların lehine ilerlemeye

başlamıştı. Disiplinden uzak insan kalabalığı halindeki Türk ordusu, daha az sayıda ama çok iyi eğitilmiş Ruslar karşısında hiçbir varlık gösteremiyordu.

1828 yılı içinde Doğu cephesinde Anapa, Kars, Ahılkelek, Ahıska, Ardahan ve Bayezid gibi çok önemli kaleleri ele geçiren Rusya'nın tek sıkıntısı ordusunda zaman zaman baş gösteren veba salgınıydı. Ancak, 1828 yılındaki sefer Ruslar lehine sonuçlanmış, kış mevsiminin yaklaşması ve veba salgını sebebiyle savaşa bir süre ara verilmişti. Mart 1829'da yeniden başlayan savaşta da Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplar vermişti. Osmanlı Devleti, Zivin ve Millidüz'deki çatışmalarda mağlup olmuş, Ruslar kolaylıkla Erzurum'a kadar ilerleyerek burasını da savaşız teslim almışlardı.

Bu galibiyetler, Rus Generali Paskeviç'te Karadeniz'deki Rus donanmasının da yardımıyla İstanbul'a kadar gidebileceği duygusunu uyandırmıştı. Hayalini gerçekleştirebilmek için komutanlarına derhal Bayburd da alınarak Trabzon'a ulaşılmasını emretti. Bayburd Ruslar tarafından harap hale getirilerek alındı ancak Trabzon'un alması mümkün olmadı.

Rusların 1828–1829 savaşında bu denli başarılı olmasında bölge konusunda deneyimli Rus generallerinin görev almış olmasının yanında Osmanlı tebaasından olan Ermenilerin de desteğinin kazanılmış olmasının büyük önemi vardır. Rusları destekleyen, kalelerin içten fethedilmesine sebep olan yalnızca Ermeniler de değildi. Paskeviç, propagandaları sayesinde bölgedeki bazı Kürt aşiretlerinin de desteğini sağlamıştı. Türk halkı da savunmada yeterince gayretli davranmayınca, Rus kuvvetleri Trabzon'a kadar kolaylıkla ilerlemişlerdi.

Nihayet, 14 Eylül 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşmasıyla savaş son bulmuş ancak bu ateşkes Padişah II. Mahmud'u pek sevindirmemişti. Çünkü Edirne Antlaşması oldukça ağır şartlar içermekteydi. Yüklü bir savaş tazminatının yanında Anadolu sınırındaki dört önemli kalenin Ruslara terk edilmesi hükümlerini içeren antlaşma ile ilgili Osmanlı Devleti'ne hiçbir pazarlık şansı bırakmayan Rusya, isteklerini olduğu gibi kabul ettirmişti.

Antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti Rusya'ya 10.000 Macar altını savaş tazminatı ödeyecek, bunun yanında Anapa, Ahıska, Ahılkelek ve Poti kaleleri Ruslara terk edilecek, Ruslar diğer bölgelerden çıkacaklardı. Bu denli ağır kayıplar Osmanlı Devleti'ni oldukça sarsmıştı.

Antlaşmanın diğerk bir hükmü ise Osmanlı ile Rusya halkından isteyenleri iki devlet arasında 18 ay içinde yer değıştirebilmesi serbestliğıydi. Bu madde Rusya tarafından özellikle konulmuştu ki Osmanlı ülkesindeki Ermeni tebaanın Rusya'nın istediğı bir bölgeye göçürülmesini amaçlıyordu. Antlaşmanın bu maddesine dayanarak 100.000 kadar Ermeni gerek kendi rızalarıyla gerekse Rus baskısı sonucu göç ettirilerek Ahıska, Ahılkelek, Revan ve Nahçıvan bölgesine yerleştirildi. Bu antlaşma ile Rus çıkarlarına hizmet eden, Anadolu Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü ve İran arasında suni bir Ermenistan'ın temelleri atılırken, 1828–1829 savaşı günümüze kadar uzanan Ermeni meselesinin de başlangıç noktası olmuştur.

Osmanlı'nın güçten düştüğünü fark eden Rusya, bu savaştan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı farklı bir siyaset uygulayarak onunla dost olmaya çalışmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra önemli yerleri kolayca ele geçirebileceğini umuyordu.

EKLER

EK-1

BOA. HH. Nr. 42477-B

Tarihi: 15.Ra.1244 (25.9.1828)

Erzurum Vâlîsi Sâlih Paşa kullarının Kapu kethûdâsına muharrer şukkasıdır

Atûfetlü Sultânım Hazretleri

Erzurum'a vürûdumuz gün Ahışa'nın istilâ haberi gelmiş ise de yalnız kürs-yi memleket olan Ahışa şehri ve kal'ası elden çıkub li'llâhi'l-hamd ve'l- minnet Çıldır eyâleti itlâk olunan kazâlar İslâm elinde olup küffâr-i haksâra tabi'yyet itmediklerinden anlara medâr-i kuvvet ve sâir bu havâlî halkına müceb-i takviyet olmak ümidiyle asâkir-i mürettebimizle Ardahân kal'asına gidup tahâsin-i murâd olunsa da ma'âza'llâh Te'âlâ şâyed bizim askere dahi bir perişâniyet gelurse artuk küffâra karşı duracak ve bir taraftan gelecek asker ümidi olmadığından Hüdâ hıfz eylesun müşrinidne kuvvet-i kalb hâsıl olarak gelmeyecekse bile Erzurum üzerine gelur ve mukâvemet mümkün olamayarak hâl müşkil olur mülâhazasına mebnî Serakseri Paşa Efendimiz ve umûmen Erzurum ahâlîsi hareketimizi tensib itmeyerek mekes ve tevkîfimizi re'y ve tasvîb itmişler ve o aralık Ardahân halkı dahi kal'ayı boşaldıklarından küffârın asker menhûsi gelerek zabt eylemişler idi eğerçe sâir Çıldır eyâleti kazâlarına Rusya Ceneralı Paskeviç tarafından kâğıdlar irsâliyle celb ve teshîrleri za'menda olursa da mu'ahharan eyâlet-i merkûme Acaralı Ahmed Bey'e mîrmîrânlık ilâvesiyle tarâf-ı Seraskeriden tevcîh itturulmuş ve karındaşı Hüseyin Bey bu tarafa götürülerek her vecihle müsâ'ade ve ve i'ânede kusûr olunmayacağı ve el-yevm asâkir-i mürettebemizle hâzır ve müheyyâ olduğumuzdan her ne vakit gâvurun üzerine kalkacak olursa haberi geldiği gibi kendim dahi bi'n-nefs bu taraftan kalkub yetişeceğim birâderi mûmâ ileyh şifâhen ifâde ve top ve cebehâneler ve peksimad ve yüz elli kise harçlık i'tâsıyla îade kılınmış ve eyâlet-i mezkûre vâkı' Acaralar ve Livane ve Şavşatlar Beylerinin her birerlerine makâm-i seraskeri ve tarâf-ı hulûsverîden teslîyet ve tasrîhi müştemil mektûbler ve mahsûs âdemler irsâliyle mahal-i selâse-i mezkûre ile Ardanuç ve Çürüksu ve Batum ve Lazistan havâlîsi ahâlîleri beynlerinde li'llâhi'l-hamd ittifâknâme husûle getirilerek gâvurun gelen âdemlerine cevâb-ı be'is verdirilmiş ve Ceneral-i mesfûrun Paşa-yi mûmâileyh vürûd iden kâğıd manzûr sa'âdetleri olmak için irsâl kılınmıştır Hüdâ'ya hamd olsun zikr olunan mahaller halkının ittifâkları kemâl de

ve metânetleri mahûrindedir bizim harekemizi Paşa-yi mûmâileyhin kalkmasına ta'allükden maksûrumuz dahi iki asker birleşub kuvvetnâme hâsıl olmak içundur el-yevm netîce-i habere muntazır üzereyim Paşa-ya mûmâileyh gâvurun üzerine kalkdığı haberi vürûd ittüğü gibi inâyet-i Bârî ile sâye-i şâhânedede mahlasınız dahi bu taraftan hareket ve bi tevfiki'llâhi Te'âlâ mazhar-ı fütûhât-i celîle olmaklığa bi'l-ittifâk gayret iderim kaldiki İran tarafından Bâyezîd üzerine gelen küffâr asâkiri ibtidâ-i emîrde ol havâlîde olan Rum ve Ermeni tâifesini kendüye celb itmiş ve mukaddemâ Bâyezîd'de ikâme olunan üç dört bin nefer mikdâri asker nefir-i âmm kabîlinden olub müktezâ-yi cebânetleri metânet idemediklerinden ve Bâyezîd Mutasarrıfı Behlûl Paşa dahi hûne-i ekrâddan olarak mukaddemâ gâvura söz vermiş idüğinden anın ilâve-i hiyânetiyle asker dağılub küffâr Bâyezîd'i zabt ittükden sonra altı saat beride Diyadin'e gelerek teshîr olmağla bu sûretle Toprak kal'anın metâneti lâzım geldiğinden bi'n-nefs azîmetine ruhsat istedimse de gâvurun ordû-yi menhûsi Erzurum'a yakın Ardahan'da olduğına binâen bizim toprak kal'aya azîmetimizi haber alarak ve Ardahân üzerinde olan küffâr ordûsi ol zamân kuvvet bularak Erzurum üzerine gelur ve burası askerden hâlf olduğu cihetle mukâvemet mümkün olamayarak hudankerde Erzurum'u alur mahzûrini irâde iyleyerek mektemizi irâde-i eylediklerinden mevcûd ma'îyetimiz olan askerden Kemah ve Gercnis Voyvodası Ömer Bey ve delîlbaşilerimizden Vâlî Ağâ vesâirleriyle süvârî ve piyâde bin iki yüz nefer mikdâri asker intihâb ve biraz asker dahi tarâf-ı seraskeriden ilâvesiyle Toprak Kal'aya gönderilerek Behlûl Paşa'nın tarâf-ı hilâfine görünen karındaşı Abdurrezzâk Bey makâm-i seraskeriden bâ buyuruldu mîrmîrânlık va'adiyle cümlesine sergerde nasb olunub Toprak Kal'anın dahi bu sûretle istihkâmı çâresine bakılmış olmağla Hazret-i Allâh Celle Celâluhû ism-i a'âzimi ve Habîb-i ekrem hürmetine tevfi-kı aliyyesini refik eyleyerek tedâbir-i âcizânemizi muvâfık takdîri eyleye âmîn sümme âmîn vaktiyle Kars ve Ahîsha ve Bâyezîd taraflarında birer nâmdâr ve cesûr Vezîr bulunsa idi lütf-i Hakk ile maslahat bu pere siye varmaz idi zan olunur lakin cümlesi hükm-i Halık-ı beşer ve müktezâ-yi kazâ ve kader demek olacağından İnşâllâhu'r-rahman müşrîkinin kuvvet-i istidrâciyesi bilakis edbâre tahvîl iyleyerek bi inâyet-i Bârî bir vefk-ı dil-hâh ahz-i intikâm olunmak hazâyin eltâf-ı Nasır ve tevfi-kı Hüdâ'dan müsteb'îd değildir efendim.

EK-2*BOA. HH. Nr. 42477-P*

Tarihi: 16.8.1828

Şehâmetlü sa'âdetlü Mehmed Paşa Ahmed Paşa ve cümle ocaklularından teklîfe binâen aşağıda mezkûr olan şurût-i kabûl ve birakun

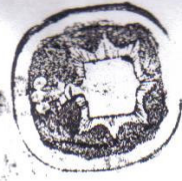
Evvelen kal'ayı temâm tophâne ve bayrâklar ve barut ve zâhire ve devlete müte'allik sâir eşyâyla te'hîrsiz teslîm ileler

İkinci mustahfizlara re'y ve ruhsat virilur ki eslaha ve eşyâları ile taşra gideler ve bu gitmek için beş gün onlara ruhsat verilur

Üçüncü ahâlî-i Ahışa'ya dahi ruhsatdur ki her kim ister ise kendü rızâsı ile Paşalar ma'îyetiyle gitsun ve ammâ her kim kalmak diler ise ana dahi mümâna'at yokdur ve eğer ihyânen sonra gitmek temennâ itse bir yıl zarfında gitmeğe kâdîr olur

Dördüncü her kim ki Ahışa'da kalmak diler ise anların mukaddem mâlik oldukları eşyâ ve arâzîleri ki senedât ile mülk-i sarîhleri oldukları ma'îyet olur kendülerine red ve teslîm olunarak Rusya Devleti tarafından asla ta'arruz vukû' olmayacaktır.

An-cânib-i Kont de İvan Cenerali'ş-şef Paskeviç Serasker-i Devlet-i Rusya

و ارض
قول
شروط

شهر استلوه و در مجرای شاهان و پادشاهان و جملها و جاقان را بدین کلیه بناه اشاعه ده مذکور اولان

اولا قلعه های تمام توپخانه و میراقل و باروط و ضریه و دواغه متعلق سایر استیلا بلیه تا خیر نسیم

وزیر
اول
کتاب

اینکلی مستظرفه رای و خست و رولور که سلمه و شایه لوی طیشره کیده لر و کوشکیون

معینه

اوجخی اهالی خسته به دخی خست در که هر کیم استرایه کند و خالی ایلده باشالار

کیتونه و اما هر کیم قالمی دیر ایسه اون دخی جانفت یوقدر و اگر اچیان اصره کیتیک

تمنا ایته بر ایل طرفنده کیتیکه قادر اولور ^{با برکت} در دخی هر کیم که اخسیده

قالمی دیر ایسه انلرک مقدر مالک اولوقلری امینا و اراضیلری که مندان ایل

ملک و هر کلری اولوقلری مثبت اولور کندورینه رد و تسلیم اولور روق

رویم دولتی طاقچه اصلو قرض وقوع اولیم جعفر

حاج
نورته ده ایله
چیزال اشرف
باسکیجی
دولته ره

Handwritten signature or name in Persian script.

Imperial Ottoman Turkish text: *Emval-i Mülkiyye-i Şahane-i Hümayun*

EK-3**BOA. HH. Nr. 42477-R**

Tarihi: 21.8.1828

Hâlâ İcare-i süflâ sancağı Beyi izzetlü Dursûn Bey inhâ olunur ki

Ahışha şehri ve kal'ası her ne kadar şimdiye dek memnûnu'l-teshîr add oluna gelmiş ise de on gün muhâsara ve tezkire bi avni'llâhi Te'âlâ Rusya Devleti asker-i mansûresinin ayâdî zabt ve iktidârlarına dâhil olub Ahışha imdâdına gelen Köse Mehmed Paşa ve Mustafâ Paşa'nın zîr-i idârelerinde olan cem'-i Osmânlu külliyyen münhezim ve makhûr olarak firârdan başka bir tarîk-i selâmet bulamadıklarından esnâyî firârda asâkir-i nusret-müesserimiz anları ta'kîb iderek iki binden mütecâviz nefer katl ve i'dâm ve sekiz yüz mikdârini esîr ve bi'l-cümle ordûları toplarını ve cebehânelerini ve yüklerini ve zâhireleriyle ile mahmûl arabalarını ahz ve zabt eyledikleri derkârdur fâide-i harb üzere ile teshîr olunan bir şehir ve kal'anın ahâlîsinden bir cân halâs bulmamak iktizâ ider ise de şevketlü kudretlü velîyyu'l-nîmetimiz Rusya İmparatori Padişâhımız Hazretleri meçhûl oldukları asâr-i merhamet şefkatlerine tabî'iyet iderek cem'-i Ahışha ahâlîsine re'y ve emân verdim bu takrîrce Ahışha kal'ası Rusya asâkirinin diyü dest-i zabt ve iktidârında bulunduğundan Çıldır eyâletine müte'allik bi'l-cümle sancakların beyleri şevket-penâh Rusya İmparatori ve Padişâhımızın taht-ı hükûmet-i seniyyelerinde öyle lâzım gelub izhâr-ı itâ'at iden kâfe-i kazâlar ahâlîsi haklarında her vecihle lâzım-i siyânet ve himâyet icrâ olunmak velîyyu'l-nîmetimiz Padişâhımızın emr ve irâde-i aliyyeleri olmakdan nâşî cem'-i Çıldır kazâlarının ahâlîlelerine kudretlü şevketlü İmparatori ve Padişâhımız hazretleri taraflarından olarak i'lân ve beyân ideruz ki evvelen Çıldır kazâları ahâlîsinin şimdiye dek vâkî' olan herekât-i hasimâneleri neseben neseben ferâmûş kılınarak ferd-i aferîde bundan böyle taksîrât-i güzeştesinden ve vechen mine'n-vücûh mu'ahhar ve mu'âteb olacaktır Rusya memâlikinde kâfe-i ahâlî-i İslâm kâmyâb oldukları misillu ahâlî-i mezkûrunun dahi dîn ve ayînlerine ve ırz ve nâmûslarına aslâ ve kat'an ta'arruz olunmayacaktır ve erbâb-ı şer'iden olan Mollâ ve imâmlarına lâzım olan ri'âyet ve hürmette ihtimâm ve dîn ve ayînlerine ve yâhûd ırz ve nâmûslarına aslâ ve kat'an ta'arruz olunmayarak zerre kadar ta'addîye cesâret ideri olur ise eşedd-i ukûbet ile te'dîbine ikdâm olunacaktır nâbinâ kâfe-i ehl-i İslâmın rusûm ve kavâ'idlerine ri'âyet

kılınarak ehl ve iyâl ve evlâdlarının ırz ve nâmûslarına ednâ ta'arruz vukû'ı tecvîz olunmayacaktır sâlisen emlâk ve eşyâlarına bir gûne zabt ve tasurruf sûreti zuhûre gelmeyecektir hatta asâkirin irâdesiyçün müktezâ olan zâd ve zahîreye varınca her nesne ka'inen ahâlîlerinden başka akçe ile satun alacaktır ve yâhûd mu'tâd olan virgülerine mahsûb kılınacaktır ve dâyi'a-yi Rusya Devletinin emr ve tenbîhâtına tâbî' ve ve münkâd olacak sancak Beyleri ke'l-evvel kendü kazâsında icrâ-yi hükûmete me'mûr olacak uhde-i idârelerine mahûl olan kazâ ahâlîleri haklarında hüsn-i nizâma ve adalet levâzim icrâ eyledikçe şevket-penâh İmparatorumuz ve Padişâhımızın himâye ve siyânet ve inâyet-i tâcidârlarına mazhar olacakları dahi iştibâhdır ve binâen aleyh siz ki İcare-i Süflâ Beyisin bu def'a tarafınıza i'lân olunur ki eğer şevketlü kudretlü velîyyu'n-ni'am İmparator ve Padişâhımız Hazretlerinin himâye ve siyânet ve inâyetlerine nâil olacak hâheşinde iseniz işbu buyuruldumuz vusûl anda ke'l-evvel İcare-i Süflâ Beyi nasb ve ibkâ olunmanız için ve kazânızın idâresine lâzım gelen vesâyâ ve tenbîhâtı cenâbınıza i'tâ eylememiz için Ahîsha'ya gelmeniz eğer hilâf-i me'mûl gelmekden mücânebet idüp izhâr -i ta'addî ider iseniz hükûmetten azl olunacağınız ve yerinize diğere bir mu'temed Ağâ nasb olunacağı ve nasb Bey gerek hândângirî ve gerek ve tarafımızdan sâdır olan emr ve tenbîhâtı muhâlefet izhâr ve cesâret idecek kimesneleri kahr ve tedmîr için asâkir-i vâkıfe ile kazânıza gönderileceği ma'lûmunuz olmak zimmetinde işbu buyuruldumuz tahrîr ve inbâ'ımız Mustafâ Bey ile tesyîr kılınmıştır müktezâsı üzere amel oluna.

An-cânib-i Kont de İvan Ceneral'ş-şef Paskeviç Serasker-i Devlet-i Rusya

Handwritten text in Persian script, likely a historical document or legal record. The text is densely packed and written in a cursive style. It appears to be a formal document, possibly a decree or a record of a transaction, given the presence of a seal. The text is written in dark ink on aged, slightly yellowed paper. The script is a form of early modern Persian calligraphy. There are some larger, possibly decorative or significant words interspersed throughout the text. The overall appearance is that of a well-preserved historical manuscript.

HAT 1013/42477-R

EK-4**BOA. HH. Nr. 42478-A**

Tarihi: 23.S.1244 (3.9.1828)

Devletlü Atûfetlü Mürüvvetlü Re'fetlü Velfıyyu'l-himmem Sultânım Hazretleri

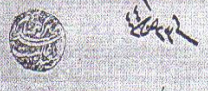
Sefer-i sâbıkda Kars ve Ahışa'ya Moskolu'nun hücumında henüz hiç i'âneleri yoğiken ve küffâr varoşlara dühül itmişken yalnız ahâlîsi sürüp çıkarmışlar hatta Ahışa'ya Erzurum'dan çıkarılan biraz askere hâcet kalmayarak yoldan avdet itmişler Hazret-i âlemü's-sır ve'l hafıyyâta ayândır ki Kars ve Ahışa'ya sâye-i Cenâbı Padişâhide kifâyetten ziyâde vaktiyle vâfir süvârî ve piyâde cem' olunmuş ve yolda ve mahallinde zehâyirden ve mahalline mühimmât ve levâzimattan zarûret çekdirilmemiş olub bir seferde bu kadar askerin ictimâ'ı ve takım takım celb ve zemânıyla mahallerine irişdirilmesi vâkı' olmadığını bilenler bilâ-riyâ kendü beynlerinde söylemektedir bedir va'llâhü be Kâdir-i takdire muvâffak olmadukça ne çâre kimin elinden ne gelur bu seferde Rusyalu Rûmeli tarafından başka Anadolu hudûduna var kuvvetini vireceği ve müşkil olacağı emâreti ve mehâm-ı lâzime ibtidâ-yı maslahatta haram olmayarak Bâb-i Alî'ye inhâ olundığı hâtır-nişân-ı vâlâları olmak gerekdur ve küffârın mikdârı sayılır bilinur nesne olmayub fakat Kars ve Çıldır Paşalarının gönderdikleri tahrîratı bilâ-tasdîk takdîm ider idim zâtında ibtidâ Kars'a gelen düşman askeri on beş bine bâliğ olmadığı müte'ayyen ise de ol cânibe mikdâr-i mezkûrler gelmesi mutlaka Karslı hânlerinin da'vet-i sühûletine mebnî olub sonra Ahışa'ya gitmesinde Tiflis'de ve her nerede ne kadar asker var ise cem' ve Açıkbaş ve sâ'ir Gürcistan halkının beru tarafa meyl ve ittiba'ları tahsîl olunmuş ise de ikişer üçer bin askerle Hânlarının derûnlarına idhâline tevakkuf idüb bu tertîb dahi der-dest iken icrâsına vakt olmaksızın Moskolu'nun ileruye sür'ati cihetiyle Gürcistan ahâlîsi dahi fi'l-asl Rusyalunun tâbî' olduğundan istediği askeri verdiklerinden ma'âdâ Ermeni milleti şimdiye dek Moskolu'ye mâil değil iken İran seferinden beru anlar dahi temâyül ve hâhişde olarak Kars ve Çıldır re'âyâsı derhâl tâbî'iyyetle Moskoluya asker olmakda ve hatta Kars'dan zabt ettiği eslihâyı re'âyâ taksîmle soldât yazmış diyu sebeblerle dahi peyâpey teksîr-i cemi'iyet eylemiş ve şimdi bir sefere kıyâs olmayarak işini külliyyetlü top ve topçuyla görmeğe başlamış ve zemâne askerinde ise gayret-i İslâmiyye hiç olmadığından fazla Moskolu'dan yılgnlık

derecesi tas'rîf kabûl itmeyub görmeksizin uzakdan firâr derecesine varmış ve eğerçe Kars vâkı'ası ihânetle olub Ahîsha'da böyle şey olmamış ve umûmen ahd ve misâk itmişler idi ne çâre müktezâ-yi kader birini bulmuş olmakla alâyim-i zahîreye nazaran şu havâlî ahâlîsine min-tarafullâh terbîye-i şedîde olmak anlaşılmağın Hazret-i muhavvelu'l-ahvâlden leyl ve nehâr hüsn-i hâle tahvîl tazarru olunmaktadır Kars maddesi vukû'ında Erzurum'un dahi esbâb-ı adîde cihetiyle mahûf idüğünü izhâre ictirâ itmişdim şimdi ise daha ziyâdedir hazret-i erhamu'r-rahimin encâmını hayr iyleye âmîn tiz elden istid'â-yı âcizânem külliyetlu akçe ve topçu arabaci olub bundan akdem iki bin kise irsâl buyurulmuş ise de böyle vakitte zarûriyât-ı seferiyyeye nihâyet olmadığından hitâma karîb olmuş ve evvel ve âhir cümlesinin hesâbı defterdar-ı ordû Efendi bedellerinin vürûdunda görülecek ve bu hâlleriyle akçe istemek nâ-revâ ise de bundan sonra dahi akçesiz bir iş görülmeyeceği izhâr olmak mülâsebesiyle ol bâbda lütf ü ve kerem cenâb-ı vefiyi'l-himemindir.

7

ه

وظو عاقلهوا مردلو زانو و فی القوم سلطه و قوتی
 هر سابقه قاص و ضحیه مفلونک هجرت هجرت هجرت اعازی بوغیکه و قاض و روشده و قول بختیکه یا کز
 اهلیسی سورج بقا شد حتی اخیری اضروعدن بقا یزد برز عکس حاجت قابل در بولد غورن انجمن
 حضرت عالم السواله عبادت قاص و ضحیه سابه جناب بادشاهی کفایت زیاده وقتید و فرسوری و باده
 جمع اونی و بولید و محذره و ضایرود و محذره مهمان و لوازم ضرورت جکر دلی اولوب بجز بومقدار عکس
 اجتمعی و طاق طاق جلب و زمانه محله ابرندلسی واقع اولدیغی بیلد بلدیبا کز و بیلد سولیده در ه
 العبدیر و الله بقدر نقدیه موافقه اولدیغی نه باره کمال الله نکور بوسفره روسه لو روم ای طرفه زینت
 اناطلی حدودینه و ارفوتی و بره یکی و شکل اولدیغی امانه و ملام لازم انزی مصطبه هم اولدی و عالی
 انما اولدیغی حافظه و الادی اولدی ککر و کفارک مقداری صایلو بیلورنه اولوب فقط قاص و جلد
 باشا لیک کونر دکری تحیرانه بلا تصدیق تقصیر ابرایم ذاتی ابتدا فارصه کلمه شمیر عکری اون بچی یک باغ
 اولدیغی مشیر برده اوجانه مقدار مذکور کلمسی مطلقا قاصی خاندنیک دعوتی سهولت منی اولوب عکس خیر کمنش
 تقصیر و هنر و نقد عکری دار بر جمع و ایو باج و سار کوجسان خلقک بر طرف میل و انا عکری تحصیل
 اولدی ایو بیکس او جریک عکس خاندنیک در و ندرینه اذخانه توقف اربوب بوزیب دخی در دست اکیس
 اجلسه وقت اولدیغی مفلونک ایلدیو سرعتی جینله کوجسانه اهلیسی دخی فی انصل روسه لوزک نامی اولدیغی
 استیج عکری در دکرتی ماعدا استیجی شمیرو دک مفلوبه مایل دکل ایله ابراهه سفیرترو اندر فی قابل و قاض
 اولدی قاصی و جلد رهانی و حال نعت مفلوبه عکس اولدیغی و حتی فارصه ضبط انبکی ایلیا رعایایه تقصیر سلطنت
 باشی و بوسیدله و فی باجی کتیر جیفه ایلی و شمعی بر سفره قیاس اولدی رده ایلی کتیر طوط و طوط کور کورک پاشی و زانه
 عکس بر عیفته اسلامیه ایلی اولدیغی فضله مفلودنه بلفله در بره قیاسی قریف قول انجمن کور کتیر اولدیغی
 فرار در بره نه دخی و اکرم قاص و قاضی اهانت اولوب اخیره بولد خنی اولدی و عمو ماعبر و فینانه انجمنی
 مقتضای قریب بولدی اولدیغی علامه ظاهره نظر احوالی اهالیسه مه طرف الله نبره ندی اولدی کتیر عیفته
 محول الاصولیه بیل و زار همه حاله تحول قرض اولدیغی در قاصی مادهی و قرض اولدیغی دخی اسباب عیفته
 خوف ابرو کتی انبیه اجتمعی شمعی بر دخی زیاده در حرف ابرو ایله انجمنی خیر الیه امیه نزالده استعای عاقلیم
 کتیر و فی طوطی عربی اولوب بوزنه انیم ایلی بیک کس ارسال بولدی ابرو در دخی کور بولدی و بولدی ایلی
 خفاه قریب اولدی و اول و آخر همه نیک حسابی و قدر ابرو انزی بی لیک و در دخی کور بولدی و بولدی ایلی
 فار و ابرو کتیر دخی انجمن بولدی کور بولدی ایلی اظهر اولدی ملام سید اولدیغی لطف و کرم جناب دخی الهکده

EK-5**BOA. HH. Nr. 42484-C**

Çıldır Beylerbeğisi Acaralı Ahmed Bey kullarının Erzurum Vâlisi Sâlih Paşa bendelerine muharrer şukkasıdır

Merhamet-kânî Efendim

Bu def'a Tatar kullarıyla irsâli inâyet buyurulan keremnâme-i aliyyelerinde asâkire bin kise akçe ihsân buyurularacağı ve bu kullarına va'de buyurulan inâyet-i rahîmâneleri meczûm-i bendegânem olub Ardahan hâlî üzre iken Ahîsha'nın feth ve teshîrine akl-i acîzânem tecvîz ve idrâk itse efendimi külliyetlu mesârifden vekâye iderek Efendim'in uğrunda cân siperâne sarf-ı mâye-i kudret olunacağı emr-i iş'ârdır ancak hadd-ı vazîfe-i âcizânem olmayarak Ardahan ber taraf olmadukça Ahîsha'nın üzerine varılması feth ve teshîri add-i azîm olacağı ve bi tevfiği'llâhi Te'âlâ sâye-i devletinizde Ardahan feth ve teshîr olundukda Ahîsha ve kıllâğ-ı sâirin kılıç-âsân olunacağı izhârî ve bu kulları ikdâm-i hâk-ı pâ-yı Devletine arz ve takdîm acîzânem vech-i üzre Ardahan'a varılması tedâbirinde olduğum esnâsında sa'âdetlü Süleymân Ağâ kulları vürûd ve emr-i irâde-i seniyyeleri üzre asâkir tanzîm-i hâzır ve âmâde olub hemân cânib-i mertebe azîmet itmekde iken tatar kulları vürûd Ahîsha'nın üzerine varılması emr ve Devlet buyurulmuşdi Ardahan'ı hâlî üzre birakub Ahîsha'ya varılmasına akl-ı âcizânem idrâk itmediği Ardahan vâlîsi Efendimizin emr-i şerîflerine mefûz olduğu bu vecihle tevkîf olunub velîyyu'n-ni'am efendimizin emr-i şerîflerine müterâkib ve intizâr olduğum hasebiyle ne vecihle irâde-i seniyyeleri ta'allük buyurulur ise lütfen ve merhameten tatar kulları hâk-ı pâ-yı Devleti vürûd-i akîbinde bilâ tevakkuf iâde ve emr-i şerîf-i aliyyelerini irsâle inâyet buyurulmaları niyâz ve mütemennâ-yi bendegânemdir Efendim.

صلى الله عليه وسلم اجازة اعمى زيبك ارضه ربي صلوات الله عليه وسلم

مرکز افشام

بدرد نماند و غیره ارساله غنایه بیوردی که زمانه علیه لوزه عاقره بیست لبه ای جانده بیوردی و جو قلیزیه و همه
بیوردی غنایه رجما لری بخدمت بکام اولوب ادره هاله عالی اوزده ایتمه خنیم نیت فتح و تسخیر غفلت عجزانم تجیزه
و ادراک همه اشک کلیند و صادره و قیام ابروت اشدت او غزوه جاده سارام صرف مایه قدره اوله جوی
امراستار در آنچه حد و ضیق عزیزانم اولم درم ادره هاله بر طرف اولدیجی خنیم نیت اوزریم وارلسی فتح و تسخیر
عزیم اوله جوی و بیوقولنده تعالی سایه دوللنده ادره هاله فتح و تسخیر اولدوقه خنیم و خدیج سارک فتحی انام
اوله جوی افریادی و بوقه لری ادم جیگی دولته عرض و تقیم عزیزانم همه اوزره ادره هاله وارلسی برابرزه اولدیج
استاسنده حارندله بیمارانغا قه لری ورود و امراداره سنه لری اوزره عاقره منظم حافر و آماره اولوب هاله
جاب مرتبوره غنیمه ایتمه نماند قه لری ورود خنیم نیت اوزریم وارلسی امرورونه بیوشیدی ادره هاله
عالی اوزره برافیه خنیم وارلسه عقد عزیزانم اولدک ایتمیجی ادره هاله وارلسی اشدتله امرش یعلینه مفضل
اولدیجی بجه نوقت اولنیه و الخمه اشدتله امرش یعلینه منقب و انظر اولدیجیم حسبیه نه بجه اراده سنه لری
تعلیه بیوردی لطفاً و مرفقاً نماند قه لری جیگی دولته ورودی عقیده برنوقت عاقره و امرش یعل
علیه لری ارساله غنایه بیوردی نیاز و نمنای بکام مدر افشام صلوات

EK-6

BOA. HH. Nr. 42490-A

Divân-i Adâlet Ünvan-i Asafânelerine

Mâru'z-i dâ'î-i devâm-i ömr ve Devletleridir ki kürsi-yi vilâyet-i belde-i Ahîsha yed-i küffâra geçse de bi hamdihî Sübhânehû ve Te'âlâ Şavşad Mirhu Ardanuç Tavusker ve Livane yek-dil ve yek-cihet olub ve Livane kazâsı mezkûr kazâlardan cesîm ve ahâlîsi sâirlerine gurbet-perver cenk-i cidâl görmüş ve askeri füzûn ve Sancak Beyi mürüvvetlü Ali Bey bendeleriniz dahi şecâ'atten olduğu bu havâlîlerde bu vecihle vilâyetimiz ma'rûf olduğına binâen bu esnâda etrâf sancakların ümerâları kimi kendi bizzât iyâleriyle kimi henûz iyâli gelub hâsıl sancağ-ı mezkûr ahâlîleri bi'l-fürûd kazâmızdan istimdâd bi'l-ittihâl iltimâsları oldukda bizler dahi Hak civâra (...) ve bekadru'l-imekân erkân-i dîn-i mübîne ri'âyete vesâire devletiniz ile ibâdullâhın hıfz ve himâyesine ictihâden ve küffâr-i haksâra vahşete ve ihânete etrâfta ser hudûdlere bir mikdâr şucâ'dan bir mikdâr adem tertîb olunub sancağ-ı mezkûrlerde mehûf mahalleri küffârın vurguncusinden hıfz ve himâyesine kifâyet idecek mikdâri adem göndermek farîze-i zimmet İslâm olduğundan Moskodîn vurguncisi müstevli olmağla asker ziyâde götürmesi lâzım ise de bir dürlü cebehânenin imekânı olmadığından bazı yerlerden istidâne olunub fakat bin beş yüz ademin bir def'a varılacak kadar cebehâne irâde olunub asâkir-i mezkûr mahall-i mezbûrede irsâl olunub gerek cebehâne ve gerek mâhiyeleri yigirmi bin guruşe bâli' olub tarâf-ı şer'-i şerîfden sâye-i Devletinize (...) tekfil olunmuşdur bi hamdihî Sübhânehû ve Te'âlâ henûz küffârın vurguncisi bertaraf olduğu bu kadar ancak küffârın gün be gün elçisi gelub güne güne ta'kib iderek meydân okumadan hâlî olmayub ve şimdi külliyetlu asker müheyyâ iyledik tahkîkımız olub cebhâne keyye-i vâhîde bulunmaz ve sezâsına dahi asla fukarâ müzeyyen-i iktidâr olmayub ma'âza'llâh Te'âlâ bu esnâda küffâr gelecek olurse cebehânemiz olmaduğundan azîm cesâret olacağı izhâr ve hüveydâ olmağla evvelki vâkî'-i hâldur taraf-ı şer'-i mübîninde işbu i'lâm sâdıkul-beyân tahrîr ve nezd-i merhamet ve hâciz-vây ve himâyelerine irsâle cesâret olundu be câ-yi merhametlerinden mercû ve mütemennâ-i dâ'îyânedir ki evvel Allâh Zül-celâle ittikâen ba'dehu hakkaniyet ve himmet ve inâyetimize ve merhamatinize i'timâden este'izu bi'llâh vâ'id ve lehum mâ sata'tum nâs-ı kerîmi mantû'ı bu mikdâre ibtidâr-i hakîrânemiz olmuş lütf ve inâyet buyurub li

Rızâ'î'llâh ve li-resûle bunca ümmet-i Muhammedî ve sebî sibyanı ve ehl-i iyâl tahassuf büyüdüb kifâyet mikdârı cebehâne ve aylukçilerin aylukleri ihâta olunacak kadar mebâliğ ister inâyet buyurmalarıyla nice bin ümmet-i Muhammedî ve nice bin sebî sibyanı bu küffârdan himâye birle devâm-i ömr ve devletinize duâcı buyurmalarınız ezdil ve cân bi't-tefrî' ve'l- ittihâl ricâ ve niyâz olunur bi avnihî Te'âlâ bu güne inâyetiniz oldukda inşâllâhu'r-rahman düşman fırsat bulmayub bunca vilâyetlerin yed-i küffârdan halâsına sebep olursunuz evvelen Allâh Zü'l-Celâl ba'dehu ümîdimiz siz Efendimize ve her nice olursa bu güne inâyet mevkûdleri ihsân buyurulur ümîdindeyüz şân ve devletinize nice lâyük ve sezâvâr ise olmadığına himmet ve inâyet-i evfâ ve evkîleri mebzûl buyurulması bunca ümmet-i Muhammed'in ve sebî sibyanın ve ehl-i iyâlin yed-i küffârdan hâlâsına bi avni'llâhi'l-melik –i mü'in sebep olacağı hâk-i pâ-yi merhamet-vây-i rahîmânelerine i'lân cesâret olundu ol bâbda ve her hâlde fermân Efendimizindir.

ديوان هيات عنوان اصنافه ريشه
 موطن داخي و عام محروم و تلبه ركه كرسى ولايت برنده اصفه مي كني ره كچه ده بچه كجا و نشا و شيه ميصوار و مويح طاكجا و ليوانيك و ل و كجنت و لوب و ليد
 هفتاسه مكره قضا اردن جسيم و هاليسه سارازنه من غربت برور صنيك صد كوروش سكري فزون و سيني ليكي و تو مولى باي بند كز دمي شني عشق اولونين و لوب و ليد
 بو وجهه و لايترمو و ف اولد بغيته ننا بوانا اطلاق سيني قزون امر از كني كندى بازيان و كسنيك هفتاد عيال كجوب حاصل سنج مكره دار هفتاد
 باله و ر قضا مزون استمدار بالا اينه مال انقاس سري اولد قده بزرده صق جوره حيايه و بعد ر الامكان ارگان دين ميسنه رجايه و سايه و دو كذا بر عيال ائله
 حفظ و حاكيمه اجتهانكا و كني ره و هوشه و اعلا قده بر صوره له بر مقدار سخي عشقن بر مقدار ادر تيم اولونين سنج مكره كورده و هفتاد
 علكي كني ريب و رخي سيني و حفظ و حاكيمه كفايت ايله جك مقدار كني كند و ريك فريضه ذمت اطلاق اولد بغيته و سفورين و رخي سيني مستقول اولمده
 عسكرونده كند و ريه لايحه بره بر دور و لوجيا زمينه اطلاق اولد بغيته بعضي بركده استند اولونين فقط بيك نشو و ادمك بر دفعه اربابريك
 قدر جفا اواره اولونين عا كرمك كور حق مزبور ارسال اولونين كور جفا و كرك ماهه كني كيمى بليت خرويه باغ اولوب لاف شرح و شريف
 سايه و دونه انگار كنگل او شسته خيد ياكاه و فقاى هفتاد كفايه و رخي سيني بر ضرر اولونين بو قدر ايني كني رين كو نيكه ن الجيسى كجوب كو بكونه خرويه
 ايله رك سيران او قصه دن ظالي و كموب و شري كلشيو سكره سباله في تخفيف اولوب جفايه فيه زنده بو كز و سركينه دمي اصلاح مزون انقار ايله كموب
 معاذ الله بوانا كني بركه طيب اولد كرسه جفايه مزار ايدونين عظيم صب رت اولونين اظلم و هوسه ااو كغله اولد و واقع حاله ما هو الواقع طون شرح بهيتم اعلام
 صادق البيان و خيره و زنده محبت و حاجت و اوى و صبا ايله اكر كموب سا اولد كني كار مرسته مزون مرصو و مستحاي داخيه و دكر اول الله و الجلاله اكله بعد
 صفائيه و همت و غنا تكمه و مرضيه اغماء استغفار الله را خد و لام كاستغفره نفسي كني منطوقه بو مقدره ايند صغرا اتر او كسر لطف و غنايت بيوردين
 رضائت و رسوله بو عزامت حميدى و صبى صبيا في و اهل عيال كفن بيوردين كفايت مقدارى جفايه و ايلد كجبارين الموكلمه اعاطه اولد جك قدر معالجه
 خنايت بيوردين بخريله است خجدي و كجنيك صبى صبيا في بونكافه دورا حابه بره و طوع و تركه و عايجي بيوردين كز اول وجان بالنفع و الايتها
 رجاء نياز اولدور معونه نقلل بكونه خنا تكمه اولد قده ا كسنا اكله حق دشمن فرصت بو كموب بو كز اول تلبين بو كفا دور خلاصنه سسب اولد كني
 اولد بغيته ذ الجلاله معونه امدت ستره اتمه موده و هفتاد كرسه بو كز غنايت معوضه كني احب بيوردين امدينه بو كز نشان و دونه كز به خرويه ستره اولد
 اولد بغيته و غنايت اوفى و اكي لر سيز اول بيوردي بو كز امت خجدين و صبى صبيا تكمه و اهل عيال به بوي كفا دور خلاصنه معونه الله الملله
 المعين سيب اولد بغيته خاكيه مرصه و اوى و صبا ايله اكر كموب رت اولونين اولد بويه و هفتاد لاه و زمان اقلد كند

المعه الله العلي
 على الله عاصم
 كفها م عاصم

EK-7

BOA. HH. Nr. 42781-C

Tarihi: 7.Z.1243 (19.7.1828)

Velîyyu'n-ni'metim Bî minnetim Devletlü Merhametlü Übbehtlü Efendim
Hazretleri

Kâimmekânımız Osmân Paşa kullarının tarafından vürûd ve yine avdet olunmuşdur Arif Re'is kullarının takrîrinde Moskolu askeri Donanmâsı ale'l-fi'lle berren ve bahren vürûd itmiş ve sâye-yi Saltanat-ı Aliyyede Paşa kulları tedârikli bulunub tiz elden kabâilin her tarafına haberler irsâl ve işidenler habere bakmayarak cân atub irişmişler ve kal'anları vâkîf oldukları vâkıfe fevt itmeyerek takım takım Abaza ve Çerakes kabîleleri gâyet külliye ve cem'iyet ile bir taraftan gelmekte ve Yalıboyu tarafları ba'id mesâfede vâkî' olduğundan anlar dahi işiddikde ale'l-umûm ittifâk-ı dîniyede metîn olarak fevc fevc kalkub Anapa'ya azîm oldukları ve re'is-i merkûm iskele-i mezbûrden bu tarafa çıkarken istirâk ittiği havâdise göre Moskolu asker-i menhûsesi Anapa'nın muskâsı olan Yalman kapularını zabt etmek niyet-i fâsidesiyle ol cânibe sû-i kasdlerini gazât-i mucâhîdîn mu'ayyene ve üzerlerine hücûm idüp Canik azîm ve fütûhâne muvaffak olarak küffâri perişân ittiklerini muhârebede bulunmuş bir yaralı gelüp haber verdiğini mürettebe-i sıhhatde takrîr etmekle Mevlâ-i Mûte'âl Hazretleri tahkîk eyleye âmîn İnşâllâh Te'âlâ bu sûret Paşa-yi mûmâ kullarının tahrîr ve işâretine muvâfik olarak bugün yarın müterakıb olduğım sûr-i nusret surûrun beşâreti vürûdinde bilâ te'hîr hâk-i pâ-yi rahîmânelerine arz ve inhâ olunacağı ma'lûm-ı rahîmâneleri buyuruldukda emr ve fermân be Hazret-i celîli'l-ihsânındır.

رحمت بیستم دودانه رحمت ایزد اتم حضرتی
 قائمقام عمام پاشا قزوینی طرفی دود و بیخودت الوتد عارف ترمین خردینک تقریریه مقولای کبری دود نماناس
 عاجلمفقه بر او کجا و درویشی و سینه مطنت علیه ره پاشا قزوینی تارکلو بولمجب تیزالوت قبالک هر طریقه خبر لاریال و ابیلیدر
 خبره بالیورق جات اقباب ایستند و قلاذری و لاقظ اولقاری و قنقه قوت انبیرد طعم طوق اباره و چرک قیدری عایه کلیه
 و قیمت این بر طرف کلمکه دیالو بوی طرفی بسما داده و بق اولقینت اندر فی ایستد که علی الوع انفاق دینیه دود سینه
 اولدرف فیه قانقب انابه، عانم اولداری و زیم وقع اسکله مذبورون بوطیقه جیبارک استاف انتیجه صمدیه کوره سقلیه
 عکره کوه، انابه نیک متفاصل اولدوت یلال قزوینی ضیبه اتمک نیت فاسکله اولقابه مؤقصد لرینی غنات جیاهری معاینه و اوریش
 هجم ایدب جنک عظیم و قنقه معوض اولدرف کفاری بر جاده انکری محاربه ره بیست بر بالو کلوج خبره و یکی مرتبه صحنه
 تقریر انکه معلا حضرتی کفیه البیه ای آقا القاری دهرورت پاشای سولای قزوینک قهر و پاشا ننه مؤلف اولدرف بیکون
 یاریه مترق اولدیم سور طرف سوزرف پاشای دودونه بدنا خیر ضعیفی و جیاز لینه عوض و انرا اولدیم معلوم و جیاز لینه کوه
 اوروز نه کفیه جیل لاسا کله

EK-8

BOA. HH. Nr. 42781-G

Benim inâyet-kâr Efendim

Kal'ada olan topların tevzî'atını bâ defter bundan akdem Der-i devlet-medâra inhâ ve takdîm itmiş iseniz de bu def'a iki tabya dahi ziyâde olub müceddeden inşâ olunmuş olduğına mebnî yigirmi adet topa muhtâc olduğu ve bundan böyle kabâil Çerakesi tarafıdn Anapa kal'asına imdâd iderek külli asâkir-i muvahhidîn kal'aya gelub cebehâne matlûb eylediklerinden verildiği sûretinde kabîleleri münkesir olacak ve i'tâ olduğu sûrette külli cebehâne sarf olunacağı derkâr ise de tarâf-ı Devlet-i Aliyye'ye inhâ eylemeniz ve bundan sonra Anapa kal'ası için lâzım gelen yarım kantarlık üç dört adet kebîr tob ve müceddeden inşâ olunan iki bâb tabyalara lâzım gelen yigirmi adet tabya topları Bâb-i Aliyye inhâ olunub irsâl olunacağı sûrette Anapa kal'ası limânına sefine ile dühûl su'ûbetli olmağla ve mümkün olmayacağı ve Mudanyacık ve Gelincik limânının karşularında dahi sefinelerin devr iderek gelen sefinelerimize tasallutları olmağla Devlet-i Aliyye tarafından mezbûr topların gelecek olduğu sûrette ziyâde tehlike olduğına mebnî eğer ki cesâret olunup irsâl olunacak olduğu sûrette Yalı boyundan ve Gelincik'den aşağı Sohüm cânibi tarafında olan Abaza limânını her kangı mahalline tesâdüf ider ise ol mahalle ihrâc olunmak lâzimedden olmağla işbu mahalle şehri ve ma'lûm-i Devletleri buyuruldukda Anapa kal'asına lâzım gelicek mühimmâtın vusûline say' ve ihtimâm ve gayret eylemeniz bâbında işbu şukkam tahrîr olunmuşdur ve bundan böyle Sinop'da olan mühimmâtın tekmîlen ve selâmeten Anapa kal'asına vürûdi müyesser olub vaz'-ı cebehâne olduğu ve fimâ ba'd zehâyir ve mühimmât-i cebehâne ve asker husûsuna dâir hiçbir şeyde zarûretimiz olmayub ancak badem kantarlık üç dört det tob ve müceddeden inşâ olunan tabyalara yigirmi adet tob lâzım geleceği ma'lûm-i Devletleri buyuruldukda irsâline himmet buyurmaları bâbında emr ve fermân Devletlü inâyetlü merhametlü Efendim Sultânım Hazretlerindedir.

Tarihi: 2.Za.1243 (16.5.1828)

Benim Efendim Anapa kal'asının limânında otuz iki pare sefinesi gelub on danesi kal'aya yakın gelub yigirmi dört kıyyelik gülesini derûn-i kal'aya ilgâ eyledikde sebi ve sibyan ve tabâka-i nisvândan çoğu telef oldukda âh-ı figânlara başladıklarından

tahammül olunamayub velakin bizler de yigirmi dört kıyyelik top olmaduğından bizim toplar seffinelere irişmeyub kâfirin toplarının güllesi kal'anın cem'î tabyalarını dkb ve çok asker telef ve top kundaklarını harâb-i beyâb itmişdur.

Benim Efendim tabya düşmanlar içun elvah ve kundakluk içun kebîr tahta bir gün evvel tarafımıza irsâle himmet buyurmaları her hâlde gerek tob ve gerek top düşmanlar içun elvah ve kundakluk içun tahtaların irsâline seri'an himmet buyurmaları me'ml-i hâlisânemdur.

Tarihi: 7.Za.1243 (21.5.1828)

HAT 1027/42781

بسم خدا بیگار اللهم

فصل ده اولی در طویر که در میان با دوز بونخ اقوم در دولتنامه آنها زنده این اسیر کرده بود فقه یکی طلبه دینی
 ذباده اولی که جز را اشنا اولی که در بونخ بگری عدد طویر محتاج اولی و بونخ بویه فانی فرکت طویر که انابه فقهی
 اسرار که کلی مکرر و حدیث فقهی که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 صورت کلی بونخ عرف اولی که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 کلمه بدم فخرانه اوج دورت عدد بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 باب عالمه آنها اولی که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 و در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 علیه طرفه مزبور طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 صورت بالی بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 اولی که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 ابداً باینست بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 وضع بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 اوج دورت عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 بیوردی باینست امر و زمانه دوله عثمانی محمد احمد سلطان خورشید بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر

محمد احمد سلطان خورشید بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر

بسم الله الرحمن الرحیم
 الفی ابداً که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 فیه که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 و طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر

بسم الله الرحمن الرحیم
 و طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر
 و طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر

محمد احمد سلطان خورشید بگری عدد طویر که در بونخ بگری عدد طویر

EK-9

BOA. HH. Nr. 43115-M

Tarihi: 1.M.1243 (25.7.1827)

Devletlü İnâyetlü Asâbe-i Cihânî Fukarâya Müdîrî Merhametlü Velîyyu'n-ni'am Efendim Sultânım Hazretleri

Hâk-i pâ-yi Devletlerine yüzüm sürdüğümden sonra hemân Cenâb-ı Hak feyyâz-ı mutlak izzuhû şâne Hazretleri ol mübârek vücûd-i şerîfleri hizâ ve ıtrlerinde masûn ve mahfûz ile emîn ve bi hürmet-i fahr-i kâînâti ve'l- mürselîn benim inâyetlü Efendim Sultânım Hazretleri taraf-ı ahvâlimizden suâl-i şerîf ve arzu buyurulur ise bi-hamdî'llâhî Te'âlâ târîh-i duâna değîn vücûdumuz hüccet-i vâkıt üzre olub leyli ve nehâr evkât-ı hamîse ve hayrî duânızda Hakka niyâz iderum atûfetlü Efendim Sultânım Hazretleri düşman-i dîn-i mübîn olan Moskolü'nün asker-i menhûse ve Donanmâ-yi mahzûlesi karadan ve deryâdan gelüb Anapa üzerine hücûm iyleyub ve sefineleri bir mikdârı Durşî tepesinden tevcî iyleyub ve bir mikdârı Sultân Uçkan tarâfında olub ve bir mikdârı Bohuruh Paşa tabyası tarafında olub Bolluca Sadrî kardan külliyyet düşardı yola muhâsır oldukda Anapa ahâlîleri bu tarâfdan kabâil Natukaç İslâm ehilleri ve iyâlleri esîr olmakdan kotardiler bizler dahi esîr olmayub duânızın berekâtıyla ehlim iyâlim esîr evvel esîr olmadı selâmet Bakçacık karyesinde sâkin oldum bu küffâri haksâri Anapa'ya kırk yedi gün e kırk yedi gece cenk eylediler iken Anapa'yı kâfir aldı bizleri kânûyaşı ağlayub kaldı Rabbu'l-âlemîn Hazretleri ve sizleri ve şevketlü Padişâh Efendimiz Hazretlerine ömür ve Devletleri dâim ile emîn bir hürmet-i seyyidi'l-mürselîn benim inâyetlü Efendim Hazretleri evveli Allâhdur sona siz Efendimiz bakıyoruz bu kabâil kullarına Padişâh Efendimiz bir ân ve bir saat suâl idecek ise bundan büyük günü bu kabâilde olmaz gayri sen bilursin.

El-mu'âllim sûhûte şurûh kulları

HAT / 101.2 / 43115 - 21

دو بنوعینو خامه جهمانی فقربه مدبری مرحوم والی النعم اندم سلطانم
 حکای دو ندرین بوزم صورده بکنند صکره هماره جناب حق فیما حق مطلق غرض شانه حضرتی اول مبارکن وجود زبندی خطا و خطا
 مصون و محفظه ابد امین بحرمه فخری کانیاف و سلیسین بنم هیتوا اندم سلطانم حضرتی طرف احوال دین سئو لاشترین ارزنی بود بوز
 بیدار لغت تارقی دهانمه دبینه وجود من جهت و ایت اوزده اولوب لیلی و نهار اوقات جسمه و خبری دعا کزده
 هغه نیان ابردم هیتوا اندم سلطانم حضرتی دشمن شیبین اولان مسئولون علیه عسکر منوبه و دونهای خرو و کیمی فرودن و در یادن کلوب
 انا به اورزینده هیتوا اولوب کسینه روی بر منذاری دورش طبعه کینین طوبی ایلوب و بر منذاری سلطان او جغان طرفنده اولوب
 و بر منذاری بوجور و پناه طابعه کیمی طرفنده اولوب بولجه ساددی فریدن کلابت و سارقی بود خا سرا و لود و قده انا به اهارق
 بو طرفند قبلا نظر قاج استلام اهدی و ابارق لیلی و لغت قوطا ردیلر بزرده خی لبر اولوب دعا کزین بر کاتیل اهل ایلیم
 لبر اولدی سلامت بقیا جوق فریه کینک سا کین اولدم بو کفاری حاکماری انا به به فرق بدی کدن و فرق بدی کجه جنک لیلبر
 اکتی انا به کافالدی بزری قالوب باش اهدی یوب قالدی رب العالمین حضرتی و سیزری و شوکتو بادشا اندم حضرتی بوز و لند
 دائم ابد امین بحرمه سید کسلیبن بنم هیتوا اندم حضرتی اولی الله در علیه کیز اندم با قیورز بر قبایل قورلر با حیشاه اندم
 برعان و بر ساعت سوال اید جنک همی بودن بیوک که فی بو قبایلده اولن غیبین بلورین

المعلم
 مرحومه
 شریفه
 و دة

محمد شمس

1311

EK-10

BOA. HH. Nr. 43115-Ö

Devletlü İnâyetlü Übbehtlü bu kullarına Merhametlü Velîyyu'l-ni'am Kesiru'l-Latif Ve'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri

Sağ olsun arz-i hâl kullarıdır ki Şevvâl-i şerîfin yigirmi yedinci günü Moskolü keferesi berren askar-i menhûsesi ve berren Donanmâ-yi mahzûlesi Anapa kal'asına gelub top ve tûfengi ile ziyâdesiyle muhâsarasıyla muhârebe eylemeleri ve kabâil kullarının dahi kal'a hâricinden bi'l-ittifâk cihâd ve gazâ itmekde Zi'l-ka'de'i ş-şerîfenin âhirine kadar bu sibâk üzre iken ve Moskolü keferesi gecelerde kal'ada dibine sokulub hendek kazmakta olub Zi'l-hicce-i şerîfin üçüncü günü kal'a bir baştan bir başa kuşadub birbirlerimize haberdar olamayub ve Moskolü keferesi kırk dört kıyye top kal'a-i merkûmenin önüne getirub iki tabya sinorine bir mikdâr yerleri yakmış olmağala mâh-i mezkûrün üçüncü gününe kadar kal'adan bir haberumuz olmayub üç beş güne top ve tûfeng muhârebesi olmayub iki tarafından dahi sâkin olduklarında bu kulların Moskolü keferesine bir ilçi gönderub suâl eylediğinde kal'a-i merkûmi aldığını tarafımızı ifâde iyledi ise de inanmayub bir dahi gönderildikde muhakak olduğu beyân olunub cümlemiz feryâd ve fezâ eyleyub kaldığımızı ifâde ve küffâr-i haksâr kal'ayı kılıç ile almadığı mu'ayyen ve gün gibi aşikâre olduğu ma'lûmumuz olmağla nidelum hemân Allâh-i azîmu's-şân Hazretleri şevketlü Padişâh âlf-penâh Efendimize ve siz efendimize ömür virsun ve bu tarafda kabâil kullarınızın fi'l-cümlesi Efendimize ne güne ahd ve yemîn eyledik ise kendi yemînimizde sâdık ve siz efedimize gece ve gündüz kulluğunuzda sâbit-kadem olacağımız derkâr olmağla fi sebîli'llâh elimizden geldiği kadar cihâd ve gazâ itmekde gayret iderek tarâf-ı Devletlerinden vürûd iden buyuruldi velîyyu'l-ni'amileri Arif Re'is kullarıyla vusûl buldukda dünyâlarca mesrûr olub Devletlü Efendimiz bu tarafa gelmiş kadar memnûn olduğu Allâhu azîmu's-şân siz Efendimizi her husûsde memnûn eyleyub şevketlü mehâbbetlü Efendimiz Hazretlerine bağışlasun kaldı ki Efendimiz Hazretleri zîr-i destinizde olan kabâil ve akvâmdan Kabartay ve Besni ve Abazan bir mikdâr asâkir-i İslâmiye cem' olub Kuban'ı geçup Moskolü içerusune giderken bir mikdâr asâkir-i menhûsesi ile buluşub muhârebe eyleyub küffâr-i la'îniden bin nefer kılıçtan geçup gene asâkir-i İslâm Moskolü içerusune gidüp Büyük Muçebik dimekle meşhûr Kuday kal'asını feth idüp emvâl-i iyâl

evlâdlarını esîr ve kendilerini katl idup dört yüz kız ve gulâm esîr götürdikleri velîyyu'n-nâib Efendimize ifâde ve bu kere Çerakes kabîlesinden Atîkzâde kulları ve Abazan kulların cem' olunub beş bin atlu Anapa kal'asına gelurken kal'a-i merhûm alındığını bilub anlar dahi Nehr-i Kuban'ı geçub gitmiş oldukları beyân ise de ve bu tarafından Moskolu keferesi bu kabâillerinize cevâb iderek sizlerin cümleiniz benim olduğunuz bu günden sonra sizleri arayub sormazlar lakin muhakkak benim olub Rusya'nın kral-i zamîrine geçmeyub kendi hâlinizde olmak için bana cevâb verüp benim ile müsâlaha idelim ve diyub bu kullarınıza ziyâdesiyle dikkat ile elçi göndermiş oldukları ve bizler dahi cevab idüp dediğimiz biz devlet ve halkı velîyyu'l-ni'am Hasan Paşa Efendimiz'in itâ'atında sâbit-kadem olduğumuz gün gibi aşikâr bizlere bir haber zuhûr itmedikçe senin ile konuşub sözümüz bu yokdur kal'a aldık ise otur yerinde bizim sana cevâbımız yokdur vukû'ât şemâsini ister dahi var ise de buyuruldımıza velîyyu'n-ni'amileri geldikde efendimizden havf idup kalmış oldukları beyân ise de eğer Efendim bu kulları Moskolu keferesinden azâde itmek isterseniz bi'n-nefs kendiniz bu tarafa gelmesini cümle kabâil-i ikdâm ehl-i iyâl ve evlâdlarınızın inşâllâh fi'l-cümlesinin niyâzlarıdır bu kadar ehl-i İslâmı Moskolu keferesine esîr etmeyesiz Efendim kal'a yok ise Soğucak ve Gelincik Limanı vesâir iskeleler fi'l-cümlesi senindir emânu'l-emân bizlere bi'n-nefs kendiniz gelub irişesiz evel Allâh sâniyen Efendimize sığındık bizleri mahzûn itmeyesiz eğer Efendim saferû'l-hayrın âharine kadar bizlere irişup mürd itmezsiniz bizim hâlîmiz ziyâdesiyle perişândır ve Moskolu keferesi cevâb iderek eğer sözüme i'timâdınız yok ise sizlere seffine vireyim denizin tarafına gönderdib ne hâliniz var ise göresiz dimiş ise de bu kulları cevâb vererek Devlet-i Aliyyemiz bizleri velîyyu'n-ni'am Efendimize virmişdir anın itâ'atında olduğumuz aşikârdur bizlere kaydı gelmedikçe sana cevâbımız yokdur diyub cevâb virduk ise de mâh-ı mezkûrun nihâyetine kadar taraf-ı velîyyu'l-ni'amilerine gönderilen ilçilerinizden gelmeyub ve yâhûd Efendimiz tarafından gelur olmadukda mukaddem Moskolu keferesinde cevâbındi üzre seffinesini alub bizzât şevketlü Efendimize gideceğimiz mu'ayyen olmağla biz Efendimiz elçi kullarından takrîr alub ve bu kullarına merhamet eyleyub bi'n-nefs Efendimiz tarafında gelub bu kadar ehl-i İslâmî küffâr-i haksârdan ahz itmeniz fi'l-cümleiniz niyâzımız olub mübârek hâk-i pâyinize yüz sürdürmenüze ehl-i iyâllerimiz dahi niyâz ider ve bu tarafda Abazan kabîlesinden Hatuk oğlu Sagîr İsmâil kulları ve Topal Hâcî kulları ve Kafesi Receb Efendi kal'a haberi için geldikde anlar dahi biz kullarınız ile berâber mühürlerini

birakub niyâz ider oldukları ve bu kabâilin her şeyden ziyâde tuz için sakınır biri olub Moskolu keferesi ile konuşmadılarına bâ'is olacağı derkâr ve mu'ayyen olmağla siz Efendimizden niyâzımız gece ve gündüz fikrimiz Efendimizden gayri bu kadar emânu'l-emâni azîz başınız için olsun bizleri an karîb gelmeniz ile mesrûr iyleyesiz ve elçi kulları dahi Der-aliyye tarafına gönderilmek münâsib ise siz bilursiz her hâlde bu kullarıyla imdâd irişmeniz bâbında işbu arîze-i âcizânemize cesâret kılındı bâkî emr ve fermân lütf ve ihsân Devletlü İnâyetlü Merhametlü Velîyyu'n-ni'am Kesîru'l- Rahim Ve'l-kerem Efendim Sultânım Hazretlerindir.

EK-11

BOA. HH. Nr. 43208

Murahas-i evvel kullarının yazılacak mektûbun müsveddesidir.

Sa'âdetlü Atûfetlü Sultânım Hazretleri

Akd olunacak müsâlaha mevâdına dâir Rusya me'mûrleri taraflarından i'tâ olunan evrâk tercümeleri ve meyânenizde cerayân iden müzâkerenin mazbatalari bi'l-irsâl usûl-i musalaha nazara çekildiğini irâde-i seniyyenin iş'ârına dâir Rusyaluların kullandıkları tavr ve mu'âmeleleri keyfiyetlerini müşîr bu def'a irsâl olunan tahrîrât-i şerîfenin mâ'il ve mevâdları harf be harf rehîn-i itlâğ-ı hâlisânemiz olmuş ve tâkımıyla hâk-i pâ-yi hümâyûn Hazret-ı zillu'llâhiye dahi arz olunarak meşmûl-i nazar me'âl-i eser cenâb-i cihândari buyurulmuş olub siyâk-ı iş'ârınıza göre teklîfât-i vâkı'a hazm ve kabûl olunur ve ma'âza'llâh Te'âlâ bir vakitte altundan kalkıyor şeyler olmayarak Hüdâ bilur zihinleri mutehayyır ve kalbleri mahzûn eylemiştir Cenâb-ı Hakk'ın kazâ ve kader-i ilâhîyesi bu vecihle ta'allûk eylediği hâlde ne çâre uyuşulmaktan gayri tedbîr yok ise de göz göre semme kâtili ihtiyâr nev'inden olacağından hiç olmaz ise ta'ahhüdini müceb olmak üzere bazı gûne tasvire-i rû-meyân olunub ez-cümle İşkodralı Mutasarrıfı Sa'âdetlü Mustafâ Paşa Hazretleri Edirne istilâsını istimâ' eylediği anda gayret gelub saferûl'l- hayrın yigirmi dokuzuncu Cuma ertesi günü Edirne üzerinden Der-sa'âdet'e doğru gelmek üzere kırk bin mikdâri askerle kalkub hemân ser-i serî ile bulacakmış olduğunu yazmış olduğundan târîh-i hareketine nazaran gün be gün berulere takrîb derkâr olub bundan başka el-yevm Hasköy ve Gümülcine taraflarında Kırca dağında on binden ziyâde bırakub sebât ve metânet üzere oldukları Çirmen Mutasarrıfı İsâ Paşa tarafına i'lâm ve inhâ olunmuş ve lede'l-iktizâ bu taraftan dahi düşman karşısına on beş yigirmi bin asker çıkarılabilmesi li'llâhi'l-hamd mümkün görünmüş ve her ne ise müşârun-ileyh Mustafâ Paşa'nın bu vecihle külliyetlu askeriyle hareket ve vürûdi şâyî'asını ihtimâl ki ol taraflarda dahi münteşir olarak eğerçe bu taraflarda vüsûli Rusyalunun dermiyân eyledikleri müddet-i mühle mütehammil değil gibi ise de ma'a mâ fiye düşmanın rehîne ile dokunub belki maslahatın teshîline medâr olacağı melhûz olduğundan başka her çend Frenklerin cümlesi birbirine gayretkeş olunduklarında şühbe yok ise de ma'lûm-i şerîfleriniz olduğu vecihle bazan bi vesîka maslahatlarında birbirine tutuşturmak dahi fâideden hâlî olmamak mutâlebesi vârid olub ale'l-husûs ki bu tarafta

olan Fransa ve İngiltere ve Prusya elçi ve me'mûrlerinin öte beru işbu Rusya müsâlahası takdîrisine müdâheleleri derkâr olarak mukaddem esâs-i sulh maddeleri olmak üzere kaleme alınub size verilen muzakere vecihle maslahatın biteceğini cümlesi kâti'a sûrette ifâde birle şimdiye kadar dahi külli yevm tarâf-i şerîflerinden ne vecihle haber geldiğini suâl-mande olmaları cihetiyle bunlara dâir mersûl savb-i şerîflerine kılınan mazbata ve takrîr sûretlerinden ma'lûmunuz olduğu üzere bu kere Rusyalunun kemâl-i gurûr ve eşkbâr üzere kullandıkları ve vâkı' olan teklîfât-ı atîkeleri keyfiyat-i atîkeleri kendülerine haber virildikde güyâ söyleşileri bunların cümlesi baş cenerâl diyecek şu günde Kırcı ve fırsat bulup ta hûrencûr vâkı' olan teklîfâtı olup bu ise Rusya İmparatorunun bütün Avrupa devletine i'lân eylediği sûret-i mukaddem kendüleriyle buluşilub karâr verilen tezkereden ibâret olarak fakat taksîmât maddesi yazub bir virgü ve yâhûd ona bedel Anapa ve Faş kal'alarının terki şekillerine münhasır olmağla baş ceneral mersûmun mu'âmesi ta'lîmâtından hâric olmak iktizâ eylediğini mezkûrleri geçen gün gider iken Edirne'ye uğrayacak olan Fransa kuryeriyle ta'dîl-i maslahata dâir mahsûs kâğıdlar yazmışlar ise de bu def'a dahi yine yazacaklarını irâd ve beyân ve hatta Mora maddesini bu tarafda kendü kulları tarafından isâle-i Der-Rusya Devleti tarafından vekâleten söyleşub sûret-i müzâkereyi Devletleri taraflarına bildirmişler iken Rusya me'mûrleri bunlara adem-i ihtiyâr vâdisinde buni dahi kaleme alub teklîf itmelerine kâin izhâr-ı infî'âl eylemiş olmalarıyla eğerçe bunlara ben bile yakalanmayub asıl maslahatın teshîli fi'len mukâvemet sûretleri irâesine mevkûz ve bu cihetle selâmet-i mehlin iktizâsı kayd olunarak müşârun-ileyh Mustafâ Paşa berulere gelinceye kadar müsta'înen bi'llâh beş on gün bu taraftan dayanılmak göze elbette alınbilur ise de zamâne askerlerinin tecrübe olunan hâl ve mişvârlarına nazaran nice maslahat yine meşiyet-i ileyhde olarak yine mütehayyır olacağı mechûl olmak mülâsebesiyle bi'l-âhare veya tasavvur inşâe'llâh Te'âlâ bundan böyle tâbidân-i ilahiye ve inâyet-i aliyye-i Sübhâniye zuhûrine i'timâdan çâr nâ-çâr şu aralık maslahatın biturilmesi çâresine bakılmak sûreti ihtiyâr olunmuş ise de Rusyalunun kaleme alub virdikleri teklîfât-ı şeni'anın kalıbı kalıbına kabûli dahi pek uygunsuz pek mersuz olduğundan elden geldiği ve mümkün olduğu mertebe ta'dîline bakılmak lâzım gelub ez cümle pek akmiş ve hâric ez insâf olduğu zâhir olan madelerde cabalanarak mesalâ mesârif-i seferiye taksîmini maddesi mukaddem ve muahhar yazıldığı vecihle sonra bu taraftan bize burağa mahsûs sefir irsâli dâr-i söyleşdiğine binâen bu def'a esâsda yâhûd sened-i

munkarerede bu madde Rusya İmparatorunun insâf ve hakkaniyetine havâle olunmak üzere mikdâr-i tasrîh olunmayarak sonraya bırakılmak üzere biturulmesine gayret ve bu sûret mümkün olmadığı hâlde bari mikdârının ta'dîl ve tafsîli ve taksit senelerinin biraz dahi temerridi istihsâline ve kaldığı Rusya tüccârının eski matlûblerinin tazmîni maddesi ma'lûm-i şerîfleri olduğu üzere Akkirman mu'âhedesinde mûnderic olarak Rusya sefâreti Asitâne'de iken bu maddenin dahi sırası gelub tarafından me'mûrler ta'yîniyle söyleşmekte iken Rusya sefâretinin infikâkı cihetiyle kalub halbuki bu maddeler iki taraf ticâretine dahi şâmil ve Devlet-i Aliyye ticâretinin dahi kati külliyetlü matlûbleri olduğu zâhir olmak mülâsebesiyle bu maddede Rusya sefâretinin Der-sa'âdet'e avdetinde bi'l-müzâkere ber vech-i müzâyakat görülüb Rusya tüccârının her ne mikdâr matlûbleri tebeyyün ider ise derhâl maddesi sûretine bakılmak lâzım geleceğinden olsa olsa bu maddenin dahi öylece derc ve sebt-i icâb iylediğinden ma'âdâ bu mekûle tüccâr matlûbatı maddesiçün tahliye maddesinin tesyîf ve takdîmi daha kat'an usûl ve müsâlaha ve mu'âhedeğe ev mâ yeşâ olmadığından def'a gayret ve günlük diğere mesârif-i seferiye tazmîni bi'l-farz bir cüz-i münâsib mikdârda baş bağlansa bile te'diyesine kadar Silistre'nin rehîn sûretiyle kalması beyne'l-Devleteyn emniyetsizliği müceb olacağından nihâyet Eflak ve Boğdan'ın kalmaklığı isrâr iderler ise bile hele Tuna'nın ber vesikasından külliye çekilmeleri lâzım geleceğini ve karşı yakada olan kal'alarının Eflak arâzisine ilhâkı maddesi dahi Rusya Devletinin Avrupa kıt'asından bir karış yer almamak üzere ta'ahhüd-i va'idine münâfi olduğunu bu tarafda elçiler dahi aynen söylemekte olduklarından mümkün olur ise bu maddeden daha vaz geçirilub isrâr eyledikleri hâlde dahi çünkü İbrail kal'ası ve kal'alar aslından elden çıkmış şeyler ise de bari henüz istilâ görmeyen Yerköy kal'asından beher hâl sarf-ı nazar icâb ideceğini isbât ve istihsâle bezl rü'yet ve Mora nizâmı mukaddemini karâr üzere Der-sa'âdet'de duvel-i müttefika elçileriyle bi'l-müzâkere tanzîm ve tatmîn olunmak ve ne ma'na bundan Rusya sefâretinin Der-sa'âdet'e avdetinde beraber bulunmak üzere kapatılmasına ve Anadolu tarafında istedikleri kal'aların kurtarılmasına ve nihâyet Ahışa'ya isrâr iderler ise bari Anapa'dan sarf-ı nazar olunub bilakis Anapa'ya isrâr iderler ise Ahışa'dan vazgeçilmesine ve harb arâzisine ilhâk olanacak nâhiyelerde kılîğ-ı hâkâniye müstesnâ olunmasına ve tarafından terk ve harekat-i cedîd ve gerek tahliye maddelerinin mühl ve müddetlerini naklıyle ikdâm ve sarf-ı mukadderet ve mevâd-i sâirenin dahi derece-i hayr ve nefî'leri ma'lûm-i şerîfleriniz

olan ahvâlinde olduğuna binâen artık herbir husûsun oldukça ehven sûrete rabt ve tensîkine bedel ittikâr rü'yet iderek hâsılı nihâyetü'l-inhâya her bir maddede nereye kadar uydurule ve dereceye kadar ta'dîl olunabilir ise çâr ve nâ-çâr öylece bitirilmesine ruhsat-ı aleyh hazret-i Padişâh buyurmuş olmağla ana göre himmet ve mübâderet buyurmamız ve bundan başka belki Rusya me'mûrlerini ilzâm meselâ Fanton vâsıtasıyla bir takım ihtidâzândan sonra işte sizden ta'lîmatımız ketm itmeyiz diyerek irâdesinde şâyed fâide ve sâir mütâla'asıyla celî olarak bir kıt'a mektûb dahi tahrîr ve ta'yîr olunmuş olmağla bi'l-mütâla'a sırası düşürilub irâdesi tensîb olunmak ve fâide ve te'sîri ümîd kılınur bi'l-irâe ol vecihle dahi ikdâmen mümkün-i icrâsına ihtimâm ve dikkat eylemeniz matlûb ve müntazır-ı hâlisânemiz olduğü ve bu tarafda ber vech-i bâlâ ilçiler ile olunan muhârebâta dâir bazı evrâk ve Rusyalu tarafından tarafınıza i'tâ olunub bu tarafa gönderilmiş ve yine i'âdesi iş'âr buyurulmuş olan fikrini el-ibâre kâğıdlar ve tercümeleler dahi takımıyla iâde ve irsâl kılındığı ma'lûmunuz oldukda ber minvâl-i muharrer harekete himmetleri me'mûl-i hâlisânemizdir.

EK-12

BOA. HH. Nr. 43851-C

Tarihi: 7.Ra.1244 (17.9.1828)

Erzurum Vâlîsi kullarının kapu kethûdâsına muharrer şukkasıdır.

Sa'âdetlü Atûfetlü Merhametli Re'fetlü Seniyyu'l-Himem Sultânım
Hazretleri

Ma'lûm-i saadetleri buyurulduğı vecihle Rusyalu mukademce Kars kal'asını istilâ ve Ahılkelek ve Ahışa kal'aları bi takdîri'l-lâhi Te'âlâ mu'ahharan dest-i küffâre geçerek Mehmed Paşa ordusunun dahi min tarâfu'llâhi bozgunluğı mesâib-i adîde kılındığından olduğı hüveydâ olub bu cihetler ile şu havâlî halkına azîm-i vahşet gelerek ve küffâr-i haksâr ordû-yi menhûsiyle Erzurum üzerine geleceğı haberleri rivâyet olunduğından bu sûretle dahi kalub nâsı havf ve haşyet istilâ iyleyerek ve o aralık muhlisinizin dahi asâkir-i müretteimizle Erzurum'a vusûlumuz müyesser olarak hendek harfi ve müktezâ olan mahallere müceddeden tabyalar inşâsı misillu şeylerin ihtârıyla levâzim-i metânet ve istihkâmın icrâsı emrinde kusûr olunmadıysa da mukaddemce askerler birkaç def'a bozgunluk gördüklerinden ekseri dağılub ve kalıncalarının dahi i'âde-i nizâm cem'iyetleri pek de mümkün olmayub hadd-ı ekîd düşmandan hıfz eylesun cümlelerin kuvvet-i kalbi mevcûd ma'îyet mahlası olan cünûd-i mevcûdine mahsûs olduğına ve fecere-i fücûrkâr her taraf sevk-i asker-i nuhûset-asâr ile hasebu'l-istidrâc sûreti gâlebe dînimiz düşmanı tarafında vukû' bulduğına binâen bu gavür kuvvet-i istidrâciyesine mesrûr olur da şâyed Erzurum üzerine gelur mütâla'asıyla ileruye hareketimizi gerek Devletlü Serasker Paşa Efendimiz ve gerek Erzurum ahâlîsi tasvîb itmeyerek burada mekes ve ikâmetlerimizi re'y ve tensîb eylediklerinden eğerçe el-haletu hazihi Gümüş Kebend nâm mahallede asâkir-i mürettebimizle ârâm ve ikâmet olunmakda ise de ber müktezâ-yi kazâ ve kader ve mashalat ibtidâsından kırılıub ve bizim me'mûriyetimizin bozuk vaktine tesâduf idüb mizâc-i nâsda husûsiyle şu havâlî-i halkında ise gayret-i dîniye ve hamiyet-i İslâmiyeden bir eser müşâhede olunamadığından başka el-küfrü millet-i vâhide hadîs-i şerîfi müktezâ-yi latifi üzre bu havâlîde mutavattin Ermeni tâifesi takım takım Rusyayuşe tâbi'iyet itmek ve Van tarafından bu gün vârid olan habere nazaran Bâyezîd kal'asının dahi dest-i küffâre geçdiği kelâm-i mevhûşi söylenilmekte ve ol havâlî Rûm ve Ermenilerinin ehl-i İslâm

hakkında olan hiyânetleri rivâyet olunmakta olmağla ümidimiz ancak Hazret-i Allâh'ın cünûd-i gâlibiye-i ilâhîyesiyle imdâd ve inâyetine kal'arak muhlisinizi azîm hayret-i istilâ itmiştir zirâ umûm-i nâsı rehâvet istilâ ve gayret-i dñniye nâ-bûd ve nâ-peydâ ve nefir-i âmm-ı askeri ise hiçbir işe yaramayub ma'îyetimizde mevcûd olan ayluklu ve nefir-i âmm askeri dahi altı bin neferden ibâret olup gâvurlerin az vakitte kesb ittiği kuvvete nazaran yalnız asâkir-i marettebemizle karşı durulamayacağı bedihâtdan ise de sepehsâlâr enbiyâ resûlumuz ve sâhibimiz salla'llâhu Te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerinin imdâd ve ruhâniyet-i risâlet-penâhilerine ittikâ ile her çe bâd abâd fâidesine ileruye varılarak düşman-i dñn ile bir kerre çarpışmak tefekkür olunduysa da ma'âza'llâh Te'âlâ me'mûlun hilâf-ı hâlât zuhûriyle encâm-ı rehâ uygunsuz bir şey olur mahzûri mütâla'a olunmuş ve ilerulerde tahassun idüp duracak ve küffâra mukâbele eyleyecek bir kal'a olsun olmaduğundan hasebu'z-zarûr re'y-i seraskeri ile bu tarflardan muhâfazası tedâbiriyle meşgûl olarak ikâmet-i ihtiyâr kılınmıştır lakin hükm-i hâlık-ı beşer menşûr kazâ ve kader mantûkî üzre Anadolu'nun kilîdi ve şu havâlînin seddi serfîri makamında olan Kars ve Ahîsha kal'aları birer sûretle elden çıkub ve bunca top ve mühimmât müşrikîn eline geçub ve Ermenilerin ta'yîni vesâir cihetler ile dñnimiz düşmani dem be dem kuvvet bulub bu tarafa maslahatı gün be gün cesâmet ve su'ûbet kesb itmekte ve Erzurum halkı ise âr ve nâmûs ve gayret-i dñniyeden bî-nasîb bir kavim olduklarından hudânekerde gâvurun ordûsi Erzurum üzerine gelse mukâbele idemeyecekleri revîş-i hâllerinden anlaşılmakta ve Rusyalunun ise asıl merami Erzurumı kolaylıkla teshîr ittikten sonra Trabzon tarafına geçub gitmek zahim-i bâtılasından ibâret idüğü ri'âyet olunmakta olduğundan ve maslahatın evveli kırılıb giderek bütün bütün çığırından çıkmış idüğünden irâde-i tedbîrde zihinler durmakla hemân Hazret-i hayru'n-nâsirîn sâhibimiz Efendimiz hürmetine fiet-i nâciye-i İslâmiyeye merhamet ve cünûd-i gaybiyesiyle imdâd ve inâyet eylemek duâlarından başka kârımız olmaduğu ve el-yevm hâl ve hareketimiz bu vecihle olduğu ma'lûmunuz olarak icâb iderse bu vecihle bâb-i aliyye tahrîr ve ifâde eylemeniz için iş'âre ibtidâr kılındı Cenâb-ı erhamu'r-Rahîmin hayırlar feth eyleye âmîn.

از تاریخ دینی قتلین و غیره در تاریخ

ساخته عاقلانو مروانو راقو سخاام سخاام حضرتی

معلوم سارتی بورلیجی و غیره روسیه او منجبه قاص تلخی استلا و افکلت واضحه تلخی بقدر الله تعالی مؤفراست کفاره کجه
 محمدیات اردو سلتی سحر طرف الله بورخلنی مصاب عدین قیندن اولدی هوبدا اولوب بوجرندایه شوعلی خلقنه عظیم رهت کدرت
 و کفار فاکار اردوی محوسبه ارضروم اوزبینه کجه کجی خبری روایت اولدی قیندن بوضوئنه دخی قلوب تخی خوف و خشیت استوا بول
 و اولاد خلقه کزل دخی عاکر مته مزله ارضروم و صوطر سید اوله رده حنده هفتی و قشقی اولان کلماره مجددا طایفه لر انشی شلای
 شلرت اختیاره لوانج ساتت و استحکامک اجراسی ارضی قصور اولدی بده مقلدی عاکر برفاق رفقه بوز غنایه کورد کلدن کزی غلای
 و قالجه لرینک دخی اعاده نظام جمعیدی کجی مکه اوله یوب ضایکد و شمدت فقط بسون جمله نلک قوت قلبی موجود میت کجای اولان
 جنود بوضینه محسوس اولدیننه و جره فورکار هر طرفه سود عاکر محوسات اثار ایه حب الاستدراج صورت غلبه ریز کوشمی طرفه و کوش
 بنا بوکاروقه استدراجه سنه مغرور اولوده شاید ارضروم اوزبینه کلور مطالعه بیه ایلدی و کجی کورت و تلو سدر ک باث افسر و ک
 ارضروم اهابی نصوب ائیه رلج بوراده کت و افانتری زای و تیب اید کلدن کرجه الحاله هت کت کندن نام کج عاکر مته لر
 ارام واقات اولمق ایه ره بر تقضای قضا و قدر و صحت ابتدا سدن قیریلوب ویزم ناموریتیزلک بوروده دغه تصاوفا ایدوب مزاج کله
 خصوصیه شوعلی حقیقت ایه قیرت دینه رحمت اسلامیه دن بر اثر شاه اولنه سدن بدیند بشفه الکفریله واحد حدیث شریفی قضای
 لطیفی اوزره بومولین بنویله ارضی طائفه سی طاق طاق روسیه نوبه تبعیت کله دوام طرفدن بولون وار اولون خبره نظر بابرینک
 دخی رست کفاره کجی کلوم معنی سولیک و اصولی روح وار سیرینک اهل اسلام قشق اولون ضیانتی روایت اولمق اطفه امید
 حضرت الامت جنود غلبیه ایه سینه امداد و عنایتنه قالدنه مخلص کزی عظیم حدیث استلا اتمندر زبا کوم تخی رقابت استلا و غیرت
 نابود و نابیا و تقیر عام عکری ایه هم برایت برابوب معتزله بومود اولون ابقلو و تقیر عام عکری دخی التی بلک نغردن عبارت اولوب
 کادرلک ازوقش کب ایدیک قوت نظر یا کج عاکر مته مزله قشوطدرجه بیجی بدیبا تد ایه ره سیحان ارنیا رسول و صبر صلی
 علیه سلم افسر و حوزینک امداد و عنایت رسانیا هایدینه انکا ایه هرجه باد اباد قاعده سنه رعایتا ایلدی و اریه ره شمدت ایه
 بکره جارتی همه تفکر اولدی بده معاضه علی مابولک خلایق مالوت ظهور بیه انجای رها اولیونش برشی اولور کجوری مطالعه انش و ایلور
 قشق ایدوب طوره مجد و کفاره مقابله ایه جلت برقله اولون و اولدیندن حسب الضرور زای سحر کزی ایه بو طرفک محافطه سی
 تلبیرجه مشغول اوله رده اقات اختیار قلمندر کله حکم خالویش دستور قضا و قدر نظری اوزره اناطونیک کلیدی و شوهالیلت سدری
 مقامت اولون قاص واضحه قلمه لر بر صورتله اذن بیعت و بیجه طوب و مهران مشرکیمه الله کوب وار سیرلک تبعیتی و ساز
 جرتلرله دین کوشمی و سیم قوت بولوب بو طرف صحیحی کون بولون حیات و صوت کب انکک و ارضروم خلقی ایه عار و ناموس و غیرت
 برینه دن طایفیب بر قوم اولدیندن ضایکده کاورلک اردوسی ارضروم اوزبینه کله مقابله ایه بیه فکری روش فالدنن
 اکلشلق روسیه لولک ایه اصل لر ارضروی قول لقله ستم اید ک نصکره طرزون طرفه کجوب کتمک زع بالندن عبارت ایل
 روایت اولمق اولدیندن و شملک اولی قیریلوب کسک بتون بتون قیندن حقیق اید کدن اداره تدبیره زهدن طرفه سنده همان
 حضرت خبنا صبرده صبر افسر هتته نه نایبه اولدی معلول اوله رده اجاب ایدره بوجرله باب عبه تقریر و افاده ایلمک اچون اشاره ایدر
 اولدی و البوم حال و هر کاتر بوجرله اولدی معلول اوله رده اجاب ایدره بوجرله باب عبه تقریر و افاده ایلمک اچون اشاره ایدر
 قندی جناب ارحم الرحیم خبر فرغ ایه ایه

HAT 1072/43351-C

EK-13

BOA. HH. Nr. 44241

Tarihi: 1.Za.1243 (15.5.1828)

Vâlî-yi müşârun ileyh in işbu kâime ve diğêr şukkasıyla evrâk-ı sâire manzûr ve ma'lûm-i hümâyûnum olmuştur ol tarafda olan kabâil halkının istihdâmları sırası gelmiş olduğundan artık müşârun ileyh icâb ve iktizâsına göre icrâlarına baksun serîrinde beyân olunduğı üzere eşyâ-yi mezkûre müşârun ileyh irsâl birle iktizâsına göre tarafından cevâb tahrîr ve irsâl kılınsun.

Devletlü İnâyetlü Atûfetlü Re'fetlü Mürevvetlu Velîyyu'n-ni'am Kerimu'ş-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri

Ahışha kal'ası ve kıllâğ-ı sâirenin bundan akdem ta'yîn buyurulan mi'mâr-i halîfesi ve mühendis kulları ma'rîfetiyle keşf birle defter-i resm-i takdîminden sonra Erzurum ve Kars kal'alarıyçun tasvîb buyurulduğuna kıyâsen şaranpo ve çim tabya ile bunların dahi tanzîmi re'y-i çâkeri ihâle ve isti'lâmi zimmetinde feristde-i sû-yi bekâ cû-yi bendeği buyurulan emirnâme-i sâmi vekâlet-penâhî reside-i dest tanzîm oldukda hâlâ Çıldır Beylerbeğisi bendeleri erbâb-ı vukûfden lâyıkıyla tahkîk ve tenmîk eylemesi iş'âr olunmaktan nâşî bu sûrete göre keşf ve tetkîk ittürmekde olduğundan henûz haber gelmemiş ise de düşmanın tedârikâtına nazaran vakt geçirmeksizin tiz elden takviyet hâsıl olunabilecek vecihle şurû' ve ihtimâmı Paşa-yi mûmâ-ileyh tahrîr olduğuna binâen Ahışha kal'asının lüzûmli mahalli olub mukaddemce yapılmış olan Telli Tabya nâm mevkii'in kabasa tesâdufîyle dönmediğinden Paşa-yi mûmâ -ileyh keşf ve tersîm itdurub beş bin şu kadar guruşu metevâfık idüğünü lede'l-ihbâr derhâl meblağ-i merkûm tesyâr olduğundan gayri Ahışha kal'ası mukaddem dahi şaranpo ile muhâfaza olduğundan oyabileceğı anlaşılıb ba'de'l-ba'id ahâlîyle ma'an hendet harfine ve top kal'aları inşâsına ve tedârik-i levâzimen mübâşeret itmiş ve ale'l-hesâb akçe istemiş olmak hasebiyle şimdilik yigirmi bin guruş irsâl ve cümleden ziyâde Ahılkelek kal'asının esbâb-ı takviyetine ikdâm tevcîhiyenin bunlara vesâire dâir tahrîrâtı manzûr-i velîyyu'n-na'imileri buyurulmak için takdîm ve esbâl olunmağla ebniye-i kıllâğ-ı merkûmenin hayir neticesi dahi geldikde inhâ ibtidâr olunacağı ve bâ fermâni âlî Erzurum mevcûdinden Ahışha kıllâğına mahûl barut ve fişenk irsâle şimdiedek şitâ

mâni' olub ba'de'l-ubûr dört yüz varil barut ve iki yüz altmış sanduk fişenk ve ber mûceb-i defter-i Paşa-yi mûmâ ileyhın istediği mühimmât-i sâire tertîb olunub kira-i hayvânati tedârikiyle takım takım nakl ve tesyîr olunduğı ve düşmanın hareket ve harbe cesâreti takdîrinde Ahışa'da olan Açıkbaş Hânı'nın hemân tasmîm olunan askerle Açıkbaş tarafına Göril cânibine müktezâ neferâtın dahi ol tarafa tesyîri Paşa-yi mûmâ ileyhi tevcîh ve el-yevm Erzurum'da olan Tiflis Hânı Aleksandrik'in dahi şimdiden Ahışa'ya gönderilmesi münâsib olub olmadığı istifsâr kılındıkda ve Ermeni Rusyalunun harb ve cürmini müstelzem olması mülâhazası iş'âr itmiş olduğundan te'hîr kılındığı beyânı Vesîle-i te'kîd ihtisâsım olmuştur inşâllâh Te'âlâ lede'l-eşrefu'l-vusûl muhât-i ilm-i âlfileri buyuruldukda ol bâbda emr ve fermân Hazret-i min lehu'l-emr ve ihsânındır.

Erzurum vâlîsi kullarının kâimesidur fezleke-i mâ'ili Ahışa ve Erzurum ve Kars kal'alarıyla kıllâğ-ı sâirenin tabya ve şaranpoleri tanzîmi isti'lâmîni şâmil mukaddemce yazılan mektûbun çâkerlerinin vüsûlinden bahilse ol bâbda tiz elden tesbît eylediği tedâbir-i mükteziyye dâir fâide-i hâlf mutazammin olmağla Açıkbaş hâlf ve Açıkbaş Hân'ı ve Göril maddelerine dâir şukkası ve bu madde ve kıllâğ-ı merkûme hakkında Çıldır Beyler beğisi kulları tarafından kendüye meb'ûd olub göndermiş olduğu iş'âr elyediği çend kıt'a tahrîrati ve resmi vesâir ma'rûzât ile berâber manzûr-i me'âlim-vufûr-i şâhâneleri buyurulmak için arz ve takdîm kılındığı ve zîr-i kâimedede ve gerek diğer şukkasında iş'âr eyledi Açıkbaş Hân'ı ve Göril maddeleri vesâir bu misillülerin Rusyalu aleyhine tahrîk ve iğrâları tedâbirine dâir mukaddemce müktezâ-yi irâde kerâmet-âde-i şâhâneleri üzre tarâf-ı çâkeriden müşârun ileyhlerine vesâyâ-yi lâzime yazılmış olub bu def'a dahi Tiflis Hânı Aleksandri için evvelki gün hâk-i pâ-yi hümâyûn-i şâhânelerine arz ve li tizân olduğu vecihle fermân-i âlf irsâl olunmak üzre olmağla müşârun ileyhın inhâsına nazaran el-haletu hazihi Moskolu'nun serhadat-ı şarkiyade henûz tecâvüz tahtisi vukû'a gelmediği müstefâd ise de Prut tarafından tecâvüz ve i'lân-i harb itmesi cihetiyle öte taraftan dahi i'lân-i arb itmiş hükmünde olacağından bu hale göre bu maddelerde vesâir ol havali-i mesâhilinde müşârun-ileyh bendeleri müktezâ-yi dirâyet ve istiklâli üzre icâb ve iktizâsına tatbîkan ne vecihle re'y ve tedbîr ider ise hemân bu tarafından istizânı lâzım gelenleri inh ve istîzân ve mahallinde sür'at icrası icâb idenleri icrâ ve i'mâl eylesiyçün vesâyâ-yi lâzime tahrîr olunması ve yol takımından Dağıstan ve Gürcistan ve Göril ve Açıkbaş misillü tavâif-i

hân ve ümirâsından devlet-i aliyyelerine ilticâ ve Rusyalu aleyhine kıyâm-i hâheşinde olanların teşvîk ve istimâlleriçün bu tarafa vürûd idenler haklarında icrâ olunduğı misillü müşârun ileyh tarafından iktizâsın göre i'tâ ve iks olunmak üzre mukaddemâ a'yânlar için mübâya'a ile el-yevm mevcûd olan fazladan on iki kabza kılıç ve bi'l-mu'ayyene on adet şal ve yigirmi adet a'lâ ve otuz adet evsat kaput ve dört adet pul benlu ve altı adet kontuş samur kürk ve otuz adet biniş cânib-i mîrîden tertîb olunarak savb-i müşârun ileyhe irsâl ve tesrîb kılınması husûsleri münâsib gibi görünmüş ise de ol bâbda ne vecihle irâde-i isâbet ifâde-i mülûkâneleri şeref-sudûr buyurulur ise müktezâ-yi münîfi icrâsına ibtidâr kılınacağı muhât-i ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ve fermân hazret-i velîyyu'n- emr Efendimizindir.

EK-14

BOA. HH. Nr. 44291-A

Tarihi: 3.Z.1243 (16.6.1828)

Devletlü İnâyetlü Übbetehlü Merhametlü Velîyyu'n-ni'met bi-minnet
Efendim Sultânım Hazretleri

İşbu şevvâl-i şerîfin yirgimi yedinci günü Rusyalunun Boğaz tarafından asâkir-i menhûsesi bu tarafa geçub Boğaz'da olan balıkçılarda ve karakolda olan Sefer Bey'in Yüzbaşısı Şağanlı Sahmizi ve Refîki Gök göz'i esîr idüp ikinci otuz iki pare Donanmâsı Anapa kal'a limânına dâhil ve Boğaz cânibinde olan asâkir-i menhûsesi berren Necur suyuna gelüb ordûsuni kovub Donanmâsı Kapûdân Paşası tarafına nâme ile elçisi zuhûr idub Anapa kal'asını teslîmini matlûb eylediği bendeleri dahi elçi-i mersûme şu vecihle cevâb verdiği Devlet-i muhibbeteyn meyânelerinde nakz-ı ahd olunmuş ise de bendeleri Devlet-i Aliyyenin kavmiyüz Padişâhımız şevketle kutledlu kerâmetlü atûfetlü Sultân Mehmed Hân Efendimiz Hazretleri'nin dostuna dost düşmanına düşmanız bi inâyeti'llâhi Te'âlâ sâye-i Padişâhide asâkir muvahhidîn ve zehâyir husûsı ve mühimmât-i cebhâne ve harb-i levâzimâta ihtiyâcımız olmaduğundan Devlet-i Aliyyenin add ve ekberi olanlar ile muhârebeye ve mukâbele eylemek vâcib ve farz olmak hasebiyle eğer ki sizin taraftan nakz-ı ahd oldiyse evvel emirde sizler muhârebeye mübâşeret iderseniz bizler dahi mübâşeret ideruz ve bu cânî şevketlü Efendimizin yoluna fedâ ideruz ve diyu cevâb verildikde her ne kadar Devlet-i Aliyye tarafından ve taraf-ı Devletinizden sefer-i tahkî'a husûsına dâir fermân-i celîli'ş-şân sâdir olmuş ise de kabâil-i ikdâm Mosko keferesinin berren ve bahren top ve tûfengin sadâsını işidub kabâil-i merkûme var ise Natokaç ve Şayesuğ ve Abazan kabîlelerinin ekseri halkı zuhûr idüb imdâd ve i'âneleri zâhir hâlde şâyân ve târîh-i arîze günü Necur cânibinde Moskolu ile muhârebe olunub bu minvâl üzre iken ordû tarafından Kutucizâde İbrâhîm Ağâ kulları yüz seksen neferât ile Sokucağa tarafına vârid eder iken Moskolu seffinesi üzerine hücûm ve bi inâyeti'llâhi Te'âlâ hulûsi bilub cânibene asâkir-i İslâmi seffineden ihrâc ve Anapa kal'asına dühûli siperkerde oldukda el-yevm Anadolu tarafında sefer sadâkı olmayup Asitâne-i Aliyyeyden tüccâr seffineleri Tuna tarafına râhî olmaduğu mûmâ ileyh ihtiyâr itmeleriyle bundan adem-i sefer olunmakda fehm olunmakda ise de lakin Moskolu keferesinin Anapa kal'asını teslîm eylemeleri ve Boğaz

daki olan balıkçıları ahz itmelerini ve Anapa kal'ası karşısına gelub ordûsuni kurmalarını sefer-i şâhibesi olduğundan muhârebeye bed olunmuştur ma'lûm-i devletleri buyuruldukda bu tarafa irsâl olunacak asâkir-i muvahhidîn ve dakîk-i hâs sefneye ve irkâben Anapa'ya irsâl olucağı sûrette Anapa kal'asına gelub Yalı Boyu iskelesi hudûdlerinde her kangı mahalle tesâdüf ider ise sefne derûnunda olan gerek zâhire ve gerek asâkir-i muvahhidîn vürûdında kangı iskeleye ihrâc olundukda tarâf-ı bendegânemizden bir yaşlı ve Soğucaklı Hâcî oğlu Mehmed'i Yalı Boyu tarafına irsâl tarafına irsali her bir iskelelere tenbîh ve te'kîd iderek her kangı iskeleye asâkir zuhûr ider ise emti'asıyla asâkiri konâk idüp selâmeten Anapa kal'ası tarafına götürülmesi tenbîh ve te'kîd olunmuş olduğu beyânıyla arz-i hâl-ı bendegânem hâk-i pâ-yi velîyyu'n-ni'ame takdîmine cür'et kılınmış inşa'llâh Te'âlâ muhât-i ilm velîyyu'n-na'imileri buyuruldukda ol bâbda emr ve fermân Devletlü inâyetlü ibbehettlü mezîd merhametlü velîyyu'n-ni'met bi minnet Efendim Sultânım Hazretlerindir.

Bende

Osmân Mîrmîrân-i Muhâfızı Anapa

EK-15

BOA. HH. Nr. 44291-Ç

Tarihi: 3.Za.1243 (17.5.1828)

Anapa Kâimmekâmından Trabzon Vâlisi Hasan Paşa kullarına gelen şukkadur.

Devletlü İnâyetlü Efendim Sultânım Hazretleri

Anapa kal'ası derûnında zâhire ve mühimmât-i cebehâneye ihtiyâc olunmayacağı ve lakin kabâil-i merkûmeden Natokaç ve Şayesuğ ve Abazan kabîlelerinden külli asâkir imdâd ve iâne iderek kal'a cânibine vürûdlerinde haymeye ihtiyâc olduğundan kırk elli adet hayme ve akçe husûsına ziyadesiyle müzâyaka olmağla merâhim-i aliyyelerinde mevcûddur ki seri'an tarafımıza akçe ve kırk elli adet hayme irsâliyle himmet ve çerâğ buyurmaları bâbında işbu arzîzem tahrîr ve irsâl olunmuşdur.

۲

زبانها فاعلانند طریقی است که در کتب
تفسیر

بنام دولت و عاتق اشم سظم حضرتی

انام فاعل در وقت در وقت زخمیه و در وقت بختانیه اصحاب اولیة صبی و لکنه فاعل موقوفه
شواج و بصوغ و ابارک فیروز علی ها که امداد و اعان ابد رک فاعل جانبیه و در وقت
خیمه اصابع اولیة فاعله ذره الا که در خیمه و آنچه مخصوصه دباره سیده و ضایفه مز اولیة مرام
عبد رنح مرصود که سربا طرفه آنچه و ذره الا که در خیمه ارساله هفت و جراح بیور ملک

بابست نبوعیضم تحریر و ارسال الفکر علی

EK-16*BOA. HH. Nr. 43148-B*

Bin sekiz yüz yigirmi dokuz sene-i iydiyesi mâh-ı eylülünün ikisinde Edirne'de Devlet-i Rusya murahhaslarıyla Saltanat-ı Seniyye murahhasları taraflarından rabt ve imzâ olunan müsâlaha ahdnâmesine mülhak sened-i münferidin dördüncü maddesinde Anadolu cânibinde kâin olub işbu ahdnâme mantûkasınca Devlet-i Osmâniye'ye red ve teslîm iktizâ iden memâlik-i Rusya asâkirinden tahliyesi tanzîmine dâir Rusya asâkirinin Ceneral Anşef ile bu havâlîde olan Devlet-i Aliyye me'mûrleri beyninde münferiden bir mu'âhedenin inki'âdı şart-ı münsarih ve mastûr olduğına binâen bir taraftan Kaf eyâleti asâkirinin Ceneral Anşef ve nice nice hamâilatın kavâlyeri miknetlu Konte Paskoviç De İvan ve diğer taraftan hâl cânib-i şark askeri ve Trabzon Vâlîsi Devletlü Osmân Paşa zikr-i âtî mevâd ve şurûti bi'l-mukâvele akd ve rabt eylediler.

Evvelki madde memâlik-i mezkûrenin tahliyesi Edirne ahdnâmesinin mübâdele-i tasdiknâmelerinden üç ay sonra bedâ olunarak sekiz ay müddetinde tekmil olunmak sûreti meşrût olduğundan sene-i atıye-i aysuye kânûn-i sânisinin ibtidâlarında ve mümkün ise dahi evvelce İsbir ve Oltu ve Tortum ve Narman şehirleri ve kazâları bilâ imhâl tahliye ve ber vech-i kat'î Devlet-i aliyye red ve teslîm oluna.

İkinci madde Edirne ahdnâmesinin mübâdele-i ahdnâmeleri haberi vürûdinde bilâ imhâl Bayburd şehri ve kazâsı ve Muş şehri ve eyâleti tahliye olunarak ber vech-i kat'î Devlet-i Aliyyeye red ve teslîm kılma.

Üçüncü madde bâlâda zikr olunan iki maddede münderic olan şehir ve kazâları el-haletu hazihi idâre iden Rusya me'mûrleri ve mensûbleri mezkûr kazâların tahliyesi ve Devlet-i Aliyyeye red ve teslîmi temâmen ve kâmilen fi'le gelinceyedek her kangısı olur ise olsun kimesne tarafından müdâhele ve mümâna'at vâkı' olmamak üzere idârelerini icrâya mudâvemet ideler.

Dördüncü madde Rusya askerinin elan buldukları vâfir memâlikde bir müddetden beru ictimâ' ve ittihâd olunan külliyetli zehâyirin ve mühimmât-i

harbiyenin işbu senede kışdan evvel ve kış esnâsında Gürcistan tarafına nakl ittirmesi bâbında mevsimin murûri ve yolların usret-i sülûki Rusya asâkirinin Ceneral Anşef'ine cevâz virmediğinden bu sebebe mebnî gelen seyyifeden Erzurum şehriyle Emre ta'bir olunan kazâsı ve Tercan ve Hınıs ve Aşağı ve yukarı Pasin kazâları ve Kars ve Bayezid eyâletleri Rusya asâkirinin zîr-i dest-i iktidârında ola.

Beşinci madde Ahışa eyâletinde Devlet-i Rusya memâlik ile Devlet-i Osmâniye memâliki beyninde mâh-i mayısta bir mahall-i mu'ayyene tarafından ta'yîn ve irsâl kılıncak me'mûrlar ma'rîfetiyle ber müceb-i ahdnâme hudûd-i cedîdenin tahdîdi lâzım geldiğinden işbu hudûdden beru taraflarında olan Rusya asâkiri Koylayan ve Baçkof ve Ardahan kazâlarından ve Göle'nin bir kıt'asından başka bir kazâda ittihâz-i müsennâ itmeyeyeler ve zikr olunan hudûdden beru kazâlardan ma'âdâ sâir Ahışa Paşalığı kazları tahliye ve Devlet-i aliyyeye red ve teslîm oluna.

Altıncı madde esnâ-yi şitâdadan tâ vakt-i sayfiye dek Rusya asâkirinin ikâmet eyledikleri bi'l-cümle şehir ve kazâlar el-haletu hazihi câri olan hükûmet üzre Rusya tarafından me'mûr olanlar veyâhûd bundan böyle Cezzal Anşef'in emr ve tenbîhi üzre ta'yîn olunacak kimesneler taraflarından idâre olun ve işbu kazâların idâresine me'mûrîn Devlet-i Aliyye tarafından yahun âher kimesne cânibinden asla ve kat'an müdâhele olunmaya ve amma elhaletu hazihi beyne'd-Devleteyn müteyemminen akd olunan müsâlahanın icâb eylediği vecihle Rusya me'mûrlarının mezkûr kazâlar voyvodaları ve a'yânlarıyla ve bâ husûs Cânib-i Şark Seraskeri Devletlü Osmân Paşa ile hüsn-i mu'âşeret ve muvâlât-ı revâbitin icrâsına müdâvemetleri vâcibe-i zimmetleri ola.

Yedinci madde Anadolu tarafında kâin olub Devlet-i Aliyyeye red ve teslîmi iktizâ iden cem'-i memâlikin temâmen tahliyesi Edirne ahdnâmesinin mübâdele-i tasdîknâmelerinden i'tibâren ta'yîn olunan sekiz mâh müddetinde mutlaka tekmiil oluna ve hatta asâkirinin Ceneral Anşef'i vakt ve hâlin müsâ'adesine göre imkânı mertebe memâlik-i mezkûrenin red ve teslîmini ta'cile bezl mesâ'i-i kâfiye idecektir.

Mevâd-ı mezkûrenin temâmen icrâsı tarafından deruhde kılınub ittifâk-arâ ile rabt olunan işbu mu'âhede-i menfezde iki nüsha olarak Rusya asâkirinin Cezzal Anşef'i miknetlu Konte Paskeviç De İvan ve hâlâ cânib-i şark seraskeri Devletlü Osmân Paşa taraflarından hatm ve imzâ ve mübâdele olundu

Bin sekiz yüz yigirmi dokuz senesi gıysuyesi mâh-i teşrîn-i evvelinin vâkı' bin iki yüz kırk beş sene-i hicriyesinin mâh filan mahalde tahrîr olundu.

1043/43148-B

تاریخ
(۱۳۹۵)

بلکه کربوز بکری طغوز سنه عیسوی ماه ایلوله یکشنبه اوردنه ده دونه دوسه مرفه برده کلسه سینه مرفه برده طرفه زنده ببط و مفاصله مصالحه
 عهدنامه سه ملایک سندر سرفه در ده ماهه سنه اناطولی جانبده کانه اولوج اشو عهدنامه مرفه سینه دونه عثمانیه به رز و سینی قضا ایترکانه
 دوسه عاکرینه تحلیکی بر طینه دار دوسه عاکرینه جیزان نشقی ایه بود اولده دولت علیه مهوری بنده سفردا بر معاهده نایب انقضای
 شرطی معترض و مرفوعه اولدینسه بناد بر طرفه قاض ایالتی عاکرینه جیزان نشقی و نیجه نیجه حاکم اولدیک قوالیری حکمتو فونسه با سوج و دایروان
 و دیگر طرفه حد جا بنشره سر عاکری و طرفه دایسی دونه عثمانیه با شاد دگرانی معاد و شرطی با نقادله عقد و ربط ایوبیر

اولی ماده ممالک مذکوره نایب تحلیکی اوردنه عهدنامه سابع مبادله نفسی قضا مرفه لر زنده اوج ای صکار بزو اولدونه سکاری مرتد و کلیل اولدونه صورتی شرط
 اولدینده سنه اینه عیسویه کانه نایب نایب اینه ایزده و کملیه حنی اولدیه اسیر و اوتی و تور تورم و نیر ماده شهرت و قضااری بجا اهرال تخلیه و برده
 قطع دولت علیه به رد و تسلیم اولنه

ایکمی ماده اوردنه عهدنامه سابع مبادله نفسی قضا مرفه جبری و در دونه بجا اهرال با بود شهرت و قضای و موق شهرت و ایالتی تخلیه اولدونه برده
 قطع دولت علیه به رد و تسلیم قینه

ایکمی ماده بالوده ذکر اوضاع ایله ماده ده مندرج اولد شهر و قضااری الحاله هک اوره ایله دوسه مهوری و مرفه برده مذکور قضااری تحلیکی و دولت
 علیه به رد و تسلیم قینا و کانه دفعه کلیمیه دیک هر تقبلی اولدین اولد کسه طرفه مداخله و ممانعت واقع اولد اولد اوزد و اوزدین اولد مرفه
 و در دینی ماده دوسه عاکرینه اولد بولند قاری و ذکر ماکده بر مورتین و اجتماع و ادها و اوضاع کلیتو ذخایریم و مرهمات حربیه نایب اشوسنه ده قشده
 اول و قشش انا سنه کدر جستانه طرفه نفق اینه رسی با بنده ماکده مهوری و بولند عسوق سلوکی دوسه عاکرینه جیزان نشقی عهد
 و بر مکتبده بوسبه مینی کلونه هینه دیک اده مرفه شهریه اوه نایب اوضاعه قشده و تر جانه و جنس و ناشای و یوقاد و با سابع قضااری و قادس و با بر ایله
 دوسه عاکرینه ذر دست اقداره اولد

بشماری ماده اضاغه ایاننده دولت دوسه ممالکی ایه دولت عثمانیه ممالکی بنده ماه مایسه بر کل معینه طرفه تقبلیه و اناکی قشده جبه و مهور مرفه
 بر مرفه عهدنامه حدود و جبهه نایب تحدیری لازم کلدینده اشو حدود دونه بر طرفه زنده اولد دوسه عاکری قیر دیانه و با حقوق وارد هاده قضااری
 و کوله نایب بر قطعه سنده بنقه بر قضااده انجاز شتا ایتمیر و ذکر اوضاعه حدود دونه بر قضاار دونه مقدار سابع اضاغه با شای قضااری حکم و دولت
 علیه به رد و تسلیم اولنه

ایکمی ماده اناکی شتا ده تا وقت مرفه دیک دوسه عاکرینه اقامت ایدر طرفی با جمیه شهر و قضاار الحاله هک هارکی اولد حکومت اوزده دوسه طرفه
 مهور اولد و با خود بولند بویه جیزان نشقی اروتیمیری اوزده تقبلیه اولد جبهه کسه لر طرفه زنده اداره اولد و اشو قضااری اداره سنه مهوریه
 دولت علیه طرفه یا خود اهر کسه جانبده اصلد و قطعاً مداخله اولدنه و اما الحاله هک بیه لاد و نیجه بتمنا عقد اوضاعه مصالحه نایب ایجاب اولدینجه
 دوسه مهور لایک مذکور قضاار و بولنده و احمیا ندریه و با مرفه جاب بنشره سر عاکری دونه عثمانیه با شای اینه حیس معاشرت و مداخلت و مداخلت
 اجاسه مداولت و اجبه ذمتری اولد

ایکمی ماده اناطولی طرفه کانه اولوج دولت علیه به رد و تسلیم اوتضا ایدر کل ممالک قینا تحلیکی اوردنه عهدنامه سابع مبادله نفسی قضااری
 اعتماداً تقبلیه اوضاعه سکرماه مرتد مطلقه کلیل اولد و حنی دوسه عاکرینه جیزان نشقی وقت و حالیک معاهده سنه کوره امکاناً مرتبه ممالکی
 مذکوره نایب رد و تسلیم تقبلیه بزل ماسعی کافیه ایدر کدر

HAT. 1043/43148-B

EK-17

BOA. HH. Nr. 43193

Tarihi: 18.C.1245 (15.12.1829)

Trabzon Vâlisinin işbu kâimesiyle tahrîrât vâridesi manzûr ve ma'lûm-i hümâyûnum olmuştur Ahîsha ahâlîsinin bu misillu feryâdlarına Rusyalu kulak asmaz meğer ki bizim sefir ve müsteşârlarımızın sırasıyla ifâdelerinde muvaffakiyet hâsıl olub intizamınca muvâffak olalar her ne ise serhadde beyân olunduğu üzere bir sûreti sefir-i müşârun-ileyhe irsâl olunsun akça maddesi Sâlih Paşa ve Nazîf Paşa Efendimizin Bursa'ya geldiklerinde bilinecek şey ise de yine müşârun ileyhe öylece yazılsun ve tahliyeye hayli vakt olmağla hudûd maddesiçün ol vecihle sadır olması tahrîr ve iş'âr kılınub Çıldır Beyler beğisi Ahmed Paşa'ya dahi tahrîr ve iltimâs olunduğu üzere mûmâ-ileyh benim Bey kapu kethûdâsı nasb ve ta'yîniyle.

Trabzon Vâlîsi ve şeref-câbîyi seraskeri Osmân Paşa kullarının kâimesidir.

Kezalik inhâsı Ahîsha kal'asının Rusyalu tarafında kalacağından ahâlîsi gâyet müteessir olarak bu yerlerin terk-i cân ve ser idercesine çalışacaklarını mübeyyin vürûd iden i'lâm ve muhzırlar gönderildiği beyânından ibâret olmağla ta'yîn hudûd maddesine ve bazı cevâb ve ifâdât-ı sâireye dâir diğerkâimeleri ve kapu kethûdâsına muharrer şukkaları ve iş'âr eylediği evrâk ile berâber mantûk-i hümâyûn-i mülûkâneleri buyurulmak için arz ve takdîm kılındı ahâlî-i merkûme ile kabâil-i Çerakes'in küffâr elinde kalmaları kendülere gâyet girân gelerek türlü türlü şeylere ibtidâr idecekleri mukaddemden dahi cümlelerin ma'lûmi olarak hatta bu keyfiyet Peterburg'a sefâretle i'zâm buyurulan Halîl Re'fet Paşa kullarına verilen ta'lîmât-i seniyyeye dahi derc olunmuş ise de sefir-i müşârun ileyhi bu bâbda söz söylemeğe medâr olmak ve lede'l-icâb Rusya me'mûrlarına dahi Rusya me'mûrlarına dahi irâe olunmak üzere gelen muhzırların bir kıt'asının bazı Rusyaluya tarafından sözleri hak ile değıştirilub kendulerine gösterilecek sûrete konularak sefir-i müşârun-ileyhe tesyîr ve tarâf-ı çâkeriden dahi bir kıt'a matbû' tahrîriyle bu bâbda vesâyâ-yı icâbiye-i tezkîr olunması ve çünkü bu maddenin firârî sefiri müşârun ileyhi kullarının bundan böyle vâkı' olacak iş'ârından anlaşılacağı misillu serasker-i müşârun ileyhın inhâ eylediği ta'yîn hudûd maddesi dahi yine sefir-i müşârun ileyhın vukû' bulacak inhâsına mebnî inşâllâh Te'âlâ muvâfık olacağı ta'dîlât ve tanzîmâta göre icrâ olunmak lâzım geldiğine ve Anadolu

tarafı tahliyesi maddesinin inkızasına dahi vakit olmasına nazaran şimdiki hâlde gerek ahâlî-i merkûmenin ve gerek ta'yîn-i hudûd maddesini isti'câl itmekde olan Rusya me'mûrlerinin üslûb-i hâkimâne ile oyalandırılması icâb ideceğinden serasker-i müşârun ileyh kullarına ana göre tahrîr birle sâlifü'z-zikr diğer kâimelerinin birinde inhâ eylediği bin beş yüz kise akçenin küyâ umûr-i cihâdiyeye sarf olunduğunu Sarrâf Köse oğlu serasker-i müşârun ileyh meb'ûs kâğıdında hikâyet ve bu bâbda kendüsi tebriye-i zimmet itmiş ise de meblağ-ı mezbûrun Erzurum'e vüsûli istilâdan birkaç gün evvel olarak sarfına meydân olmadığına ve ale'l-husûs Erzurum vâlisi sâbık Sâlih Paşa ile şark ordüsü defterdârı sâbık Nazîf Efendi'nin esâretten kurtulub berulere geldikleri serasker-i müşârun ileyhın mu'ahharan vürûd idüb serh işâretiyle mâru'z-i arzla lâmi'u'l-mülûkâneleri kılınan diğer tahrîrâtı mâ'ilinden müstekâr idüğüne mebnî bu husûsusn müşâr-i mûmâ-ileyhâdan vesâir iktizâ idenlerden dahi suâl ve tahkîk sûreti cevâbnâme-i mezkûre derc ve tesyîr kılınması ve Çıldır Beylerbeğisi Ahmed Paşa kullarının işbu kâimesi ile berâber merfû'-i atâbe-i ulyâ-i mülûkâneleri kılınan tâhirâtın iltimâs eylediği vecihle Nedîm Bey kullarının Paşa-yi mûmâ-ileyh Kapu kethûdâsı ta'yîniyle kendüsine iktizâsı vecihle cevâb yazılması husûslerinde her ne vecihle irâde-i seniyye-i şâhâneleri sünûh ve sudûr buyurulur ise müktezâ-yi münîfi icrâsına ibtidâr olunacağı muhât-i ilm-i âlem-arây şehen-şâhîleri buyuruldukda emr ve fermân Hazreti min lehu'l-emrindir.

Devletlü İnâyetli Atûfetlü Übbehtlü Mezîd Ref'et ve Merhametlü Velîyyu'l-ni'am Amîmu'l-cûd Ve'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri

Bundan mukaddem Devlet-i aliyye-i ebedi'l-devâm ile Rusya Devleti beyninde akd-i müsâlaha olunub her tarafda terk hareket-i hasimâne kılınmış olduğuna binâen keyfiyât-i müsâlaha-i harbiye dâir hudûdude olan muhafizîn ve me'mûrin kullarına işâ'a ve i'lân ve merâsim hezm-i ihtiyâta ri'âyet olunmak husûsı ifâde ve beyân olduğü misillu mîrmîrân-i kirâmdan Çıldır mutasarrıfı sa'âdetlü Ahmed Paşa bendelerine bâ buyuruldı ve mektûb ifâde ve ezbâr olunmuş olmağla Paşa-yi mûmâ ileyh kulları mûntehâ-yi hudûd olan İcâre kazâsında sâkin olub kazâ-i mezbûre dahi Gürcistan'a mulâhik ve muttasıl olduğü cihetle müsâlaha-i hayriyenin beyne'l-devleteyn karârgâr olduğü ol ahâlî sekemesine ve cümlö ümmet-i Muhammed'e Bârî-i sirât-ı azîme olduğü aşikâr ise de Ahîsha kal'ası ve Çıldır eyâletinin bazı mahalleri Rusya Devleti tarafında kal'acağı Gürcistan tarafından rivâyet ve ihbâr olunmuş olmağla bu haber-i melâlet esîr eyâlet-i mezbûrede kâin ehl-i islâma bâ'is hüzn ve keder

ve azîm ve kavga olub düçâr-i pîç-tâb istirâb olunduklarından bir kıt'a i'lâm ve muhzır Der-Devlet-medâra ve diğêr bir kıt'a dahi tarâf-ı bendegâneme irsâl ve takdîm ile mesmû'ları olan havâdis-i sıhhate makrûn olduğı sûrette dîn-i mübîn uğruna ve îl-i vilâyet yolunda haşr olmak üzere ittifâk ve kavî karâr eyledikleri mâ'il-i i'lâm ve muhzırlerinden müstebân olmuş ise de bu husûs teze-i çâkeride emr-i meçûl mevâddan idüğinden sû-yi bendegâneme dahi hayret el virerek lâve na'im bir şey ifâde olunamayup husûs-ı mezkûr mevâd-ı mülkiyeden olduğına binâen vârid olan muhzır ve i'lâm-ı manzûr nazar-ı merhamet eser-i mün'imâne buyurulmak zimmetinde işbu arîze-i çâkerâneme lefen takdîm hâk-ı pâ-yı kemîâsâ-i âsafâneleri kılındığı mâru'zinde arîze-i sadâkat farîze-i kemterânem terkîmine ibtidâr ve takdîm-i pişgâh-ı merhamet-i'tinâ velîyyu'n-na'imileri kılındı inşâllâh Te'âlâ lede'l-vusûl keyfiyet hâl-i mâ'il-i muhzır ve i'lâmdan muhât-i ilm-i cihân- şümûl-i rahîmâneleri buyuruldukda bu bâbda ve her hâlde emr ve fermân merhamet-i bî pâyân Hazreti min lehu'l-emr ve'l- ihsân Hazretlerindir.

EK-18

BOA. HH. Nr. 43610-B

Şark Defterdârı Mustafâ Efendi kullarının şukkasıdır.

Ahışha kal'asının feth ve teshîri kuvve-i karîbeye gelmiş ve kal'anın varoşuna girilmiş iken askerın geru avdeti eğerçe zâhirde varoşun yağması hasebiyle tâife-i askeri dest-i restleri olan mâl-i yağmayı bendelerine aşurmak arzından nişâ'et itmiş gibi ise de Ahmed Paşa ile Ali Bey beyninde derkâr olan fisk-ı ihtilâl ve fesâdın muhâfazasına ve emr-i muhârebenin ahvâl-i cârîyesine dikkat ve her birine idâreye müktedir cânib-i seraskeriyeden ve vaktiyle bir muktedir kimesne ta'yîn olunmak vâcibeden iken hasebu'l-serbestiyet bu dakikada olan kûsûr-i kal'a-i mezkûrenin bu cihetle iyâd-i i'dâdan adem-i nez'iri intâc eylediği.

EK-19

BOA. HH. Nr. 42947

Tarihi: 5.S.1244 (16.8.1828)

Çıldır Beylerbeğisi kullarının Gâlib Paşa bendelerine meb'ûs mektûbidur.

Devletlü İnâyetlü Übbehtlü Nüsretlü Mu'adeletlü Velîyyu'n-ni'am Vufûru'r-rahim Ve'l-kerem Sultânım Efendim Hazretleri Bi'n-nass Ve'l-ikbâl sağ olsun.

Arz-i hâl kullarıdır ki bâ asâkir-i külliye Ahışa imdâdına me'mûr vâlî-i ve'l-işân ve eyâlet-i Sivas Devletlü Velîyyu'n-ni'am Efendim Hazretleri mâh-i saferûl'l-hayrın üçüncü yevm-i Cuma ertesi Ahışa'ya Sebkiarice nuzûl ve mühimmât ve cebehânesi vâride kalmış olduğundan şehrin etrâfına vârid ve mahalline nezâret ve Ahışa'ya yarım saat mesâfe Sanhilis karyesine avdet ve mühimmâtına celb ve ikâmet itmek üzere iken yevm-i pazar küffâr-i dûzeh-karâr ordû-yi menhûsesini kaldırub Ahışa'ya iki taraftan hücum ittüğünde her ne kadar asker henüz ordû yerine eyuce birikmemiş ise de mukâbele ve müdâfa'ası iktizâsından mütevekkililen Ale'l-İllâhi Te'âlâ Ahışa'nın iki tarafında bâzâr-kârvâr vegâ ve sat beşden ahşâm namâzına kadar muhârebe müstenid olub bî-inâyeti'llâhi Te'âlâ nesîm-i fevz ve nusret cânib-i İslâmda vezâniyle küffâr-i haksâr istediği mahalle ordûsini korumeyub avdet ve şehrin karşusu Tavşantepe ve Perikeçisi ve Pirane merde ta'bîr olunur iki üç mahallede top tabyası yapub tarafından toplar endâht olunmakda ve Sanhilis karyesinde müşârun-ileyh Efendim bendelerinin ordû-yi nusretbuleri olub şehrin üç tarafı muhâfaza ve istihkâm ve mezkûr mahallerden top endâht itmekte olduğu ve yevm-i mezkûrde eyuce muhârebe olub küffârdan götürdükleri külliyetlu araba-i mecrûhlerinden ma'âdâ elbise-i kerîhelerine ve elbiselerine dâir bir mikdâr eşyâları alınmış ve girifte-i dest-i gâziyân olan on altı adet ser-perîde-i i'dâ-i galetân hâk-i mezellet olunmak için atebe-i ülyâlarına takdîm olunmuş olmağla Tiflis yolundan murûr ve ubûrlerine mûmâna'at olunmamak için bir mikdâr Moskolu Azgur kal'asını dahi muhâsara itmiş ise de mukaddemce derûnine asker vaz'ıyla istihkâm virilmiş olub avn-i inâyet-i bârî vâkı'a-i tâlî hazret-i şehriyârî ve hulûs-i hâlise-i velîyyu'n-ni'ami ve müşârun-ileyh Efendimin tedâbir-i sâibeleri ile inşâe'llâhu'l-mu'în küffâr-i haksârdan ahz-i târ ve intikâm ni'metine mazhariyet ümîd-i vâik ve küffârın Ahışa üzerine hücuminde müşârun-ileyhin dahi yevm-i mezkûrde yetişmesi emmâre-i tevfik idüğü inşâe'llâhu Te'âlâ

muhât-i ilm-i âlem arây velîyyu'n-ni'amileri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ve fermân ve lütf ve ihsân min lehu'l- emrindir.

Bende Seyyid Ahmed Rüşdi

Merhametlü Velîyyu'n-ni'am Efendim mukaddemce ifâde-i çâkeri vecihle küffâr-i haksârın havâlî-yi Ahîsha'ya vaz'-i ikdâm nuhûsinden fukarâ perîşân ve zâhire tedârîki adîmu'l-îmkân olduğundan bi-hamdihi Te'âlâ asâkir külliyyetluce olduğundan zâhire ve peksimad ne derece lüzûmi olduğu tatar kullarının takrîrinden dahi ma'lûm-i velîyyu'n-ni'amileri buyuruldukda tekmîl i'ânetine ezher cihet muhâfaza-i serhadde inâyetleri bâbında emr ve fermân Efendimizindir.

EK-20

BOA. HH. Nr. 43193-M

Tarihi: 1.C.1245 (28.11.1829)

Çıldır Beylerbeğisi Ahmet Paşa kullarının Trabzon Vâlisi bendelerine meb'ûs şukkasıdır.

Velîyyu'n-ni'met bi-minnet Merhametlu Efendim

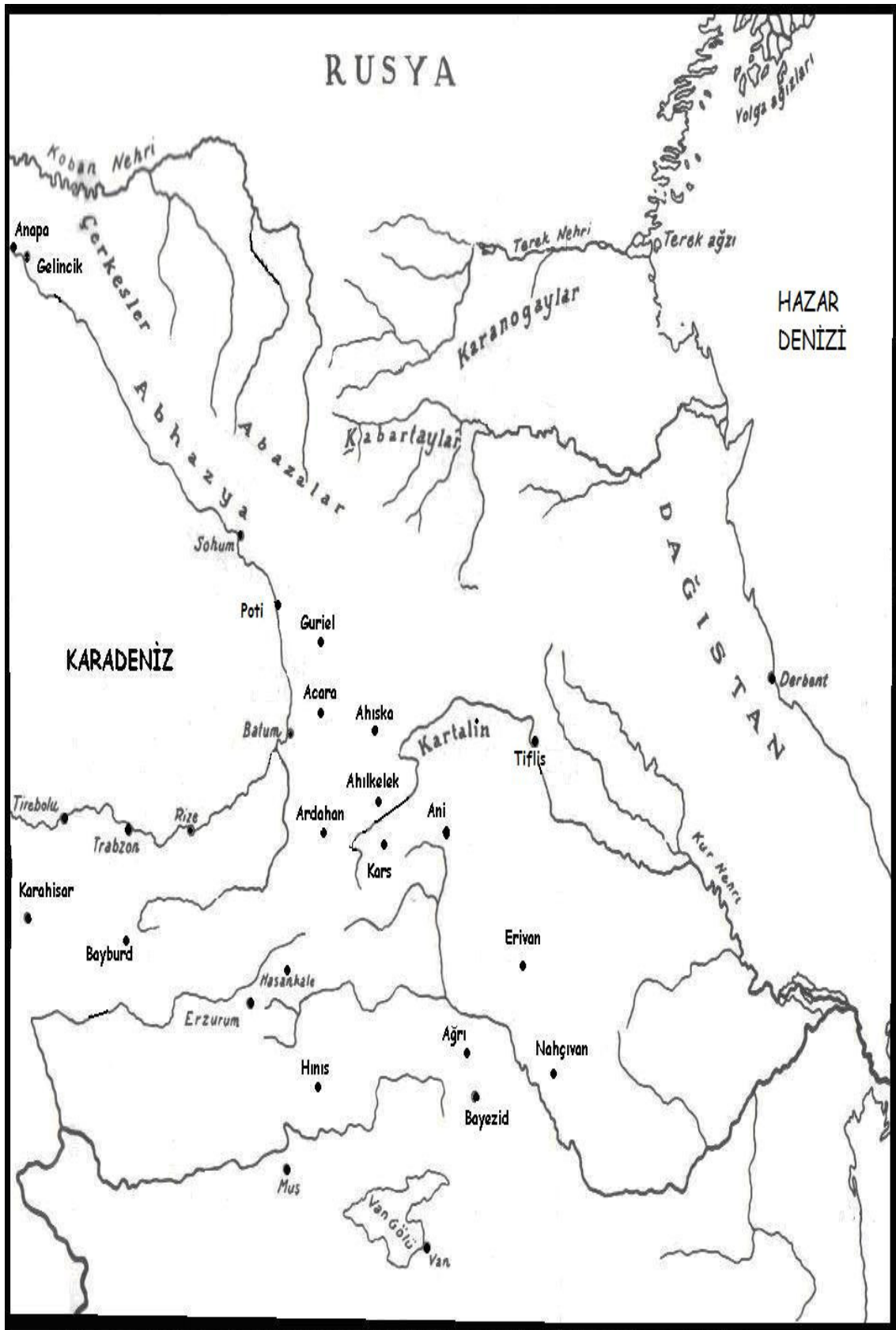
Ahışha kal'asında olan Rusya Re'isi Ceneralin derûn-i arîze lefen takdîm olunan varakası zuhûr itmiş ve hudûd-i kat'ini yazmış ise de Devlet-i Aliyye-i ebediyu'l-istimrâr ile Rusyalunun bend-i rişe-i müsâlaha ve terk-i mühâseme haberi zuhûr ve hudûd-i kat'ına dâir henûz bir emr-i âlî zuhûr itmeduğinden bu keyfiyet husûlemden hâric bir maslahat olub Serasker efendimize ifâde iderum ne vecihle fermân buyurulur ise ol vecihle amel ve hareket olunur diyü cevâb tahrir olunduğı Tiflis'den arabaları peyderpey gelub top ve mühimmat göndermekte ise de Kobliyan deyü senhu iddi'âsından arz Ahışha kal'asının etrâfında olan dört kazâ ve Argur ve Hertvis ve Ahılkelek kal'ası civârında olan kazâ ile içerye düşmekle bu keyfiyetin tafsîli ma'lûm-i velîyyu'n-ni'amileri idüğü ve Sahirize bu def'a dahi İcare-i sufla ağvâtından Yûsuf Bey bendeleri me'mûr olunub mukaddem ve muahhar muhârebelerde askerimizin taksîmâtından başka Hak Te'âlâ Efendimizi her hatâdan hıfz eylesun ve bâ emrâz-ı mesned olduğundan askeriye kemâl-i noksân târî ve eskerinin dahi hanelerinde hastaları zuhûrinden infisâlleri ve mahall-i me'mûrlerinde sebâtları mümkün olamayub bir mikdârının dahi hücum-i i'dâda hâneleri ihrâk olmuş ve sâye-i aliyyelerinde iâne olunarak mühimen imkân-i süknâ tedârikine meşkûl olduklarından bu aralık Sanhiriz'in muhâfazasıçun bir mikdâr asker Lazistân Ağâları tarafından tasmîm buyurulması irâde-i aliyyesi emr ve fermânlarına menût idüğü ve çâker-i bî mirâlleri hidemât-ı dîn ve Saltanat-i Seniyyede beyhûde i'tizâr itmeyeceğim tecrübe kerde-i velîyyu'n-ni'amâneleri olup her hâlde iltimâs-i çâkeriye müsâ'adeleri erzan kılınması.

طیور بکلیسی اصبحت قنبرین طرودن الیسی بنی نه بعلی شمس

والتوینم و حلقه

خسته قلم شده اولونه رویه شی جملان دودر عریفه نقا نفیم اوضانه ورفسی ظریفی تبحر هدر فطنی بارش
 اینه دونه علیه اری اندر اینه رویه لوند بخورنه مصالحه وزان محاصره خبری ظریف هدر فطنه باز هدر
 برام عالی ظهور اینه وکنه بوکیفه جهه مدونه خارج بصلحه اوله سحر افزه افاده اینه مع بزجه و ماه
 بیورر اینه اولو جه عمل و عین اولو ره جو بخر اولو فی و نقلیده عربی برربی کوی طوی و اینه
 کوندر کین اینه ده کوا بمانه و یو خوار عاصمه غرض خسته قلم سنک اطرافه اولونه درن قضا و اغور و غرض
 واضطک قلدی جو اینه اولونه قضا اینه اجمده در حکله بوکیفک تفصیلی معلوم و بیغدی اینه و کینه
 بعد فخری اجاده غدا غوازه بوسف بلک بنی لی قامور اولو مقدم و موخر محاربه رده عکرون نقلیده
 بشه هدر عالی افزوی هدر خطابه حفظ اینه و با اراضی سنک اولونه عکری کانه قضا طاری اینه
 دخی خانه رده خسته لی ظهور نه انصاری و محل قامور بندره بنای کله اولو به بر مقدار بلک دخی هجم
 اعداده خدای حاره الح و سایر علیه اینه اعانه اولونه مرها المکر کنا نراکنه مشول اولونه بوار لونه
 سخری محافظه بر مقدار عکرون سناده غاری طرفه نفیم بولسی ارا دجه سی اروضه نینه سوطاری
 و سایر برای خدمات دینه و لطفه سیده بهوده اعتماد اینه حکم تجربه کرده و بیغاری اولو هدر
 انهر جاکری به مرعی لی ارا دجه سی اعداده

Sultan II. Mahmud Han

Rus Çarı I. Nikola

Rus Generali İvan Fyodoroviç Paskeviç

KAYNAKÇA

ARSİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Hatt-ı Hümayun: 42435-A; 42477; 42477-B; 42477-F; 42477-G; 42477-H; 42477-P; 42477-R; 42478; 42478-A; 42478-C; 42478-G; 42484-C; 42484-D; 42487-B; 42490-A; 42493-C; 421601-E; 42781-C; 42781-D; 42781-E; 42781-F; 42781-G; 42781-H; 42835; 42910; 42947; 43115-L; 43115-M; 43115-N; 43115-Ö; 43115-R; 43115-S; 43148-B; 43193; 43193-M; 43193-Ş; 43208; 43209; 43259-L; 43610-B; 43851-A; 43851-C; 43899; 44110-A; 44241; 44264-D; 44291-A; 44291-C; 44291-Ç; 44291-N

Cevdet-i Hariciye Tasnifi: 2251

KİTAPLAR

- AFYONCU, Erhan, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, C.I, İstanbul 2004.
 , Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, C.II, İstanbul 2005.
 , Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, C.III, İstanbul 2005.
 , Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, C.IV, İstanbul 2005.
- AHMED MUHTAR, 1828–1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi, C.I, Ankara 1928.
 , 1828–1829 Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi, C.II, Ankara 1928.
- AKBULUT, Uğur, 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Bayburt ve Çevresi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E., 2000.
- AKÇURA, Yusuf, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, İstanbul 1940.
- AKMAZ, Ahmet, Osmanlı-Rus İlişkileri İçinde 1829 Edirne Andlaşması, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi S.B.E., 2000.
- ALLEN, W.E.D.-MURATOFF, Paul, 1828–1921 Türk-Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi (Kafkas Harekâtı), Ankara 1966.

- ATTAR, Aygün, Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti, Ankara 2005.
- AYKUN, İbrahim, Erzurum ve Çevresinde İlk Rus İşgali (1828–1829), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi S.B.E., 1991.
- BADDELEY, John, Rusların Kafkasya'yı istilası ve Şeyh Şamil, Çev: Sedat Özden, İstanbul 1995.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 2001.
- ERKİN, Celal, 1828–1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi), İstanbul 1940.
- GÖKÇE, Cemal, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979.
- GÜLSOY, Ufuk, 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya, İstanbul 1993.
- JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev: Nilüfer Epçeli, C.V, İstanbul 2005.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1961.
- KÖSOĞLU, Nevzat, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, İstanbul 1997.
- KURAT, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, Ankara 1999.
-, Türkiye- Rusya, Ankara 1970.
- MUAHEDAT MECMUASI, C.IV, İstanbul 1298, s.70–80.
- OKÇU, Yahya, Türk-Rus Mücadelesi, Ankara 2004.
- SAN, Sabri Özcan, Rusların Gümüşhane İlini İşgali, İstanbul 1993.
- SANDER, Oral, Siyasi Tarih, C.I, Ankara 2000.
- SARAY, Mehmet, Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri, Ankara 2005.
-, Türk Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, İstanbul 1998.
- SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856–1876), Ankara 1998.
- SEYFİ, Ali Rıza, Bir Millet'in Bir İmparatorlukla Savaşı (1828–1829 Türk-Rus Harbi) İngiliz Zabiti James Brown'un Hatıratından, İstanbul 1940.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.III/2, Ankara 1988.
-, Osmanlı Tarihi, C.V, Tarih yok.
- YANAR, Savaş, Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, İstanbul 2002.

MAKALELER

- “Petro’nun 1725 Yılında Yazdığı Vasiyetnamesi”, Türk Kültürü, S.323, (Mart 1990, Ankara),s.160–136.
- ASLAN, Ensar, “Ahıska Savunmasının Tarihteki yeri ve Halk Destanlarına Yansıması”, Türkler, C.XX, Ankara 2002, s.532–538.
- BAUMANN, Robert E., “Rusya’nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, Çev: Nasuh Uslu, Türkler, C.XVIII, s.577-586.
- BEYDİLLİ, Kemal, “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, Belgeler, CXIII, S.17’den ayırıbasım, Ankara 1988, s.365–469.
- BİTİS, Alexander, “1828–1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, Türkler, C.XII, Ankara 2002, s.703–720.
- BOSTAN, İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de ticarete Başlaması ve Osmanlı imparatorluğu (1700–1787)”, Belleten, C.LIX, S.225,(Ağustos 1995, Ankara),Ayrı basım, s.353–394.
- BUDAK, Mustafa, “Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI. Ve XX. Yüzyıllar)”, Osmanlı, C.I, Ankara 1999, s.594–612.
- ÇAKMAK, Mehmet Ali, “XVIII. Yüzyılda Kafkasya”, Osmanlı, C.I, Ankara 1999, s.613–621.
- İLGÜREL, Mücteba, “Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828–29 İlk Rus İstilas”, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, H. Dursun Yıldız Hatıra Sayısı ayrı basım, İstanbul 1994, s.167–176.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı- Rus ilişkileri 1492- 1700”, Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s.25–36.
-, “Osmanlı- Rus Rekabetinin Menşei ve Don- Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, Belleten, C. XVII, S.46, Ankara 1948, s.349–402.
- KAZIYEV, Shapı, “Ekonomik Çekişmenin Neticesi Olarak Türk-Rus Savaşları”, Osmanlı, C.I, Ankara 1999, s.550–555.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, “Ahıska Bölgesi ve Türklük”, Türk Kültürü, S.87, (Ocak 1970, Ankara), s.203–206.

- KÖSE, Osman, “XVIII. yy Osmanlı- Rus Münasebetleri”, Osmanlı, C.I, Ankara 1999, s.536–549.
- MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “Kafkasya”, DİY. İ.A., C.XXIV, s.158-160.
- NOVOSELTSEV A.P., “XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri”, Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s. 73-78.
- OREŞKOVA, S.F., “Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları”, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, İstanbul 2003, s.17-32.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Çehrin Seferi”, DİY.İ.A., C. VIII, İstanbul 1993, s.249-251.
- PRİTSAK, Omeljan, “1491–1532 Yıllarında Osmanlı- Moskova İlişkileri”, Türk- Rus İlişkilerinde 500. Yıl Sempozyumu 1491- 1992, (Ankara, 12–14 Aralık 1992), Ankara 1999, s.65–71.
- ŞAHİN, Hasan, “Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, Türkler, C.XII, Ankara 2002, s.534–544.
- TURAN, Şerafettin, “1829 Edirne Andlaşması”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.IX, S.1–2, Ankara 1951, Ayrı Basım, s.111–151.
- YALÇINKAYA, Alaaddin, “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, Türkler, C.XII, Ankara 2002, s.629–659.
-, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)”, Türkler, C.XII, Ankara 2002, s. 479–511.
- YARAMIŞ, Ahmet, “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin Kurulması”, Türkler, C.XII, Ankara 2002, s.697–702.
- ZEYREK, Yunus, “Ahıska ve Ahıska Türkleri”, Türkler, C.XX, Ankara 2002, s.520–531.

DİZİN

A

Acaralı Ahmed Paşa	40, 43, 44
Acaralı Ahmet	42
Açkor	v, vi, 36, 37
Ahilkelek . v, vi, vii, 25, 26, 27, 37, 45, 58, 62, 64, 69, 74, 78, 79, 113, 116, 137	
Ahıska v, vi, vii, 16, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 50, 58, 59, 62, 63, 64, 69, 72, 74, 78, 79, 144, 145	
Akkerman Antlaşması	12
Anapa .. v, vi, vii, 9, 16, 18, 19, 20, 21, 37, 58, 63, 64, 66, 69, 73, 78, 97, 99, 102, 104, 109, 120, 121, 123	
Ardahan 24, 25, 26, 27, 29, 36, 43, 45, 72, 78, 82, 92, 126	
Ardanuç	36, 81, 94
Asakir-i Mansure-i Muhammediye	13, 63, 77, 145

B

Bayburd .. v, vi, viii, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 70, 71, 78, 125	
Bayezid. v, vi, 4, 5, 37, 40, 45, 52, 63, 69, 72, 78, 126	
Benliahmet	45, 46
Buradin	29
Burtsof	46, 47, 48, 50, 53, 54

Ç

Çerkezler	19, 74, 75
-----------------	------------

D

Diyadin	37, 82
---------------	--------

E

Edirne Antlaşması. v, viii, xi, 2, 60, 63, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 144	
Ermeni v, 2, 21, 22, 23, 32, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 76, 79, 82, 89, 113, 117, 143	
Erzurum .. v, vi, viii, 13, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 70, 71, 72, 78, 81, 89, 92, 113, 116, 117, 126, 129, 143	

G

Galip Paşa	21, 33, 34, 35, 39, 59
Grig	18
Gümüşhane	53, 54, 59, 143

H

Hakkı Paşa	39, 46, 47, 48, 49
Hıms	52, 55, 61, 63, 72, 126

I

I. Nikola	2, 12, 63, 140
II. Mahmud	2, 39, 43, 63, 64, 66, 78, 140, 145

K

Kafkasya ... v, xi, xii, 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 16, 18, 20, 58, 73, 74, 75, 143, 144, 145	
Kars ... v, vi, vii, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 35, 36, 37, 41, 45, 50, 52, 58, 59, 63, 69, 72, 78, 82, 89, 113, 116, 117, 126	
Kelkit	54, 59, 70
Kertvis	v, vi, 26, 37
Köse Mehmed Paşa 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 39, 86	
Kuban	8, 9, 18, 69, 104

L

Lazarev	58
Livana	36
Livaneli Ali Bey	27, 32, 36

M

Mecingert	46, 47, 61
Mencikof	18
Millidüz	vii, 46, 47, 48, 49, 50, 78
Muravieff	29

N

Navarin	12, 13, 14, 63, 77
---------------	--------------------

O

Osman Paşa	19, 45, 47, 51, 54, 55, 56, 70, 71, 74
------------------	--

Ö

Özürketi	v, vi, 36, 37
----------------	---------------

P

Pankratyev	61, 62
Paskeviç 15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 66, 70, 71, 72, 78, 81, 84, 87, 126, 141	
Poti	v, vi, 25, 36, 37, 64, 66, 73, 78
Profski	18

S

Salih Paşa ... 23, 33, 39, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52	
--	--

Ş

Şavşat36

T

Tavusker36, 94
Tercan 55, 59, 72, 126
Tez ii
Toprakkale37

Y

Yeniçeri Ocağı 13, 15, 77, 145
Yunanistan 13, 14, 64, 67

Z

Zivin vii, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 78